

T. C.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ (TEFSİR) ANABİLİM DALI

**MUKATİL B. SÜLEYMAN'IN TEFSİRİNDE NÂSİH VE MENSUH
(MAHMUD ŞEHHATE'NİN TAHKİKİ ÇERÇEVESİNDE BİR İNCELEME)**

Yüksek Lisans Tezi

Hazırlayan

Gunaydin H. Haidar

Ankara – 2015

T. C.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ (TEFSİR) ANABİLİM DALI

**MUKATİL B. SÜLEYMAN'IN TEFSİRİNDE NÂSİH VE MENSUH
(MAHMUD ŞEHHATE'NİN TAHKİKİ ÇERÇEVESİNDE BİR İNCELEME)**

Yüksek Lisans Tezi

Hazırlayan

Gunaydin H. Haidar

Tez Danışmanı:

Prof. Dr. Halis ALBAYRAK

Ankara – 2015

T. C.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

TEFSİR BİLİM DALI

MUKATİL B. SÜLEYMAN'IN TEFSİRİNDE NÂSİH VE MENSUH

(MAHMUD ŞEHHATE'NİN TAHKİKİ ÇERÇEVESİNDE BİR İNCELEME)

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı:

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Tez Sınavı Tarihi:

TÜRKİYE CUMHURİYETİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim.(____/____/2015)

Adı ve Soyadı _____

İmzası _____

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	1
KISALTMALAR:	5
ÖNSÖZ	7
GİRİŞ	9
A. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE ÖNEMİ	10
B. ARAŞTIRMANIN AMACI	12
C. ARAŞTIRMANIN METODU	13
D. MUKATİL B. SÜLEYMAN HAKKINDA GENEL BİLGİ..	14
1. Hayatı.....	14
2. Görüşleri	15
a. Akaide ait görüşleri.....	15
b. Hadiste konumu ve görüşleri.....	16
c. Tefsirdeki konumu ve görüşleri.....	16
3. Eserleri.....	17
4. Âlimlerin Mukatil b. Süleyman hakkındaki görüşleri	19
E. NESHE İLİŞKİN GENEL BİLGİLER	21
BİRİNCİ BÖLÜM.....	26
Mukatil b. Süleyman’a Göre Nasih ve Mensuh Olan Ayetlerin Sebeb-i Nüzulü.....	26
1. KISAS AYETİ	26
2. MİRAS AYETİ	28
3. ORUÇ AYETİ	30
4. KITAL/SAVAŞA İZİN VEREN AYET.....	33
5. NAFKA AYETİ	36

6.	TALAK AYETİ	38
7.	VASİYET AYETİ.....	41
8.	NEFİS MUHASEBESİ AYETİ.....	43
9.	YETİM MALLARI HAKKINDA İNEN AYET	46
10.	KÜFÜR AYETİ	48
11.	RÜŞVET HAKKINDA AYET	50
12.	FETİH İLE MÜJDELEME AYETİ.....	53
13.	TAKVA AYETİ.....	55
14.	İSTİĞFAR AYETİ (Mensuh Ayet)	58
15.	İSTİĞFAR AYETİ (Nasih Ayet).....	61
16.	MUHACİR İLE ENSAR ARASINDAKİ MİRAS HAKKINDA AYET	64
17.	AF DİLEME AYETİ.....	66
18.	MUHTAÇLARIN HAKKINI KORUYAN AYET	68
19.	HZ. MUHAMMED İLE GÖRÜŞMEDE VERİLEN ÜCRET ..	70
İKİNCİ BÖLÜM		73
Mukatil b. Süleyman'ın Tefsirinde Neshe Konu Olan Ayetlerin Karşılaştırmalı Değerlendirilmesi		73
1.	Bakara suresi, 178	73
2.	Bakara suresi, 180	75
3.	Bakara suresi, 184	78
4.	Bakara suresi, 191	80
5.	Bakara suresi, 215	82
6.	Bakara suresi, 228	84
7.	Bakara suresi, 240	87
8.	Bakara suresi, 284	89
9.	Al-i İmran suresi, 102.....	90
10.	Nisa suresi, 10.....	93

11.	Nisa suresi, 15-16.....	95
12.	Nisa suresi, 63.....	97
13.	Nisa suresi, 91.....	99
14.	Maide suresi, 2.....	101
15.	Maide suresi, 13.....	103
16.	Maide suresi, 42.....	105
17.	Enam suresi, 15.....	107
18.	En'am suresi, 66, 107.....	108
19.	En'am suresi, 69.....	110
20.	En'am suresi, 159.....	112
21.	A'raf suresi, 199.....	114
22.	Enfal suresi, 61.....	115
23.	Enfal suresi, 75.....	118
24.	Tevbe suresi, 80.....	120
25.	Yunus suresi, 99, 108.....	123
26.	İsra suresi, 24.....	124
27.	İsra suresi, 34.....	127
28.	Hac suresi, 69.....	128
29.	Ankebut suresi, 46.....	130
30.	Secde suresi, 30.....	132
31.	Ahzab suresi, 6.....	133
32.	Şura suresi, 5.....	134
33.	Şura suresi, 15.....	137
34.	Şura suresi, 20.....	139
35.	Zuhruf suresi, 89.....	140
36.	Casiye suresi, 14.....	141
37.	Zariyat suresi, 19.....	143
38.	Ahkaf suresi, 9.....	145

39. Mümtehine suresi, 11	148
40. Müzemmil suresi, 10.....	149
41. Mücadile suresi, 12	151
SONUÇ.....	154
BİBLİYOGRAFYA	159
ÖZET	167
ABSTRACT.....	169

KISALTMALAR:

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.t.	: Adı geçen tez
a.g.m.	: Adı geçen makale
a.s.	: Aleyhi's-selam
Ans	: Ansiklopedisi
bkz.	: Bakınız
c.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
D.İ.B.	: Diyanet İşleri Başkanlığı
h.	: Hicrî
m.	: Miladî
Mat.	: Matbaası
Ö.	: Ölümü
s.	: Sayfa
s.a.v.	: Sallâllahü Aleyhi Vesellem
T.D.V.	: Türkiye Diyanet Vakfı
Ter.	: Tercüme

trsz. : Tarihsiz

Vd. : ve devamı

Yay. : Yayınları

ÖNSÖZ

“MUKATİL B. SÜLEYMAN’IN TEFSİRİNDE NÂSİH VE MENSUH”

isimli çalışmamız giriş, iki bölümden ve sonuçtan oluşmaktadır.

Bu çalışmamızda Abdullah Mahmud Şehhate’nin tashih ettiği Mukatil b. Süleyman’ın “et-Tefsiru’l Kebir” isimli eserinde mensuh olarak kabul edilen ayetleri ele alınıp incelenecektir.

Giriş bölümünde tezimizin konusu, amacı ve metodu anlatılacaktır. Ayrıca Mukatil b. Süleyman’ın hayatı hakkında kısaca bilgi verilmiştir. Daha sonra Mukatil’in Akaid, Hadis ve Tefsir gibi ilimlerle olan konumunu ve görüşlerini özetle aktarılmaya çalışılacaktır. Bununla birlikte Mukatil’in kendi dönemindeki ilmî statüsünü tespit edebilmek için âlimlerin onun hakkında olan bazı görüşlerine yer verilecektir.

Birinci bölümde Mukatil b. Süleyman’a göre mensuh olarak kabul edilen ayetlerin sebebi nüzülü incelenecektir. Burada sadece sebebi nüzülü belirtilen ayetler incelendiği için Mukatil’in mensuh olarak kabul ettiği kırk dört ayetten sadece on dokuz ayeti ele alıp analize edilecektir.

İkinci Bölümde Mukatil b. Süleyman’ın mensuh olarak kabul ettiği kırk dört ayet ele alınıp gerçekten mensuh olup olmadıkları incelenecektir. Bu inceleme esnasında ulaşılabildiğimiz tefsir kaynaklarına gidilmiş ve böylece diğer müfessirlerin de bu konudaki görüşlerine yer verilecektir. Bununla beraber Mahmud Şehhate’nin her ayet hakkındaki görüşleri sihhat açısından değerlendirilecektir.

Çalışmamızın **sonuç** kısmında yaptığımız tezimizde ulaşabildiğimiz sonuçlar özetle zikredilecektir. Bununla beraber, bu alanda çalışma yapmak isteyenler için katkı sağlayabilecek bazı teklif ve önerilerimiz de yer alacaktır.

Tezime danışmanlık yaparak değer katan, çalışmamız esnasında yardımlarını esirgemeyen ve değerli yönlendirmelerde bulunan danışmanım Prof. Dr. Halis Albayrak hocama ayrıca teşekkür ediyorum.

Bize emeği geçen ve jüri olarak tezimizi okumak zahmetinde bulunan Prof. Dr. Ahmet Nedim Serinsu ve Prof. Dr. İsmail Çalışkan hocalarıma şükranlarımı sunarım.

Her zaman kendisine müracaatta bulunduğum ve katkılarından faydalandığım Şahin İkrâm Cafer eşime ayrıca teşekkür ederim. Ayrıca çalışmam esnasında yeterince zaman ayıramadığım ve bu durumu anlayışla karşılayan Muhammed ismindeki oğluma da sevgi ve şükranlarımı sunarım.

Tezimin hazırlanmasında katkıda bulunan arkadaşlar ve meslektaşlarıma teşekkürlerimi belirtmek isterim.

Gunaydin H. Haidar

Ankara 2015

GİRİŞ

Kur'an'ı Kerim Allah'ın Hz. Muhammed'e gönderdiği son ilahi kelimedir. Allah (c.c.) tarafından nazil olan Kur'an'ı Kerim müzice ve deliller içermektedir. Kur'an'ı Kerim'in ilk nüzulünden itibaren daha iyi anlaşılabilmesi için başta Hz. Muhammed olmak üzere sahabe, tabiun ve bu muhterem zatları takip eden âlimler azami çaba göstermişlerdir. Kur'an'ın daha iyi anlaşılabilmesi için ayet ve sureler müfessirler tarafından farklı açılardan ele alınarak kategorize edilmiştir: Mekki ve Medeni ayetler, Muhkem ve Müteşabih ayetler, Nasih ve Mensuh ayetler, ayetlerin sebebi nüzullerini ve buna benzer ilimleri ele alıp incelemişlerdir. Ayetlerin manaları keşfetmek için günümüz âlimler de ellerinden geldiği çabayı göstererek Kur'an'a hizmet etmektedirler.

Kur'an'a ilk hizmet etmek şerefine nail olan ve bu Kutsal Kitab'ımızı baştan sonuna kadar tefsir eden Mukatil b. Süleyman olmuştur. Dolayısıyla Kur'an'î bilgileri birinci elden almış bulunmaktadır. Diğer tefsirlere nazaran Mukatil'in tefsiri kısa ve sade bir dille yazılmıştır. Ayetleri tefsir ederken dönemde ilimde otorite sahiplerinden ve bu alanda çalışmalar yapanlardan istifade ettiğini görmekteyiz. Mukatil b. Süleyman'ın detaylı bir şekilde ele aldığı konulardan birisi de Nasih ve Mensuh ilmidir.¹ Nitekim Nasih ve Mensuh ilmi daha ilk dönemlerden beri öneme haiz olmuş ve Kur'an'la iştigal edenlerin dikkatlerini çekmiştir. Aynı zaman bu ilim günümüze kadar tartışılmalı ilimlerden birisi sayılmaktadır. Ayetlerin neshi ile alakalı bazı açıklamalar Kur'an'da geçmektedir.²

¹ Daha sonra da göreceğimiz gibi bu alanda müstakil eserler de telif etmiştir.

² Bu konuda daha geniş bilgiyi "Nasih ve Mensuh" bölümünde ele alacağız.

Nasih ve Mensuh ilminin önemine binaen fıkıhçılar “nesh ilmini bilmeyen kişinin Kur’an ilmiyle uğraşması caiz değildir” hükmüne varmışlardır. Hatta bu kişinin herhangi bir konuda fetva vermeye kalkışması ve İslam’ı tebliğ etmesi mekruh kabul edilmiştir. Burada Nasih ve Mensuh ilminin önemine delalet eden sadece bir rivayete yer vermek istiyoruz: “Ali (r.a.) mescide girdiği bir seferinde bir adamın insanları korkutmakla meşgul olduğunu görür. “Bu kim oluyor?” diye sorunca etrafındakiler: “İnsanlara hatırlatmalarda bulunan bir adamdır” derler. Hz. Ali şöyle der: “Bu insanlara öğüt verip hatırlatan bir kimse değildir, bu ben filan oğlu filanım beni tanıyın diyen bir kimsedir.” Hz. Ali ona bir haberci gönderip şöyle sorar: “Sen nasihi mensuhtan ayırt edecek kadar bir bilgiye sahip misin?” O: “Hayır” der. Bu sefer ona: “Mescidimizden çık git ve bu mescitte öğüt ve hatırlatmalarda bulunma.” Bir başka rivayete göre: “Nasih ve mensuhu biliyor musun?” diye sorar. O: “Hayır deyince”, Hz. Ali: “Kendin helak oldun, başkalarını da helak ettin” der. Buna benzer bir rivayet de İbn Abbas (ra)’dan gelmiştir.”³

Nasih ve Mensuh ilmi bizlerin de dikkatlerimizi çekti ve bu alanda küçük bir nebze olsa da hem bilgi edinmek hem de ulaşabildiğimiz bilgileri diğer ilim adamlarıyla paylaşmak istedik.

A. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE ÖNEMİ

Allah (c.c.) katında tek din İslam’dır. İslam, Hz. Âdem’den Hz. Muhammed’e dek bütün Allah elçilerinin bildirdiği dinin adıdır. Allah’ın gönderdiği son ilahi kelam olan Kur’an-ı Kerim’i hakkıyla anlamak için Hz. Muhammed’in döneminden

³ İbn Hazm el-Endulusi, *en-Nasih vel'l-Mensuh fi'l-Kur'ani'l-Kerim*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1986, s.5-6.

itibaren günümüze kadar büyük çabalar sarf edilmiştir. Kur'an'ın anlaşılması için tefsir eserleri başta olmak üzere sarf, nahiv, belagat gibi ilimler geliştirilmiştir.

Çalışmamızın önemini gündeme getiren konulardan bazılarını şu şekilde sıralayabiliriz:

- a) Nasih ve Mensuh Kur'an ilimlerinin en önemlilerindedir. Aynı zaman bu ilim müfessirler arasında en çok tartışılan ilim olmuştur ve hala gündemimizde yer almaktadır.
- b) Mukatil b. Süleyman bu ilme ehemmiyet veren ilk ilim adamlarından biri olmuştur.
- c) Nasih ve Mensuh ilmi doğrudan her Müslümanı yakından ilgilendiren ilimlerden birisidir.

Hüseyin Kocakulak'ın da ifade ettiği gibi nasih ve mensuh konusu hakkında birçok ilmi çalışma bulunmaktadır. Bu da konunun önemini bir daha vurgulamış bulunmaktadır.⁴

Kur'an'ı baştan sona kadar tefsir eden ilk müfessir Mukatil b. Süleyman sayılmaktadır. Buna binaen Mukatil b. Süleyman birçok ilmi çalışmalara konu olmuştur. Onun hayatı hakkında eserler yazıldığı gibi tefsirdeki metodu, telif ettiği eserler, hocaları ve öğrencileri de dikkatlerden kaçmamıştır. Böylece onun kişiliği ve eserleri zamanımızda çeşitli araştırmalara konu olmuştur.

⁴ Hüseyin Kocakulak, *Nâsîh ve Mensûh Ayetlerin tarih içerisindeki yorumu (Şah Veliyyullah Ed-Dihlevî Tasnifi Çerçevesinde)*, (yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2009, s.3-4.

1969 yılında M. M. al-Sawwaf “*Muqatil ibn Sulayman, an early Zaidi theologian, with special reference to his Tafsir al-Khamsi’at Aya*” adlı doktora tezini yazmıştır.

1995 yılında Fevzi Hamurcu “*Mukâtil b. Süleyman ve Kitâbu Tefsîri'l-hamsi mie Âye Adlı Eseri*” isminde doktora tezini yazmıştır.

Übey b. Ali el-İd, hicri 1409 yılında, Medine’de bulunan el-Câmiatü'l-İslâmiyye’de “*Tefsîru Mukâtil b. Süleyman: Tefsîrü'l-ham-si mie âye ü'l-emr ve'n-nehî ve'l-he-lâl ve'l-harâm*” adında yüksek lisans tezi hazırlamıştır.

Ömer Türker 1999.yılında “*Mukâtil b. Süleyman’ın Kur’ân’ı Tevil Yöntemi*” adlı yüksek lisans tezini Sakarya üniversitesinde yazmıştır.

2000 yılında İbrahim Çelik “*Mukâtil b. Süleyman ve Tefsirdeki Metodu*” adlı eseri kaleme almıştır.

2013 yılında Zehra Yıldırım “*Mukatil b. Süleyman’ın Müteşâbih Kabul Edilen Ayetlere Yaklaşımları*” adlı yüksek lisans tezi Hitit üniversitesinde hazırlanmıştır.

B. ARAŞTIRMANIN AMACI

Tezimizin amacı, Mahmud Şehhate’nin Mukatil b. Süleyman’ın tefsirinde tespit ettiği mensuh ayetleri tetkik ederek, bu alanda yapılan çalışmalara az da olsa katkı sağlamaktır.

C. ARAŞTIRMANIN METODU

Tezimizin isminden de açıkça anlaşıldığı gibi Mukatil b. Süleyman'ın mensuh olarak kabul ettiği ayetleri, Mahmud Şehhate'nin tahkik ettiği, eserinden incelenecektir. Ana dilimiz Arapça olmasından dolayı kaynakları incelemede her hangi bir sıkıntı ile karşılaşmadık. İhtiyaç duyulduğunda Arap dilinde yazılan eserlere ulaşma ve tedkik etme imkânımız olmuştur. Aynı zaman Türkçemizin de iyi derecede olması konumuzla alakalı Türkiye'de yayımlanan eserlere de istifade etmemize olanak sağlamıştır.

D. MUKATİL B. SÜLEYMAN HAKKINDA GENEL BİLGİ

Her ne kadar Mukatil'in hayatı ve hakkındaki bazı bilgiler tezimizin ana konusu olmasa da bu bölümde kısaca bilgi vermek istiyoruz.

1. Hayatı

Mukatil b. Süleyman'ın tam adı Mukatil b. Süleyman b. Beşir el-Ezdi el-Belhî'dir. Künyesi Ebu'l-Hasan'dır.

Muhtemelen hicri 80. yılı Belh şehrinde doğan ve bir süre Merv'de yaşayan Mukatil, Horasan valisinin kumandanlarından olan Salim b. Ahvez el-Mazini'ni tarafından itibar kazanmıştır.

Daha sonra Mukatil Basra'ya gitti ve orada Atâ b. Ebu Rebah, İbn Şihâb ez-Zührî, Atıyye el-Avfi gibi âlimlerin kürsülerine katıldı. Alanında daha fazla bilgi edinmek için döneminin ilim merkezleri sayılabilecek Bağdat, Beyrut ve Mekke gibi şehirleri gezdi. Bu ilmi seyahatlarından sonra Basra'ya döndü ve orada vefat etti.⁵

Kaynaklarda Mukatil'in hayatı hakkında hemen hiçbir bilgi bulunmamaktadır. Eşinin adı Umm Ebi İsmâ Nuh b. Ebi Meryem olduğu bildirilmektedir. Mukatil'in isminin ne anlama geldiği veya niçin bu ismi kullandığı hakkında tartışmaların var olduğunu gördük. Tartışanlar arasında İbn Dureyd ve İbn Hacer'i zikredebiliriz.⁶

⁵ Ömer Türker, “*Mukatil b. Süleyman*”, *DİA Ansiklopedisi*, XXXI/134.

⁶ Ebu'l-Fazl Şihab'ud-dîn Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Muhammed b. Hacer el-Askalani, *Tehzibü't Tehzib*, Müessesetü'r-Risale, 1995, IV/142-143.

2. Görüşleri

a. Akaide ait görüşleri

Kaynaklarda Mukatil'in akaitte önemli bir yere sahip olduğunu görmekteyiz. Her ne kadar hakkında farklı görüşler ve bilgiler aktarılsa da tenzihi savunan ve bu konuda aşırılığa giden kelamcılarının karşısında Mücadile ettiğini görmekteyiz. O dönemde yaşayan ve tenzih akidesinin öncüsü olan Cehm b. Safvan Mukatil ile bazı münazaraları olmuştur. Bu münazaralar neticesinde Mukatil'de aksülamel uyandırmıştır ve teşbih akidesini savunmuştur.⁷

Tenzih akidesine karşı mücadileleriyle tanınan Mukatil'in Şia, Müşebbihe, Mücessime, Mürcie, Zeydiyye ve benzeri gruplara mensup olduğu iddia edilmektedir.⁸ Tenzih savunanlara karşı cephe oluşturan Mukatil kendi dönemindeki kelamcılarla tartışmaya girdiği ve bu konuda savunduğu görüşleri içeren bir kitap yazdığı bildirilmektedir.

Mukatil'e ait en meşhur eseri olan *Et-Tefsiru'l Kebir*'i incelediğimizde mensup olduğu mezhebin görüşleri veya sahip olduğu akidenin her hangi bir izini görmemekteyiz. Bununla beraber bizlere ulaşan diğer eserlerinde de hakkında yapılan görüşlerin doğruluğunu yansıtmamaktadır.⁹ Fakat yine de bu onun müşebbiheden olmadığı anlamına gelmez, nitekim bize ulaşmamış başka eserlerinde

⁷ İsmail Cerrahoğlu, “*Tefsirde Mukâtil b. Süleyman ve Eserleri*”, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1973, Cilt: 21 Sayı: 1, s.16-17.

⁸ Ömer Türker, “*Mukatil b. Süleyman*”, DİA Ansiklopedisi, XXXI/134.

⁹ İsmail Cerrahoğlu, “*Tefsirde Mukâtil b. Süleyman ve Eserleri*”, XXI/35.

kendi ideolojilerini yansıtmış olabilir ihtimalini göz önünde bulundurmada yarar vardır.

Peygamberlerin ismet sıfatına sahip olduklarına dair Mukātil'in görüşü daha sonra kelâm ilminde benimsenmiş ve kendisi ismet inancının temelini oluşturan âlim olarak kabul edilmiştir.¹⁰

b. Hadiste konumu ve görüşleri

Mukatil b. Süleyman muhaddis olarak fazla şöhrete sahip değildir. Hadisteki isnadı yeterince yakından incelemeyeceği için tenkit edilmektedir. Hadis âlimlerince “metruk” ve “mehcûrül-kavl” kabul edilmiştir. Fakat incelediğimiz bazı rical eserlerinde ise hakkında olumlu ifadeler de kullanılmaktadır.¹¹

c. Tefsirdeki konumu ve görüşleri

Nakledilen bilgilere göre Mukatil, Kur'an'ı baştan sona kadar tefsir eden ilk müfessirdir. Tefsir eserindeki yaptığı farklı yorumlar ve yaklaşımlar dikkatlerden kaçmamaktadır. Nitekim Mukatil Zerdüştlük, Budizm, Manilik, Yahudilik ve Nesturî Hristiyanlığı gibi dinlerin ikame ettiği ve çeşitli fikirlerin bir arada yaşadığı bir bölgede yaşamıştır. Bu da doğal olarak Mukatil'i etkilediğini ve farklı açılardan bakabilme yeteneğini kazandırdığını düşünmekteyiz.

Mukatil mutlak gayba dair ayetleri aklî çıkarımlarla tevil cihetine gitmemektedir; çünkü ona göre naklî bir delil olmadan bu tür nasların açıklanması

¹⁰ İsmail Cerrahoğlu, “*Tefsirde Mukātil b. Süleyman ve Eserleri*”, XXI/21.

¹¹ İbn Hacer el-Askalanî, *Tehzibü't Tehzib*, IV/143.

mümkün değildir. Bu gibi konularda Mukatil rivayetleri inceleyerek muhtevâsından bir bütünlük oluşturmaktadır.

Ayetin anlaşılması için Mukatil kelimelerin sözlük anlamını tedkik etmektedir. Ayrıca Mukatil “Kur’an’ı Kur’an’la tefsir” tefsir ettiğini sıkça görmekteyiz.

Aşağıda da sunacağımız Mukatil’e ait nâsîh-mensuh, muhkem-müteşâbih, vücûh-nezâir gibi eserler onun tefsir ilminin ana meseleleriyle ilgilendiğini göstermektedir. Ayrıca bu eserler daha sonraki müfessirlerin tefsire bakış açılarını etkilemiştir.

Mukatil hakkında yapılan eleştirilere rağmen tefsirdeki otoritesi onu haklı bir üne kavuşturmuştur. Mukatil’e atıflarda bulunan ilk müfessirlerden Maturidi’dir. Her ne kadar kendisi bazen eleştirse de onun yorumlarına temas ettiğini görmekteyiz. Sa’lebi, Mukatil’e ait tefsirin farklı tariklerini derleyerek kendinden sonra gelen Vahidi, Ferrâ, Begavi, Kurtubi gibi büyük müfessirlere aynı yolu izlemede öncülük etmiştir. Ebüssuûd Efendi onun hakkında saygılı ifadeler kullanmıştır.¹²

3. Eserleri

- a) **Et-Tefsîrû’l-Kebîr**. Bu tefsir eserini Abdullah Mahmud Şehhâte tarafında tahkik edilerek neşredilmiştir.¹³ Bu tefsirde bir mezhep mücadelesine

¹² Ömer Türker, “*Mukatil b. Süleyman*”, DİA Ansiklopedisi, XXXI/136.

¹³ Mukatil b. Süleyman, *Et-Tefsîru’l-Kebîr*, Müessesetü’t-Tarihi’l-Arabiyy, Beyrut 2002.

rastlanılmamaktadır. Mukatil bu tefsiri on ikisi tabiinden olmak üzere otuz şeyhten almıştır. Bir usul olarak Mukatil görüşleri beyan ederken, bazı istisnalar hariç, isnad zikretmemiştir.

Bazı araştırmacılar bu eserin Mukatil'e ait olmadığını söylemektedirler. Nitekim Mukatil'in tefsirinde 144 (761) yılında doğmuş olan Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ'dan nakiller bulunmaktadır ki Mukatil'in altı yaşında bulunan bir çocuktan rivayette bulunması mümkün değildir. Bu bilgiler bizlere bu eserin daha sonra yazıldığını veya esere bazı ilaveler edildiği olanağı hatırlatmaktadır.¹⁴

- b) **El-Vücuḥ ve'n Nezâir**. Kur'an'da bir kelimenin farklı yerlerde kazandığı değişik manaları mükerrerleriyle birlikte inceleyen bu eser, 185 kelimenin Kur'an'da hangi manalarda kullanıldığını incelemektedir. Mukatil'in söz konusu eseri incelendiğinde ki bu eser Vücûḥ ve'n Nezâir ilminin sadece vücuh olduğu görülecektir.¹⁵
- c) **Tefsîrü'l-hamsi mie âye mine'l-Kur'an**. Bu eser sekiz bölümden oluşmaktadır ve ahkâm ayetlerini incelemektedir. Londra'da British Museum'de bulunan bu eser Isayah Goldfeld tarafından yayımlanmıştır.

¹⁴ Ömer Türker, “*Mukatil b. Süleyman*”, DİA Ansiklopedisi, XXXI/134.

¹⁵ Ömer Türker, “*Mukatil b. Süleyman*”, DİA Ansiklopedisi, XXXI/134. Mukatil'in telif ettiği eserleri değerlendiren İsmail Cerrahoğlu bu eserde 180 kelimenin bulunduğunu ifade etmektedir. Detaylı bilgi için bkz: İsmail Cerrahoğlu, “*Tefsirde Mukâtil b. Süleyman ve Eserleri*”, XXI/23-24.

Isaiah'ın bu çalışmasını Mehmet Beşir Eryarsoy Türkçeye çevirmiştir.¹⁶

Ayrıca Mukatil'in bu eserini Fevzi Hamurcu "Mukatil b. Süleyman ve Kitâbu Tefsîri'l-hamsi Mie Âye Adlı Eseri" isimli doktora tezini yapmıştır.¹⁷

Mukatil b. Süleyman'ın telif ettiği diğer eserler:

- d) **El-Kıraat.**
- e) **Müteşâbihü'l-Kur'an/el-Ayatü'l-Müteşabihat.**
- f) **El-Aksam ve'l-Lügat.**
- g) **En-Nasih ve'l-Mensuh.**
- h) **Et-Takdim ve't-Te'hir.**
- i) **El-Cevabat fi'l-Kur'an.**
- j) **Er-Raddu ala'l-Kaderiyya.**
- k) **Nevadiru't-Tefsir.**

4. Âlimlerin Mukatil b. Süleyman hakkındaki görüşleri

Mukatil'in ağırlıklı olarak ilgilendiği alan Tefsir ve akait ilmi olmuştur. Mukatil'in akaitteki görüşleri hakkında farklı rivayetler bulunmaktadır. Bunun sebebi ise yaşadığı dönem ve mekânın önemli etken olduğunu düşünmekteyiz.

¹⁶ Ömer Türker, "Mukatil b. Süleyman" DİA Ansiklopedisi, XXXI/134. Ayrıca bkz: İsmail Cerrahoğlu, "Tefsirde Mukâtil b. Süleyman ve Eserleri", XXI/24-25.

¹⁷ Fevzi Hamurcu daha sonra bu tezini kitap olarak yayımlamıştır: Fevzi Hamurcu, *Mukâtil b. Süleyman ve İlk Fıkhî Tefsir*, Fecr yay, Ankara 2009.

Daha önce de ifade ettiğimiz gibi Mukatil b. Süleyman'ın şahsiyeti ve görüşleri hakkında farklı bilgiler vardır. Fakat elimize ulaşan çalışmalarını incelediğimiz takdirde kendisine atfedilen ithamlar uyuşmamaktadır.

E. NESHE İLİŞKİN GENEL BİLGİLER

Nasih ve Mensuh konusu tefsir usulünde önemli bir yere sahiptir. İbn Manzur'a göre "N/S/H" kelimesinin kök anlamı "نسخ الشيء ينسخه نسخا وانتسخه واستنسخه" - kopyalamak, bir kitabı karşısında nüsha edip suretini yazmak" anlamlarına gelmektedir.¹⁸ Ayrıca "النسخ" kelimesi "إبطال الشيء وإقامة آخر مقامه" – bir şeyin yerine başka bir şeyin getirilmesiyle iptal edilmesi" anlamına gelmektedir.¹⁹

¹⁸ Kelimenin kök anlamlarıyla ilgili olarak daha geniş bilgi için bkz: Martin R. Zammit, *A Comparative Lexical Study of Qur'anic Arabic*, Brill Yay., Leiden, Boston, Köln 2002, s. 399; John Penrice, *A Dictionary and Glossary of the Qur'an*, Henry S. King and Co., London 1873, s.146.

¹⁹ Ebu Fadl Muhammed b. Celaluddin Mukrim el-Ensari İbni Menzur, (tah: heyet), *Lisanu'l-Arab*, Daru Sadır, Beyrut trsz, III/61. Ayrıca bkz: Muhammed b. Ebî Bekr b. Abdilkadir er-Râzî, *Muhtaru's-Sihah*, Lübnan Yay., Beyrut 1986, s.273; Abu'l-Hasan Ali b. İsmail b. Side el-Mursî, *el-Muhkamu ve'l-Muhitu'l-A'zam*, Daru'l-Kutubu'l-İlmiyya, (tah:Abdu'l-Hamid Hinravi), Beyrut 2000, V/83-84; Abu'l-Huseyn Ahmad b. Faris b. Zekeriyya, *Mu'cemu Makayisi'l-Lüğa*, (tah: Abdu's-Selam Muhammed Harun), Daru'l-Fikr, 1979, V/424-425; Ahmed b. Muhammed b. Ali el-Feyyumi el-Mukri, *Misbahu'l-Munir*, Lübnan Yay., Beyrut 1987, s.230; Ebü'l-Feth Nasıruddin el-Mutarrizi, *el-Mugrib fi Tertibi'l-Mu'rib*, (tah. Mahmud Fahuri, Abdülhamid Muhtar), Usame b. Zeyd Yay., Halep 1979, s.299; Mecdu'd-Din Muhammed b. Yakub el-Feyruz Abadi, *El-Kamusu'l-Muhit*, (tah. Mektebu Tahkiki't-Türasi Fi Müesseseti'r-Risale), 8.baskı, Müessesetü'r Risale, Beyrut 2005, s.261.

Nesih kelimesinin ıstılah manası şu şekildedir: “Önce gelmiş şerî bir nassın hükmünün daha sonra gelen başka bir şerî nass ile yürürlükten kaldırılmasıdır”.²⁰

Nasih ve Mensuh konusu tefsir usulünde tartışıla gelen meselelerden birisidir. Aslında neshin tartışması İslamiyet’in ilk devirlerine kadar uzanmaktadır. Nesih ile ilgili şu hususlar tartışılmıştır:

- a) Nesih aklen caiz midir?
- b) Aklen caiz ise şeriatta bilfiil vaki midir?
- c) Aklen ve şeran caiz ise Kur’an-ı Kerim’de nesih var mıdır?

Hemen belirtmek gerekir ki bu sorulara âlimlerin çoğu olumlu cevap vermişlerdir. Buna delil olarak da aşağıda sunacağımız ayetleri delil göstermektedirler.²¹ Başka bir tanıma göre nesh “şer’î bir hükmün daha sonra gelen şer’î bir delille kaldırılmasını ifade eder.”²²

Bu kelime Kur’an’da farklı anlamlarda toplam dört defa geçmektedir:

(1) مَا نُنسَخُ مِنْ آيَةٍ أَوْ نُنسِبَهَا نَأْتِ بِخَيْرٍ مِنْهَا أَوْ مِثْلَهَا أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

“Biz neshettiğimiz veya unutturduğumuz bir ayetin yerine ya ondan daha hayırlısını veya onun benzerini getiririz. Allah’ın her şeye gücünün yettiğini bilmez misin?”²³

²⁰ Mehmet Akif Koç (editör), *Tefsir El Kitabı*, Grafiker yay., Ankara 2012, s.335.

²¹ Mehmet Akif Koç (editör), *Tefsir El Kitabı*, s.335 vd. Ayrıca bkz: Halis Albayrak, *Tefsir Usulü*, Şule yay., İstanbul 2014, s. 148, 151-152.

²² Abdurrahman Çetin, “*Nesih*”, DİA Ansiklopedisi, XXXII/579.

²³ Bakara suresi, 2/106.

Ayetin açıklamasını ve yorumunu yapan Taberi nesih ile ilgili hem sözlük hem de terim anlamları hakkında değerli bilgiler sunmaktadır.²⁴

Ayetin sebab-i nüzulünü belirten Mukatil b. Süleyman bizlere şu bilgileri sunmaktadır:

{ مَا نَنْسَخُ مِنْ آيَةٍ أَوْ نُنسِئُهَا } ، يعني نبدل من آية فنحولها فيها تقديم، يقول: { نَأْتِ بِخَيْرٍ مِّنْهَا } ، يقول: نأت من الوحي مكانها أفضل منها لكم وأنفع لكم، ثم قال: { أَوْ مِثْلَهَا } ، يقول: أو نأت بمثل ما نسخنا أو ننسها، يقول: أو نتركها كما هي، فلا ننسخها، وذلك أن كفار مكة قالوا للنبي صلى الله عليه وسلم: إنما تقولت أنت يا محمد هذا القرآن من تلقاء نفسك، قلت كذا وكذا، فأنزل الله عز وجل يعظم نفسه تبارك اسمه: { أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ } [آية: 106]، من الناسخ والمنسوخ قدير .

Mekkeli inkârcılar Hz. Muhammed'e “Sen bu Kur’an’ı kendinden uyduruyorsun!” şeklinde ithamlarda bulunmaktaydılar. Buna gerekçe olarak da Hz. Muhammed’in bazı hükümler hakkında değişik kararlar vermesini söylemekteydiler. Bunun üzerine Allah bu kararları bizzat kendisinin verdiğini bildirmektedir.²⁵

Kur’an’da geçen diğer ayetler ise şunlardır:

(2) وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَسُولٍ وَلَا نَبِيٍّ إِلَّا إِذَا تَمَنَّى أَلْقَى الشَّيْطَانُ فِي أُمْنِيَّتِهِ فَيَنْسَخُ اللَّهُ مَا يُلْقِي الشَّيْطَانُ ثُمَّ يُحْكِمُ اللَّهُ آيَاتِهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ

²⁴ Et-Taberi, Ebu Cafer Muhammed ibn Cerir, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, Daru'l-Hıcr, Kahire 2001, II/388.

²⁵ Mukatil b. Süleyman, *Et-Tefsiru'l-Kebir*, I/129. Ayrıca bkz: Ebu's-Suud, Muhammed b. Muhammed b. Mustafa, *el-İrşadu Akli's-Selim ila Mezayi'l-Kur'ân'il-Kerîm*, Mektebetü'l-Riyadi'l-Hadise, Riyad trsz, I/233-234; Şehâbeddin Mahmûd el-Alusi, *Ruhu'l-Meani fi Tefsiri'l-Kur'ani'l-Azîm ve's-Seb'i'l-Mesani*, Daru't-Türasü'l-Arabiy, Beyrut trsz. I/351-352.

“Senden önce hiçbir resûl ve nebî göndermedik ki, bir şey temenni ettiği zaman, şeytan onun bu temennisine dair vesvese vermiş olmasın. Ama Allah, şeytanın vesvesesini giderir. Sonra Allah, âyetlerini sağlamlaştırır. Allah, hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.”²⁶

(3) هَذَا كِتَابَنَا يَنْطِقُ عَلَيْكُمْ بِالْحَقِّ إِنَّا كُنَّا نَسْتَنْسِخُ مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ

“İşte kitabımız, size karşı gerçeği söylüyor. Çünkü biz yapmakta olduklarınızı kaydediyorduk.”²⁷

(4) وَلَمَّا سَكَتَ عَنْ مُوسَى الْغَضَبُ أَخَذَ الْأَلْوَاحَ وَفِي نُسْخَتِهَا هُدًى وَرَحْمَةٌ لِلَّذِينَ هُمْ لِرَبِّهِمْ يَرْهَبُونَ

“Mûsâ'nın öfkesi dinince (attığı) levhaları aldı. Onların yazısında Rableri için korku duyanlara bir hidayet ve bir rahmet vardı.”²⁸

Neshi kabul edenler de kendi aralarında şu konularda ihtilafa düşmüşlerdir:

- a) Müfessirler ilk dönemde, mensuh ayetlerin sayısını 260'a çıkarıyorlardı. Celalettin es-Suyuti mensuh ayetleri 20'ye indirdi, Şah Velîyullah Dehlevî bu sayıyı beşe indirmiştir.²⁹
- b) Neshin var olduğunu söyleyenler bunun şerî delillerin hangilerinde geçerli olabileceği konusunda ihtilaf etmişlerdir. İmam Şafî'ye göre Kur'an ayetini ancak Kur'an ayeti nesih edebilir. Ona göre sünnet Kur'an ayetini nesih

²⁶ Hac suresi, 22/52.

²⁷ Casiye suresi, 45/29.

²⁸ A'raf suresi, 7/154.

²⁹ Mehmet Akif Koç (editör), *Tefsir El Kitabı*, s.339-340.

edemez. İmam Malik ve Ebu Hanife'ye göre Kur'an ayetini mütevatir hadis de nesih edebilir.

c) Neshi kabul edenler neshin türünde de ihtilafa düşmüşlerdir:

- 1) Hükümü neshedildiği halde, lafzı kalan ayetler. Kiblenin değişimi ile ilgili ayetler.
- 2) Lafzı neshedilen ama hükümü geçerli kalan ayetler. Recm ayeti diye kabul edilen ayet.
- 3) Hem hükümü, hem de metni neshedilen ayetler. “Âdemin bir vadi altını olsa üçüncüyü ister, onun gözünü toprak doyurur” rivayetini buna tür neshe örnektir.³⁰

Nesih konusu ili ilgili birçok eser kaleme alınmıştır. Biz burada sadece birkaç eseri zikretmek istiyoruz:

1. Mukatil b. Süleyman'ın telif ettiği en-Nasih ve'l-Mensuh eseri.
2. Ebu Ubeyd Kasım b. Sellam'ın telif ettiği en-Nasih ve'l-Mensuh eseri.
3. İbn Ebi Davud es-Sicistani'nin telif ettiği en-Nasih ve'l-Mensuh eseri.
4. Ebu Müslim el-İsfahani'nin telif ettiği en-Nasih ve'l-Mensuh eseri.
5. Ebu Ca'fer en-Nehhas'ın telif ettiği en-Nasih ve'l-Mensuh eseri.
6. Mustafa Zeyd'in telif ettiği en-Nasih ve'l-Mensuh eseri.³¹

³⁰ Mehmet Akif Koç (editör), *Tefsir El Kitabı*, s.338-339.

³¹ İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, s.123-124.

BİRİNCİ BÖLÜM

Mukatil b. Süleyman'a Göre Nasih ve Mensuh Olan Ayetlerin Sebeb-i Nüzulü

Mukatil b. Süleyman Kur'an'da neshin var olduğunu kabul eden ilk müfessirlere aittir. *Et-Tefsiru'l Kebir*'ini incelediğimizde yaptığı birtakım açıklamalarından bazı ayetlerin nesh edildiğine dair bilgileri görürüz. *Et-Tefsiru'l Kebir*'i tahkik eden Abdullah Mahmud Şehate'nin verdiği bilgiye göre Mukatil b. Süleyman 44 ayetin nesh edildiğini savunmuştur. Biz bu bölümde bu ayetleri maddeler halinde teker teker inceleyeceğiz ve konuyla alakalı değerlendirmelerde bulunacağız.

1. KISAS AYETİ

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِي الْقَتْلِ الْحُرُّ بِالْحُرِّ وَالْعَبْدُ بِالْعَبْدِ وَالْأُنثَى بِالْأُنثَى...

Ey iman edenler! Öldürülenler hakkında size kısas farz kılındı. Hüre karşı hür, köleye karşı köle, kadına karşı kadın kısas edilir...³²

Mukatil b. Süleyman ve İbn Kesir tefsirlerinde ayetin iniş sebebiyle alakalı aşağıdaki bilgiler aktarmaktadırlar: Bu ayet, cahiliye döneminde Arap bölgesinde ikamet eden Hüeyyn kabilesi hakkında inmiştir. Bu kabilenin içinde bazen çıkan savaşlarda ölü ve yaralılar olmuştur. Fakat diyet uygulanmamaktaydı.³³

³² Bakara suresi, 2/178.

³³ Mukatil b. Süleyman, *Et-Tefsiru'l-Kebir*, I/157. Beğavi'de geçen rivayete göre kullanılan sığası [فأنزل الله تعالى هذه الآية وأمر بالمساواة فرضوا وأسلموا]. Bkz: Ebu

İbn Kesir'e göre bu ayet Beni Kurayza ve Nadir kabileleri hakkında inmiştir.³⁴ Bu konuda nakledilen genel bilgi şudur: Kabilelerden birisi diğerinden üstün ve onurlu olması düşüncesiyle, mehir ödemedi kızlarıyla evlenir, köleye karşı hürlerini, kadına karşı erkeklerini, bir erkeğe karşı iki erkeği, tek can kaybın karşılığı iki can verdimeye yemin etmişlerdi. Bu konu Hz. Peygamber'e intikal etmişti, bunun akabinde ayet nazil olmuştur.³⁵

Taberi'ye göre bu ayette kısasın anlamı, maktul taraflar arasındaki diyet takasıdır. Bu ayet, Hz. Peygamber (a.s.) döneminde savaşan ve birbirlerini öldüren iki kabile hakkında inmiştir. Bunun üzerine Hz. Peygamber aralarını bulmak ve düzeltmek amacıyla, bir tarafın kadını diğer tarafın kadınıyla, erkeği diğer tarafın erkeğiyle, kulu diğer tarafın kuluyla diyet takası yapılmasını kaldırmıştır. Dolayısıyla ayette zikredilen "kisas"ın anlamı budur.

Ancak bir grubun diyeti diğerinden fazla olduğu için Allah şu ayeti indirmiştir:

Muhammed Muhyissünne Hüseyin b. Mes'ud el-Begavi, *Ma'âlimu't-Tenzil*, Daru Tayyibe, Riyad 1989, I/189.

³⁴ Said b. Cübeyir'den nakledilen rivayete göre [فنزلت فيهم] sığıması kullanılmaktadır. Bkz: İbn Kesir, Abu'l Fida İsmail ed-Dimaşkî, *Tefsîru'l Kur'ân'il Azîm*, Müessesetü Kurtuba, Kahire 2000, II/162.

³⁵ Daha geniş bilgi için bkz: Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed Ebi Bakr el-Kurtubi, *el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'ân*, Risale Yay., Beyrut 2006, III/64-88; Celâleddîn Ebu'l-Fazl Abdirrahmân b. Kemâleddin Ebî Bekr b. Muhammed el-Huzayrî es-Suyuti, *Lübabu'n-Nukul Fi Esbabî'n-Nuzul*, Müessesetü'l-Kütübi's Sekâfiyyeti, Beyrut 2002, s.31.

وَكَتَبْنَا عَلَيْهِمْ فِيهَا أَنَّ النَّفْسَ بِالنَّفْسِ وَالْعَيْنَ بِالْعَيْنِ وَالْأَنْفَ بِالْأَنْفِ وَالْأُذُنَ بِالْأُذُنِ وَالسِّنَّ بِالسِّنِّ...

Onda üzerlerine şunu da yazdık: Cana can, göze göz, buruna burun, kulağa kulak, dişe diş kısas edilir...³⁶

Sonuç olarak bu ayet insanlar arasında sosyal makamlarını dikkate alınmadan eşitliğin gerekliliğini vurgulamaktadır. Buna göre kısas hem zengine hem fakire cana can olarak uygulanmalıdır.³⁷

2. MİRAS AYETİ

كُتِبَ عَلَيْكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ إِنْ تَرَكَ خَيْرًا الْوَصِيَّةُ لِلْوَالِدَيْنِ وَالْأَقْرَبِينَ بِالْمَعْرُوفِ حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِينَ

Sizden birinize ölüm gelip çattığı zaman, eğer geride bir hayır (mal) bırakmışsa, anaya, babaya ve yakın akrabaya meşru bir tarzda vasiyette bulunması -Allah'a karşı gelmekten sakınanlar üzerinde bir hak olarak- size farz kılındı.³⁸

Ayetin sebab-i nüzülü

Mukatil, ayette verilen bilgiye göre, kim ölmeden önce akrabalarına vasiyette bulunmazsa onun ameli isyanla kapanacağını bildirmektedir. Daha sonra miras ayeti

³⁶ Maide suresi, 5/45.

³⁷ Taberi, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, III/93-94. Kurtubi'nin yaptığı açıklamasına göre Allah Tevrat'ta insanları eşit tutmuş ve can kaybı yaşandığında cana can uygulanmasını istemiştir. Fakat zaman içerisinde bu emre itaat edilmemiştir.

³⁸ Bakara suresi, 2/180.

nazil³⁹ oldu. Ebeveyne malı vasiyet etmek nesih olundu, akrabalara vasiyet etmek ise sabit olundu.⁴⁰

Taberi ve İbn Ebi Hatim, İbni Abbas'tan şu haberi rivayet etmektedir:

Anne ve babadan başkasına miras verilmediğinden, Allah bu ayeti indirdi. İçinde anne ve babanın mirasını belirterek, mirasın üçte birini de yakınlarla vasiyet ederek onaylamıştır.⁴¹

Ayetin sebab-i nüzulü: ile ilgili başka bir rivayete göre cahiliye döneminde zayıf erkek ve kızlar çocuklara miras verilmezdi, dolayısıyla Allah-ü Teâlâ miras ayetini indirerek hükümlerini belirtmiştir ve onların bu uygulamalarını kaldırmıştır.

İbn Abbas'tan nakledilen başka bir rivayet göre ayetin iniş sebab-i şudur: Miras erkek evlada, vasiyet ise anne, baba ve yakınlarla verilmekteydi. Allah bu uygulamayı kaldırmak için ayeti indirmiştir.⁴²

³⁹ Yukarıda verdiğimiz ayeti hakkında incelemede ve açıklamalarda bulunurken (نزلت) ifadesini kullanmaktadır. Bu ifade, tefsir usulünde, ayetin sebab-i nüzulünü bildirmede güçlü bir karine (nas) sayılmamaktadır.

⁴⁰ Mukatil b. Süleyman, *Et-Tefsiru'l-Kebir*, I/159.

⁴¹ Celalüddin es-Suyuti, *ed-Durru'l-Mensûr fi't-Tefsiri bi'l-Me'sûr*, Merkez lil-Buhusi ved-Diraseti'l-Arabiyy el-İslamiyy, Kahire 2003, II/165. Ayrıca bkz: Mukatil b. Süleyman, *Et-Tefsiru'l-Kebir*, I/195.

⁴² Ebu Bekir Muhammed b. Abdullah İbn Arabi, *Ahkamu'l-Kur'an*, Darul-Kutubil-İlmiyye, Beyrut 2003, I/103.

Cabir'den rivayet edilen başka bir görüşe göre; Resulullah (s.a) ve Ebu Bekir, Beni Selma bölgesinde yürürken yanıma uğradılar, dalgın olduğumdan dolayı peygamber su isteyerek, abdestini aldı ve o sudan üstüme serpti, kendime gelince ona “malımı ne yapayım ey Resulullah?” dedim. Bunun üzerine (يُوصِيكُمُ اللَّهُ فِي أَوْلَادِكُمْ لِلذَّكَرِ) (مِثْلُ حَظِّ الْأُنثَىٰ...) ayeti indi. Sahiheyn ve Tirmizi'de aynı rivayet şu şekildedir: “Ey Allah'ın elçisi, malımı çocuklarım arasında nasıl paylaşırayım?” diye sordum. Bunun üzerine ayet indi.⁴³

Sonuç olarak, Cahiliye dönemlerinde insanlar mallarını tek kişiye vasiyet ederek diğerlerini mirastan mahrum ederlerdi. Başka bir ifadeyle erkeklere miras bırakarak kadınları mahrum ederlerdi. Bunun üzerine bu uygulamayı kaldırmak için ayet nazil olmuştur. Ayetin hükmü insana ölmeden önce malının üçte birini vasiyet hakkını tanımaktadır. Geri kalan mal ise ayette belirlenen miktarlar dikkate alınarak dağıtılmalıdır.

3. ORUÇ AYETİ

... وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامُ مَسْكِينٍ ...

...Oruca gücü yetmeyenler ise bir yoksul doyumu fidye verir...⁴⁴

Ayetin sebab-i nüzülü

⁴³ Muhammed et-Tâhir b. Muhammed b. Muhammed et-Tâhir et-Tûnisî İbn Aşur, *Tefsiru't-Tahrir ve't-Tenvir*, ed-Dârü't-Tûnusiyye, Tunus 1984, II/149.

⁴⁴ Bakara suresi, 2/184.

Ayetin açıklamasını yapan Mukatil b. Süleyman imkânı olan inananların, Bakara suresi 184.ayeti nazil olduğunda oruç tutmanın yerine sadaka verdiklerini bildirmektedir. Böylece isteyen oruç tutar isteyen orucun yerine fidye verildi. Bu uygulama Bakara suresi 185.ayetiyle nesih edilmiştir.⁴⁵

İbn Sa'd, Tabakat eserinde Mücahid'ten şu bilgiyi nakletmektedir: Bu ayet Kays b. Saib hakkında inmiştir. İnananlar bu ayetten sonra oruç tutmadan her gün için bir miskini doyurmaya başladılar.⁴⁶

Konuyla alakalı Şa'bi şöyle buyurmaktadır: “... وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامُ مِسْكِينٍ ...” ayeti kerime inince inananlar oruç tutmazlardı ve bunun yerine bir yoksulu doyururlardı. Bu uygulamalarını kaldırmak için (... فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ وَمَنْ كَانَ ...)⁴⁷ ayeti nazil olmuştur.⁴⁸

İbn Abbas'tan nakledilen görüşe göre “... وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامُ مِسْكِينٍ ...” ayeti kerimesi mensuh değildir, bu ayet oruca gücü yetmeyen ihtiyarlar hakkında inmiştir. Kendisine tutamadığı her gün için bir yoksulu doyurmaya ruhsat verildi.⁴⁹

⁴⁵ Mukatil b. Süleyman, *Et-Tefsiru'l-Kebir*, I/160.

⁴⁶ Suyuti, *Lübabu'n-Nukul fi Esbabı Nüzul*, s. 31.

⁴⁷ ... Öyle ise içinizden kim bu aya ulaşırsa, onu oruçla geçirsin. Kim de hasta veya yolcu olursa, tutamadığı günler sayısınca başka günlerde tutsun. ... Bakara suresi, 2/185.

⁴⁸ Taberi, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, III/161-162.

⁴⁹ İbn Kesir, *Tefsîru'l Kur'ân'il Azîm*, II/177.

Ayette kastedilen hasta her hasta değildir. Ancak oruç tuttıkları zaman kendisine meşakkat ve zarar verecek derecede olan hastalardır. Fakat ağır hasta olmayan bir kimseye bu ayet oruç tutmama cevazı vermemektedir.

Mukatil'e göre yukarıda verdiğimiz ayeti nesih eden ayet şudur:

...“فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ”...

... Öyle ise içinizden kim bu aya ulaşırsa, onu oruçla geçirsin. ...⁵⁰

Yukarıda belirttiğimiz görüşü destek mahiyetinde İmam Müslim'den nakledilen bir hadise yer vermek istiyoruz:

سلمة بن الأكوع (رضي الله عنه) قال: "كُنَّا فِي رَمَضَانَ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - مِنْ شَاءِ صَامٍ، وَمِنْ شَاءِ أَفْطَرَ، فَافْتَدَى بِطَعَامِ مَسْكِينٍ، حَتَّى أُنْزِلَتْ هَذِهِ الْآيَةُ: (فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ) (البقرة: 185)

وفي رواية قال: لما نزلت هذه الآية: (وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامِ مَسْكِينٍ) (البقرة: 184)، كان من أراد أن يفطر ويفتدي حتى نزلت الآية التي بعدها فنسختها.

Seleme b. Ekva (r.a.) şöyle rivayette bulunmaktadır: Resülullah (s.a.v.) döneminde isteyen oruç tutar isteyen de tutmazdı. Tutmayanlar bir yoksulu doyururdu. “Öyle ise içinizden kim bu aya ulaşırsa, onu oruçla geçirsin.” ayeti inince verilen ruhsat kaldırıldı. Başka bir rivayette; “Oruca gücü yetmeyenler ise bir yoksul doyumu fidye verir” ayeti⁵¹ inince isteyen oruç tutmak istemeyen fidye verirdi. Bu uygulama bir sonraki ayet ininceye ve nesh edinceye kadar devam etti.⁵²

⁵⁰ Bakara suresi, 2/185.

⁵¹ Bakara suresi, 2/185.

Sonuç olarak hicretin ikinci yılında oruç “... وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامُ مِسْكِينٍ ...” ayeti ile farz edilmiştir. Fakat ayetin içerdiği anlam inananları oruç tutup tutmama arasında muhayyer bırakma özelliği taşımaktadır. Bununla beraber ayette oruç tutmanın daha faziletli olduğu anlaşılmaktadır. Taberi, ayetle alakalı şu açıklamayı da eklemektedir: Bunun dışında, ayette, yaşlıların ve iyileşme ümidi olmayan bir hastanın fidye vererek yoksulu doyurmasına cevaz verilmiştir. Genel olarak ifade etmek gerekirse inen ilk ayet mazeret bulunmadığı takdirde orucun tutulmasını emretmektedir.⁵³ Fakat yukarıda verdiğimiz ayetin serbestliğini kaldıran bir sonraki ayet inmiştir. Böylece mazeret sadece özrü bulunanlar için geçerli olmuştur.⁵⁴

4. KITAL/SAVAŞA İZİN VEREN AYET

وَأَقْتُلُوهُمْ حَيْثُ تَفْقَهُوهُمْ وَأَخْرِجُوهُمْ مِنْ حَيْثُ أَخْرَجْتُمْ وَالْفِتْنَةُ أَشَدُّ مِنَ الْقَتْلِ وَلَا تُقَاتِلُوهُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ حَتَّى يُفَاتِلُوكُمْ فِيهِ فَإِنْ قَاتَلُوكُمْ فَاقْتُلُوهُمْ كَذَلِكَ جَزَاءُ الْكَافِرِينَ

Onları nerede yakalarsanız öldürün. Sizi çıkardıkları yerden (Mekke'den) siz de onları çıkarın. Zulüm ve baskı, adam öldürmekten daha ağırdır. Yalnız, Mescid-i

⁵² Ebu Hüseyin Müslim b. Haccac el-Kuşeyri en-Nisaburi, *Sahih Müslim*, Çağrı Yay., İstanbul 1981, I/802.

⁵³ Konuyla alakalı diğer açıklamalar için bkz: Taberi, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, III/161 vd.

⁵⁴ Suyuti, *ed-Durru'l-Mensûr fi't-Tefsiri bi'l-Me'sûr*, II/179.

Haram yanında, onlar sizinle savaşmadıkça, siz de onlarla savaşmayın. Sizinle savaşarlarsa (siz de onlarla savaşın) onları öldürün. Kâfirlerin cezası böyledir.⁵⁵

Mukatil'e göre ayetin ilk bölümü daha sonraki bölümüyle nesih ettiğini şu şekilde dile getirmektedir:

{ وَلَا تُقَاتِلُوهُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ } ، یعنی أرض الحرم كله، فنسخت هذه الآية، ثم رخص لهم، { حَتَّىٰ يُقَاتِلُوكُمْ

فِيهِ } ، یعنی حتى يبدءوا بقتالكم في الحرم

Mukatil'in bu ifadesinden açıkça anlaşılmaktadır ki inananlar için haram bölgesinde savaşmak yasaktı. Fakat ayetin devamı bu hükmü kaldırarak karşı tarafın saldırdığında savaşmaya ruhsat verilmiştir.

Ayetin sebab-i nüzulü:

Mukatil bu ayeti incelerken ilk aşamada İslam'a düşmanlık etmek isteyenler hakkında “Onları nerede yakalarsanız öldürün” emrinin var olduğunu bildirmektedir. Fakat daha sonra bu emir nesih edilerek “Mescid-i Haram bölgesi hariç...” tutulmuştur. Ancak düşman birlikleri saldırırlarsa Mescid-i Haram bölgesinde de savaşmak caiz görülmüştür.⁵⁶

⁵⁵ Bakara suresi, 2/191.

⁵⁶ Mukatil b. Süleyman, *Et-Tefsiru 'l-Kebir*, I/168. Mukatil, yukarıda verdiğimiz ayeti hakkında incelemede ve açıklamalarda bulunurken (أنزل) ifadesini kullanmaktadır. Bu ifade, tefsir usulünde, ayetin sebab-i nüzulünü bildirmede güçlü bir karine (nas) sayılmamaktadır.

Tefsirlere baktığımız zaman ayetin iniş sebebiyle diğer açıklamaları da görürüz. Mesela, Tabatabai eserinde İbn Abbas'tan şu rivayeti nakletmektedir:⁵⁷ Bu ayet Hüdeybiye anlaşmasında nazil olmuştur. Hz. Muhammed ve 400 kişilik bir grupla umre için yola çıktılar. Hüdeybiye denilen yere varınca geceleme kararı verdiler. Müşrikler, Müslümanların bu niyetlerini öğrenince engel oldular. Daha sonra müşriklerle Müslümanlar arasında anlaşma yapıldı. Bu anlaşmaya göre Müslümanlar Beytullah'ı bir sonraki sene ziyaret edebileceklerdi. Dolayısıyla Hz. Peygamber ve yanındakiler getirdikleri hayvanları keserek geri döndüler. Bir sene sonra Hz. Muhammed ve yanında bulunan Müslümanlar Kâbe'yi tavaf için yola çıkıyorlar. Fakat Hz. Muhammed müşriklerin içeri almayacaklarından ve haram bölgede savaşacaklarından dolayı endişeliydi. Bunun üzerine (*Yalnız, Mescid-i Haram yanında, onlar sizinle savaşmadıkça, siz de onlarla savaşmayın. Sizinle savaşarlarsa (siz de onlarla savaşın) onları öldürün. Kâfirlerin cezası böyledir.*) ayeti nazil oldu.⁵⁸

Tabatabai'de nakledilen başka bir rivayete sahabeden birisi inkârcılardan birisini haram ayında öldürür. Bunun üzerine ehli küffar bu davranışı ayıplar ve kınamaya başlarlar. Duruma açıklık getirmek için Allah, fitnenin (ki bu bağlamda fitneden kasıt şirkdir) haram ayında insan öldürmeden – caiz olmasa bile - daha büyük günah olduğunu belirtmektedir.⁵⁹

⁵⁷ İbn Abbas şu sığayı kullanmaktadır: نزلت هذه الآية في

⁵⁸ Es-Seyyid Muhammed Hüseyin Et-Tabatabai, *El-Mîzân Fî Tefsîri 'l-Kur'an*, Müessesetu'l-Âlemi li'l-Matbuat, Beyrut 1997, II/72.

⁵⁹ Tabatabai, *el-Mîzân Fî Tefsîri 'l-Kur'an*, II/72-73.

Sonuç olarak ayetin siyak ve sibakına göre bir kerede indiğini düşünmekteyiz. Nitekim ayet, tek amacı gütmektedir, o da ilk aşamada müşriklerle savaşın meşru kılınışıdır. Başka hedefler ise şunlardır:

- Mekkeli müşriklerin Müslümanları çıkardıkları gibi çıkartılmalarıdır.
- Fitne, kısas ve düşman savaşmadıkça mescidi haramda savaşın haram olması

Yukarıda belirtilen bütün özellikler ve içerdiği konular Mekkeli müşriklerle alakalıdır. Neticede Allah savaşa savaşla karşılık verilmesini bildirmektedir.

5. NAFKA AYETİ

يَسْأَلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَ قُلْ مَا أَنْفَقْتُمْ مِنْ خَيْرٍ فَلِلْوَالِدَيْنِ وَالْأَقْرَبِينَ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ

Sana Allah yolunda ne harcayacaklarını soruyorlar. De ki: “Hayır olarak ne harcarsanız o, ana-baba, akraba, yetimler, fakirler ve yolda kalmışlar içindir. Hayır olarak ne yaparsanız, gerçekten Allah onu hakkıyla bilir.”⁶⁰

Ayetin sebab-i nüzulü:

Sebeb-i nüzulü ile alakalı Kurtubi ve Mukatil b. Süleyman tefsirlerinde şöyle buyurmaktadırlar: Ayet, Hazrec kabilesinden olan Seleme b. Ceşm hakkında nazil

⁶⁰ Bakara suresi, 2/215.

olmuştur. Kendisi ihtiyar bir adamdı. Uhud savaşında öldürüldü ve arkasında bol miktarda mal bıraktı. Bir gün Resülullah (s.a.v.)’e; “Mallarımızdan ne infak edelim? Nerede infak edelim?” diye sorunca bu ayet indi.⁶¹

Taberi, İbn Cüreyc’ten şu rivayeti nakletmektedir: Bazı müminler peygamber’e mallarını nereye koymaları gerektiğini sordular. Bunun üzerine “Sana Allah yolunda ne harcayacaklarını soruyorlar.” ayeti nazil (فنزلت) oldu.⁶²

Bu ayet Tevbe suresinin 60. ayeti ile neshedilmiştir. Nesih edilişi Mukatil’in eserinde şu şekilde dile getirilmektedir:

...شق على الناس حين أمرهم أن يتصدقوا بالفضل ، حتى نزلت آية الصدقات في براءة ، فكان لهم الفضل وإن كثر إذا أدوا الزكاة .

Mukatil’in yaptığı açıklamasından anlaşılmaktadır ki insanlara tasaddukta bulunmak ağır gelmiştir, bu yüzden Tevbe suresindeki sadaka (Tevbe, 60) ayeti nazil olmuştur.

Yaptığımız analize göre sahabeden bir grup “mallarıyla ne yapacaklarını”, diğer bir grup ise “mallarımızdan neler infak edelim” gibi soru sormaktaydılar.

⁶¹ Kurtubi, *el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an*, III/413; Mukatil b. Süleyman, *Et-Tefsiru'l-Kebir*, I/183. Ayrıca bkz: Ebu İshak Ahmed b. Muhammed b. İbrahim es-Sa'lebi, *El-Keşf ve'l Beyan*, Dâru İhyâi't-Türâs el-Arabî, Beyrut 2002, II/152; El-Hazin, Alauddin Ali b. Muhammed b. İbrahim, *Lübabu't-Te'vil fi Maâni't-Tenzil*, Daru'l-Kutubu'l-İlmi, Lübnan 2004, I/144; Suyuti, *Lübabu'n-Nukul fi Esbabı Nüzul*, s. 41.

⁶² Taberi, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'an*, III/642

Nitekim ayette önce yakın akrabalara daha sonra ise ihtiyaç sahiplerine nafaka/sadaka verilmesi belirtilmektedir.

6. TALAK AYETİ

وَالْمُطَلَّاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ ثَلَاثَةَ قُرُوءٍ وَلَا يَجِلُّ لَهُنَّ أَنْ يَكْتُمْنَ مَا خَلَقَ اللَّهُ فِي أَرْحَامِهِنَّ إِنْ كُنَّ يُؤْمِنَنَّ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ
الْآخِرِ وَبُعُولَتُهُنَّ أَحَقُّ بِرَدِّهِنَّ فِي ذَلِكَ إِنْ أَرَادُوا إِصْلَاحًا وَلَهُنَّ مِثْلُ الَّذِي عَلَيْهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ وَلِلرِّجَالِ عَلَيْهِنَّ
دَرَجَةٌ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ

Boşanmış kadınlar kendi kendilerine üç ay hâli (hayız veya temizlik müddeti) beklerler. Eğer Allah'a ve ahiret gününe inanıyorlarsa, Allah'ın kendi rahimlerinde yarattığını gizlemeleri onlara helâl olmaz. Kocaları bu süre içinde barışmak isterlerse, onları geri almağa daha çok hak sahibidirler. Kadınların, yükümlülükleri kadar meşru hakları vardır. Yalnız erkeklerin kadınlar üzerinde bir derece farkı vardır. Allah, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir.⁶³

Ayetin sebab-i nüzulü aşağıda verilmiştir:

Mukatil b. Süleyman tefsirinde bu ayetin nesih edildiği söylenmektedir. Bu ayet İsmail Gıfari ve boşanma esnasında hamile olduğunu bilmeyen eşi hakkında nazil oldu. Bunun üzerine Allah-u Teâlâ: “إِنْ أَرَادُوا إِصْلَاحًا - Barışmak isterlerse” yani eşler geri döndürmek isterse manasındadır. Bunun üzerine İsmail, eşi hamile olduğu

⁶³ Bakara suresi, 2/228. Mukatil b. Süleyman, *Et-Tefsiru'l-Kebir*, I/184.

için onu geri döndürdü. Kendisinden bir evladı oldu. Daha sonra eşi ve evladı öldü. Bu ayet de onlar hakkında indi.⁶⁴

Ebu Davud, b. Ebi Hatim, Esmâ bint Yezid b. Seken El-Ensari'den şu olayı nakletmektedir; Peygamber döneminde eşi onu boşadı. Ancak boşananlar için iddet yoktu. Esmâ boşandıktan sonra Allah iddet müddetini bildiren ayeti indirdi. Boşanan kadınlar hakkındaki iddet hükmü bu kadının olayından sonra indi.⁶⁵

Nesh eden ayet;

الطَّلَاقُ مَرَّتَانِ فَاِمْسَاكَ بِمَعْرُوفٍ اَوْ تَسْرِيحٍ بِاِحْسَانٍ وَلَا يَحِلُّ لَكُمْ اَنْ تَاْخُذُوْا مِمَّا اَتَيْتُمْوهُنَّ شَيْئًا اِلَّا اَنْ يَخَافَا اَلَّا يُقِيْمَا حُدُوْدَ اللّٰهِ فَاِنْ خِفْتُمْ اَلَّا يُقِيْمَا حُدُوْدَ اللّٰهِ فَاَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا فِيمَا افْتَدَتْ بِهٖ تِلْكَ حُدُوْدُ اللّٰهِ فَلَا تَعْتَدُوْهَا وَمَنْ يَتَعَدَّ حُدُوْدَ اللّٰهِ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الظّٰلِمُوْنَ

“Boşama iki defadır. Sonrası, ya iyilikle geçinmek, ya da güzellikle bırakmaktır. (Evlilikte) tarafların Allah'ın belirlediği ölçüleri koruyamama endişeleri dışında kadınlara verdiklerinizden (boşanma esnasında) bir şeyi geri almanız, sizin için helâl olmaz. Eğer onlar Allah'ın belirlediği ölçüleri gözetmeyecekler diye endişe ederseniz, o zaman kadının (boşanmak için) bedel vermesinde ikisine de günah

⁶⁴ Mukatil b. Süleyman, *Et-Tefsîru'l-Kebîr*, I/194. Ayrıca bkz: Sa'lebi, *El-Keşf ve'l Beyan*, II/169.

⁶⁵ İbn Kesir, *Tefsîru'l Kur'ân'il Azîm*, II/335. Ayrıca bkz: Suyuti, *Durru'l-Mensur fi Tefsîr bil-Me'sur*, II/648; Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî, *Sünenu Ebi Davud*, Çağrı Yay., İstanbul 1984, II/711.

yoktur. Bunlar Allah'ın koyduğu sınırlardır. Sakın bunları aşmayın. Allah'ın koyduğu sınırları kim aşarsa, onlar zalimlerin ta kendileridir.”⁶⁶

Tirmizi, Hâkim ve diğerleri Aişe (r.a)'den naklederek şu rivayette bulunmaktadır: Kişi karısını istediği kadar boşardı. Boşadıktan sonra iddet halinde olsa dahi tekrar geri döndürebiliyordu. Hatta kadının kocası, karısına şöyle derdi: Vallahi seni boşamayacağım ve seni terk etmeyeceğim. Karısı dedi ki: bu nasıl olacak? Dedi ki: Seni boşarım ve iddetin biteceği zamanda da tekrar seni zimmetime alırım. Bunun üzerine kadın Peygamber Efendimiz (s.a.v.)'in yanına giderek durumu anlattı. Bu durum karşısında Hz. Peygamberimiz (s.a.v.) sustu ve hemen cevap vermedi. Bunun üzerine “boşama iki defadır...” ayeti indi.⁶⁷

İbn Atiyye'den nakledilen bilgiye göre cahiliye döneminde kadının kocasından hamile olduğunu gizlemek adetlerindendi. Böylece çocuğun nesebini yeni eşine kazandırabiliyorlardı. Bunun üzerine ayet nazil oldu.⁶⁸

Konuyla alakalı İbnu'l-Arabi şu açıklamaları yapmaktadır: Cahiliye döneminde boşamanın sayısı olmadığı bilinmektedir. Ancak iddet bilinmekteydi ve ölçüsü vardı.⁶⁹

⁶⁶ Bakara suresi, 2/229.

⁶⁷ İbnu'l-Arabi, *Ahkamu'l-Kur'an*, I/257-258. Ayrıca bkz: Suyuti, *Durru'l-Mensur fi Tefsir bil Me'sur*, II/661; Suyuti, *Lübabu'n-Nukul fi Esbabu'n-Nuzul*, s.46.

⁶⁸ İbn Atiyye, Ebu Muhammed Abdulhak b. Galib, *Muharrerü'l-Veciz fi Tefsiri'l-Kitabi'l-Aziz*, Daru'l-İlmiyye, Beyrut 2001, I/304-305. İncelediğimiz rivayetlerde “نزلت” sığası kullanılmıştır, bu sığa sebep ifade etmede nas olmayan bir kalıptır.

Mukatil tefsirinde Şu açıklamayı yapmaktadır: Hamile olan bir kadının boŐandığında hamile olduğunu ve gizlememesi gerektiği ve doğumdan sonra boşamanın caiz olduğunu açıkladı. Sebeb-i nüzulün muhtelif rivayetleri açısından;

- Boşanan kadının hayızdan temiz olması gerekir,
- Kadın hayız döneminde boŐanamaz,
- Koca eşinin malından dolayı ona zarar vermek için nikâhında tutamaz.
- Kadın birinci ve ikinci boŐamadan sonra kocasına dönme isterse, yeni nikâh akdi yapmadan, dönmesi caizdir. Fakat üçüncü boşama meydana gelirse, kadın tekrar birinci kocaya dönmesi için başka bir erkekle evlenmesi ve iddeti beklemesi gerekir.⁷⁰

7. VASIYET AYETİ

وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا وَصِيَّةً لِأَزْوَاجِهِمْ مَتَاعًا إِلَى الْحَوْلِ غَيْرَ إِخْرَاجٍ فَإِنْ خَرَجْنَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِي مَا فَعَلْنَ فِي أَنْفُسِهِنَّ مِنْ مَعْرُوفٍ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ

“İçinizden ölüp geriye dul eşler bırakan erkekler, eşleri için, evden çıkarılmaksızın bir yıla kadar geçimlerinin sağlanmasını vasiyet etsinler. Ama onlar (kendiliklerinden) çıkarlarsa, artık onların meşru biçimde kendileri ile ilgili olarak

⁶⁹ İbnu'l-Arabi, *Ahkamu'l-Kur'an*, I/257.

⁷⁰ Mukatil b. Süleyman, *Et-Tefsiru'l-Kebir*, I/195.

işlediklerinden dolayı size bir günah yoktur. Allah mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir.”⁷¹

Ayetin sebab-i nüzülü:

Mukatil’in ve Suyuti’nin eserlerinde İshak b. Rahaviye, Mukatil b. Hayyan’dan şöyle nakletmektedir: Taif’ten biri çoluk çocuğuyla, eşi, anne ve babasıyla beraber Medine’ye geldi. Bu adam bir müddet sonra Medine’de vefat etti. Bu durum Hz. Peygamber’e arz edildi. Anne babasına, çocuklarına haklarını verildi. Ancak karısına bir şey verilmedi. Fakat kocasının terekesinden bir yıla kadar geçimini sağlamak için mal ayrılması söylendi. Bunun üzerine “İçinizden ölüp geriye dul eşler bırakan erkekler, eşleri için, evden çıkarılmaksızın bir yıla kadar geçimlerinin sağlanmasını vasiyet etsinler” ayeti kerimesi indi.⁷²

Sonuç olarak:

İslam’ın ilk zamanlarında kocası ölen kadın iddet olarak kocanın evinde bir yıl beklemesi gerekirdi. Kocanın ailesi kadını zorla da olsa evinden çıkaramazlardı. Onun geçimini sağlamakla görevliydi. Bunun üzerine “kendi kendilerine dört ay on gün (iddet) beklerler” ayeti kerimesi indi.⁷³ Kocası ölen kadın dört ay on gün

⁷¹ Bakara suresi, 2/240.

⁷² Mukatil b. Süleyman, *Et-Tefsiru’l-Kebir*, I/202; Suyuti, *Lübabu’n-Nukul fi Esbabu’n-Nuzul*, s.48; Ayrıca bkz: Suyuti, *Durru’l-Mensur Fi Tefsir bil Me’sur*, III/112; İncelediğimiz rivayetlerde sebep ifade etmede nas olmayan “نزلت” sığası kullanılmıştır.

⁷³ Bakara suresi, 2/234.

(iddet) beklerler. Eğer bir yıl tamamlanmadan evden çıkacak olursa aldığı nafaka hakkında mahrum kalırlar. Nisa süresindeki miras ayeti indi ve kadın hakkında “Eğer sizin çocuğunuz yoksa, bıraktığınızın dörtte biri onlarındır. Eğer çocuğunuz varsa, bıraktığınızın sekizde biri onlarındır.” malum miras hakları belirtildi.⁷⁴ Hamile olan kadının iddeti doğum yaptığında biter. İddet müddetinde kadın namus ve iffetini korumalıdır. Aynı zamanda bu iddet süresince geçimini sağlamak kocanın ailesine düşer.

8. NEFİS MUHASEBESİ AYETİ

بِئَلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَإِنْ تُبْذُوا مَا فِي أَنْفُسِكُمْ أَوْ تُخْفَوْهُ يُحَاسِبِكُمْ بِهِ اللَّهُ فَيَعْفُورُ لِمَنْ يَشَاءُ وَيُعَذِّبُ
مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

Göklerdeki her şey, yerdeki her şey Allah’ındır. İçinizdekini açığa vursanız da, gizleseniz de Allah sizi, onunla sorguya çeker de dilediğini bağışlar, dilediğine azap eder. Allah’ın gücü her şeye hakkıyla yeter.⁷⁵

Ayetin Sebeb-i Nüzulü:

Mukatil b. Süleyman tefsirinde şöyle zikretmektedir: Bu ayet inince Müslümanlar dediler ki: Ey Allah’ın Resulü! Kendi kendimize kötü şeyler düşünmekteyiz. Allah bizleri bilmediğimiz şeylerden mi hesaba çekecektir? Bunun üzerine Allah-u Teâlâ söylediklerine tasdiken şöyle buyurdu: “Allah kişiye gücünün

⁷⁴ Nisa suresi, 4/12.

⁷⁵ Bakara suresi, 2/284.

yükleneceği kadar yük yükler”.⁷⁶ Ayette de belirtildiği gibi Allah, bir kimseyi ancak gücünün yettiği şeyle yükümlü kılmaktadır. İnsanın kazandığı iyilik kendi yararına, kötülük de kendi zararındır. Bu ayet “İçinizdekini açığa vursanız da, gizleseniz de Allah sizi, onunla sorguya çeker de dilediğini bağışlar, dilediğine azap eder”⁷⁷ ayetini nesh etmiştir. Hz. Peygamber Efendimiz bu ayet inince şöyle buyurdu: “Şüphesiz Allah ümmetinden kendi nefislerine söylediklerini, yapmadıkları ve konuşmadıkları sürece affetti.”⁷⁸

Taberi ve Beyhaki İbn Abbas’tan ayet hakkında şu açıklamaları aktarmaktadırlar: “İçinizdekini açığa vursanız da, gizleseniz de Allah sizi, onunla sorguya çeker de dilediğini bağışlar, dilediğine azap eder.” Bu ayet Müslümanlara çok zor geldi. Dolayısıyla bu ayet nesih edildi ve şu ayet indirildi: “Allah, bir kimseyi ancak gücünün yettiği şeyle yükümlü kılar. Onun kazandığı iyilik kendi yararına, kötülük de kendi zararındır.”⁷⁹

⁷⁶ Bakara suresi, 2/286.

⁷⁷ Bakara suresi, 2/284.

⁷⁸ Mukatil b. Süleyman, *Et-Tefsiru’l-Kebir*, I/231

⁷⁹ Bakara suresi, 2/286. Suyuti, *Durru’l-Mensur fi Tefsir bil Me’sur*, III/413-418; Müslim, *Müslim Sahih*, I/115-116. Ebu Hureyre şöyle dedi: Hz. Resülullah (s.a.v.)’e “Göklerdeki her şey, yerdeki her şey Allah’ındır. İçinizdekini açığa vursanız da, gizleseniz de Allah sizi, onunla sorguya çeker de dilediğini bağışlar, dilediğine azap eder. Allah’ın gücü her şeye hakkıyla yeter.” ayeti ashâbı kiram için çok zor geldi. Daha sonra Hz. Resülullah (s.a.v.)’in yanına gelerek diz üstü oturdular. Dediler ki: Ey Allah’ı Resülü! Gücümüzün yettiği amellerle sorumlu tutulduk. Bunlar: namaz,

Suyuti bu ayetle alakalı “Bu ayet şahitliği gizlemek ve ortaya koymak için indi” buyurmaktadır.⁸⁰

Begavi tefsirinde “bu ayetin iniş nedeni ile ilgili âlimler ihtilaf etmişlerdir” demektedir. Bazıları bu ayetin “hâs” olduğunu söylemektedirler. Fakat ayetin neyi has ettiğini de tartışmaktadırlar. Diğer bir grup ise şöyle dedi: Bu ayet, şahadetin gizlenmesiyle alakalı olan bir önceki ayetle ilgilidir. Veya Allah’ın, insanın içinde sakladığı şeylerden sorumlu tutması ile ilgilidir. Bu görüş Şa’bi ve İkrime’ye aittir.

oruç ve sadaka. Allah bu ayeti (Bakara, 284) sana indirdi. Ancak buna gücümüz yetmiyor. Bunun üzerine Hz. Rasulullah şöyle buyurdu: Ehli kitabın dediği gibi mi demek istiyorsunuz? “İşittik ama isyan ettik”. Hayır, sizler şöyle deyiniz: “İşittik ve itaat ettik. Ey Rabbimiz! Senden bağışlama dileriz. Sonunda dönüş yalnız sanadır.” Sahabe Hz. Peygamberin dediklerini ikrar edince şu ayet nazil oldu: Peygamber, Rabbinden kendisine indirilene iman etti, mü’minler de (iman ettiler). Her biri; Allah’a, meleklerine, kitaplarına ve peygamberlerine iman ettiler ve şöyle dediler: “Onun peygamberlerinden hiçbirini (diğerinden) ayırt etmeyiz.” Şöyle de dediler: “İşittik ve itaat ettik. Ey Rabbimiz! Senden bağışlama dileriz. Sonunda dönüş yalnız sanadır.” Bunu yaptıklarında Allah şu ayetle nesih etti. Allah, bir kimseyi ancak gücünün yettiği şeyle yükümlü kılar. Onun kazandığı iyilik kendi yararına, kötülük de kendi zararınadır... Bkz: İbn Kesir, *Tefsîru’l Kur’ân’il Azîm*, II/513-514.

⁸⁰ Suyuti, *Durru’l-Mensur fi Tefsir bil Me’sur*, III/413-414. Mukatil’in tefsirinde konuyla alakalı zikredilen rivayette [فأنزل] kalıbı kullanılmaktadır. Bu kalıp sebep ifade etmede nass olmaktadır. Bunun dışında incelediğimiz nakillerde sebep ifade etmede nas olmayan “نزلت” ve benzer sığaları kullanılmıştır.

Bazıları da şöyle dedi: Bu ayet müminleri bırakıp kâfirleri dost edinenler hakkında indi. Yani “onlarla dost olduğunuzu ister gizli tutun ister açığa çıkarın Allah’a hesap vereceksiniz” manasındadır. Bu son görüşe Mukatil de katılmaktadır.

Bazılarına göre bu ayet “şahitliği gizlemek” hakkında nazil olmuştur. Konuyla alakalı genel görüş ise bu ayetin “nefis muhasebesi” hakkında nazil olduğudur. Bunlar arasında Mukatil b. Süleyman vardır. Nitekim Allah, kıyamet gününde kişinin dünyada yaptığı amellerle hesaba çekileceği bildirilmektedir. Hatta kendi nefsinde gizlediği şeylerden de çekileceğini bilinmektedir, ancak Allah isterse affeder isterse karşılığını verir.

9. YETİM MALLARI HAKKINDA İNEN AYET

إِنَّ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ أَمْوَالَ الْيَتَامَىٰ ظُلْمًا إِنَّمَا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ نَارًا وَسَيَصْلُونَ سَعِيرًا

“Yetimlerin mallarını haksız yere yiyenler, ancak ve ancak karınlarını doldurasıya ateş yemiş olurlar ve zaten onlar çılgın bir ateşe (cehenneme) gireceklerdir.”⁸¹

Bu ayet nazil olunca yetimlere bakan sahabe-i kiram ayette bildirilen hükümden dolayı yaptıkları işten vazgeçmişlerdir. Fakat bu davranışları hem

⁸¹ Nisa suresi, 4/10.

yetimleri hem de yetimlere sahip çıkanları derinden olumsuz etkilemiştir. Bu olayın üzerine Bakara suresi 200.ayeti ile En'am suresi 152.ayetleri nazil olmuştur⁸²:

فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْيَتَامَى قُلْ إِصْلَاحٌ لَهُمْ خَيْرٌ وَإِنْ تُخَالِطُوهُمْ فَإِخْوَانُكُمْ وَاللَّهُ يَعْلَمُ الْمُفْسِدَ مِنَ الْمُصْلِحِ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَأَعْنَتَكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ

“Dünya ve ahiret hakkında düşünesiniz, diye böyle yapıyor. Bir de sana yetimleri soruyorlar. De ki: “Onların durumlarını düzeltmek hayırlıdır. Eğer onlara karışıp (birlikte yaşar)sanız (sakıncası yok). (Onlar da) sizin kardeşlerinizdir. Allah, bozguncuyu yapıcı olandan ayırır. Allah, dileyseydi sizi zora sokardı. Şüphesiz Allah mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir.”⁸³

وَلَا تَقْرَبُوا مَالَ الْيَتِيمِ إِلَّا بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ حَتَّىٰ يَبْلُغَ أَشُدَّهُ وَأَوْفُوا بِالْكَيْلِ وَالْمِيزَانَ بِالْقِسْطِ لَا تَكْلَفُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا وَإِذَا قُلْتُمْ فَاعْدِلُوا وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبَىٰ وَبِعَهْدِ اللَّهِ أَوْفُوا ذَلِكُمْ وَصَاكُم بِهِ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ

“Rüşdüne erişinceye kadar yetimin malına ancak en güzel şekilde yaklaşın. Ölçüyü ve tartıyı adaletle tam yapın. Biz herkesi ancak gücünün yettiği kadarıyla sorumlu tutarız. (Birisi hakkında) konuştuğunuz zaman yakınınız bile olsa âdil olun. Allah’a verdiğiniz sözü tutun. İşte bunları Allah size öğüt almanız diye emretti.”⁸⁴

Cahiliye döneminde yetimlerin malları yeterince korunamamaktaydı. Güçlü olan yetimin malını insafsızca kullanmaktaydı. İslam’ın gelişiyle onlara iyi

⁸² Mukatil b. Süleyman, *Et-Tefsiru'l-Kebir*, I/189. Rivayette verdiğimiz ifade ayetin iniş sebebini (فأنزل) kelimesiyle karşılamaktadır. Bu ifade, tefsir usulünde, ayetin sebeb-i nüzulünü bildirmede güçlü bir karine (nas) sayılmaktadır.

⁸³ Bakara suresi, 2/220.

⁸⁴ En'am suresi, 6/152.

davranılmasını istenmiştir. Yetimlere haksızlık etmenin ve onların mallarını yemenin ne kadar ağır bir günah olduğu birçok ayet ve hadislerde dile getirilmiştir.

Örneğin, Nisa suresi 10. ayeti gibi ayetlerde tehdit içeren haberlerden dolayı bazı sahabeler bu teşviklerin ve uyarıların etkisine fazlaca kapılmışlardır. Böylece onlar yetimlerin mallarını ayırıp bunlara el sürmemek gibi yetimlerin aleyhlerine olacak bir tutuma yönelmişlerdi.⁸⁵

Daha sonra mezkûr ayetler nazil olmuş ve duruma açıklık getirerek “yetim malına yaklaşmama, el sürmeme” talimatı “kötü niyetlileri; işleri, düzeltmek değil, bozmak olanları” hedef aldığını beyan etmektedir. Ayetin iyi niyetli olanlara hitap etmediğini bildirmiş.

10. KÜFÜR AYETİ

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَحْلُوا شَعَائِرَ اللَّهِ وَلَا الشُّهُرَ الْحَرَامَ وَلَا الْهُدْيَ وَلَا الْقَلَائِدَ وَلَا آمِينَ الْبَيْتِ الْحَرَامَ فَضْلًا مِنْ رَبِّهِمْ وَرِضْوَانًا...

“Ey iman edenler! Allah’ın (koyduğu din) nişanelerine, haram aya, hac kurbanına, (bu kurbanlıklara takılı) gerdanlıklara ve de Rab’lerinden bol nimet ve hoşnutluk isteyerek Kâ’be’ye gelenlere sakın saygısızlık etmeyin.”⁸⁶

⁸⁵ İbn Kesir, *Tefsîru’l Kur’ân’il Azîm*, III/365 vd.

⁸⁶ Maide suresi, 4/2.

Mukatil b. Süleyman'a göre bu ayet "kılıç" ayetiyle neshedilmiştir.

Ayetin sebab-i nüzulü:

Maide suresi medenî surelerden sayılmaktadır. Hz. Resülullah (s.a.v) Hudeybiye'den ayrıldığında inmiştir. Surenin bir kısmı Veda Haccı hakkında inmiştir. Ayrıca Fetih yılında indiği söylenir.⁸⁷

Mukatil bu ayetin Şüreyh b. Dabia el-Bekri adında El-Hatım hakkında indiğini söylemektedir. Medine'ye geldiğinde atlarını Medine'nin dışında terk ederek yalnız başına Hz. Peygamber Efendimizin (s.av.) yanına geldi ve şöyle dedi: Sen insanları neye davet ediyorsun? Peygamber Efendimiz (s.a.v.): Allah'tan başka ilah olmadığına ve Muhammed Allah'ın elçisi olduğuna, namaz kılmaya, zekât vermeye davet ediyorum. Hatım dedi ki: Güzel! Fakat benim yanımda amirlerim bulunmaktadır. Onlardan habersiz bir şey yapmam! Belki onlarla birlikte Müslüman olur hepimiz geliriz. Ancak Peygamberimiz (s.a.v.) bu adam gelmeden önce ashabına: "Şimdi sizin yanınıza Şeytan dilli biri girecektir, buyurmuştu. Daha sonra yanlarından ayrıldı. Bunun üzerine Hz. Resülullah (s.av.) şöyle buyurdu: "Girdiğinde küfür yüzüyle girdi, aldatan yüzüyle çıktı ve Müslüman olmadan ayrıldı."⁸⁸

⁸⁷ Ebu Hayyan, Muhammed b. Yusuf, *el-Bahru'l-Muhit*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1993, III/427-428.

⁸⁸ Mukatil b. Süleyman, *Et-Tefsiru'l-Kebir*, I/450. Ayrıca bkz: Ebul Hasen Ali b. Muhammed b. Habib el-Basri el-Maverdi, *en-Nüketü ve'l-Uyun*, Dar'ul-Kütüb'ül-İlmî, Beyrut trsz, II/8.

Kurtubi ayetle alakalı İbn Zeyd'den şu rivayeti nakletmektedir: Hz. Resülullah (s.a.v.) Mekke'de iken Fetih yılında indi. Müşriklerden bir takım insanlar hac etmek ve umre yapmak için Mekke'ye geldiler. Bunun üzerine Müslümanlar: Ey Allah'ın Resulü! Bunlar Allah'a şirk koşanlardır. Bunları burada sağ bırakmayacağız, onlara saldıracağız. Böylece Allah "hoşnutluk isteyerek Kâbe'ye gelenlere sakın saygısızlık etmeyin" ayetini indirdi.⁸⁹

İkrime, Süddi ve İbn Cüreyc şöyle buyurdular: Bu ayet El-Hutam b. Hind El-Bekri hakkında indi. Medine'nin sürüsüne saldırmıştı. Ertesi yılda umre için Beytul-Haram'a geldi. Sahabelerden bazıları yolunu kesip çevirmek istediler. Bunun üzerine Allah-u Teâlâ: "hoşnutluk isteyerek Kâ'be'ye gelenlere sakın saygısızlık etmeyin." ayetini indirdi.⁹⁰

Sonuç olarak: Mukatil b. Süleyman'ın tefsirinde bu ayetin sebab-i nüzulünü Hutam'la ilgili olduğunu anlamaktayız. Bu ayette Allah, yapılan emirlere karşı konulmaması gerektiğini ve Müslümanların Beytullah'a gelenlere karşı gelmemeleri hususunu açıklanmaktadır.

11. RÜŞVET HAKKINDA AYET

سَمَاعُونَ لِلْكَذِبِ أَكَّالُونَ لِلسُّحْتِ فَإِنْ جَاؤُكَ فَاحْكُم بَيْنَهُمْ أَوْ أَعْرِضْ عَنْهُمْ وَإِنْ تُعْرِضْ عَنْهُمْ فَلَنْ يَضُرُّوكَ شَيْئًا
وَإِنْ حَكَمْتَ فَاحْكُم بَيْنَهُمْ بِالْقِسْطِ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ

⁸⁹ Kurtubi, *el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'ân*, VI/36. Ayrıca bkz: Razi, *Mefatihü'l-Gayb*, XI/102.

⁹⁰ İbn Kesir, *Tefsîru'l Kur'ân'il Azîm*, V/15.

“Onlar, yalanı çok dinleyen, haramı çok yiyenlerdir. Eğer sana gelirlerse, ister aralarında hüküm ver, ister onlardan yüz çevir. Onlardan yüz çevirecek olursan, sana asla hiçbir zarar veremezler. Eğer hükmedecek olursan, aralarında adaletle hükmet. Çünkü Allah, âdil davrananları sever.”⁹¹ هنا لا يوجد سبب نزول في تفسير مقاتل بن سليمان

Tefsir literatüründe ayetle alakalı geniş bilgi geçmektedir. Bu bilgiler istikametinde, Hz. Muhammed’in döneminde Yahudiler ve münafıkların özellikle kendilerinden rüşvet aldıkları kişiler lehine yalancı şahitliği kabul edip haksız karar veren Yahudi hâkim ve hakemlere işaret edilmektedir.

Mukatil’e göre, yukarıda verdiğimiz ayetin hükmünü “ehli kitaba hüküm verme konusunda” Maide suresi 49.ayeti nesih etmiştir:

وَأَنْ أَحْكَمَ بَيْنَهُمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَهُمْ وَاحْذَرْهُمْ أَنْ يَفْتِنُوكَ عَنْ بَعْضِ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ إِلَيْكَ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَاعْلَمُوا
أَنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ أَنْ يُصِيبَهُمْ بِبَعْضِ ذُنُوبِهِمْ وَإِنَّ كَثِيرًا مِّنَ النَّاسِ لَفَاسِقُونَ

“Aralarında, Allah’ın indirdiği ile hükmet. Onların arzularına uyma ve Allah’ın sana indirdiğinin bir kısmından (Kur’an’ın bazı hükümlerinden) seni şaşkırtmalarından sakın. Eğer yüz çevirirlerse, bil ki şüphesiz Allah, bazı günahları sebebiyle onları bir musibete çarptırmak istiyor. İnsanlardan birçoğu muhakkak ki yoldan çıkmışlardır.”⁹²

Artık bu ayetin yeni hükmüne göre Peygamberimizin ehli kitaba hüküm vermede serbestliği kaldırılmıştır.

⁹¹ Maide suresi, 5/42.

⁹² Maide suresi, 5/49.

Nasih olan ayetin Sebeb-i Nüzulü:

Mukatil'in tefsirinde ayetin sebeb-i nüzulü ile alakalı şu olayı görmekteyiz:

Yahudi liderlerinden bir grup kendi aralarında ihtilafa düştüler. Şöyle bir görüşü beyan ettiler: Muhammed'in yanına gidelim ve onu dininden döndürmeye çabalayalım. O da sıradan bir insan olduğu için bizleri dinleyebilir. Bu grup Hz. Muhammed'in yanına geldi ve şöyle dediler:

“Sen bizlere, Beni Kurayza ile olan kan davamızda lehimize karar verebilir misin? Eğer böyle yaparsan sana biat ederek itaat ederiz. Biz sana itaat ettikten sonra tüm ehli kitap sana itaat eder. Çünkü onların senin dinine girene kadar bütün çabayı göstereceğiz”. Bu olay üzerine ayet nazil oldu.⁹³

Sonuç olarak: Hz. Muhammed'e risalet görevi verildiğinden itibaren bazıları rahatsız olmuş ve onu engellemeye çalışmışlardır. İslam aleyhtarları Hz. Muhammed'i İslam'ı tebliğ görevinden vazgeçirmek için bütün yolları denemişlerdir. Yukarıda verdiğimiz ayetlerde de başvurdukları metotlardan birisi dile getirilmektedir. Yahudiler de kendi aralarında farklı komplolar kurarak Hz. Muhammed'i caydırmaya çalışmışlardır. Yahudi liderlerinden bir grup Hz. Muhammed'e gelerek leyhlerine hüküm vermesi istemişler ve bunun karşılığında bazı vaatlerde bulunmuşlardır. İlk aşamada, Hz. Muhammed'e, hüküm vermesi için başvuran ehli kitaba hüküm verip vermemesi serbestliği tanınmıştır. Fakat daha sonra

⁹³ Rivayette zikredilen ifade (فأنزل) tefsir usulünde, ayetin sebeb-i nüzulünü bildirmede güçlü bir karine (nas) sayılmaktadır. Bkz: Mukatil b. Süleyman, *Et-Tefsiru'l-Kebir*, I/478.

nazil olan ayetler bu uygulamayı kaldırmaktadır. Artık Hz. Muhammed'e ehli kitaptan başvuran herkes için adaletle hüküm verilmesi emredilmiştir.

12. FETİH İLE MÜJDELEME AYETİ

فَلْإِنِّي أَخَافُ إِنِّ عَصَيْتُ رَبِّي عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ

“De ki: “Ben Rabbime isyan edersem gerçekten, büyük bir günün (kıyamet gününün) azabından korkarım.”⁹⁴

Mukatil'e göre yukarıda verdiğimiz ayet Fetih suresi 1.ayetiyle nesih edilmiştir:

إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُّبِينًا

“Şüphesiz biz sana apaçık bir fetih verdik”⁹⁵

Fetih suresinin Sebeb-i Nüzulü:

Bu süre Medeni'dir. İbn Abbas'ın rivayetine göre bir kısmı veya tamamı Medine'de inmiştir. Sahih olan görüşe göre Hz. Resülullah (s.a.v.) Hudeybiye'den dönerken hicretin 6.senesinde indiği rivayet edilmektedir.⁹⁶

⁹⁴ En'am suresi, 6/15

⁹⁵ Fetih suresi, 48/1.

Mukatil b. Süleyman, bu ayetle alakalı “Mekke müşrikleri ve Medine münafıkları hakkında indi” şeklinde beyanında bulunmaktadır. Mekkeliler Hz. Muhammed’e “kendisi hakkında ne yapılacağını bilmeyen birine nasıl tabi olalım?” dediler. Bu durum Hz. Muhammed’i çok üzdü. Böylece “Şüphesiz biz sana apaçık bir fetih verdik...” ayeti nazil oldu.⁹⁷

Enes’ten rivayet edildiğine göre: Hudeybiye’den hüzünlü ve kederli bir şekilde ashabıyla birlikte dönerlerken Peygamberimiz şöyle buyurdu: “Bana öyle bir ayet indi ki dünyadan ve dünyanın içindeki her şeyden daha sevimidir.” Peygamber Efendimiz (s.av.) bu ayeti okuduğunda adamın biri şöyle dedi: “Sana mutluluklar olsun. Allah sana ne yapılacağını gösterdi. Peki, bize ne yapacak?” bunun üzerine Allah bu ayetten sonra gelen ayeti indirdi: “Bütün bunlar Allah’ın; inanan erkek ve kadınları, içlerinden ırmaklar akan, içinde temelli kalacakları cennetlere koyması, onların kötülüklerini örtmesi içindir. İşte bu, Allah katında büyük bir başarıdır.”⁹⁸

Abdullah b. Mesleme Zeyd b. Eslem’den, o da babasından şu bilgileri aktarmaktadır: Resülullah (s.a.v.) seferlerinden birisinde geceleyin yürürken Ömer bin Hattab da onunla birlikte yürüyordu. Ömer, Hz. Peygamber’e bir şeyi sordu,

⁹⁶ Ebu Hayyan, *Bahru’l-Muhit*, VIII/89. Suyuti, konuyla alakalı şöyle bir açıklama yapmaktadır: Hâkim ve diğerlerine göre Fetih süresi baştan sona kadar Mekke ile Medine arasında Hudeybiye’de indi. Geniş bilgi için Bkz: Suyuti, *Lübabu’n-Nukul fi Esbabi’n-Nuzul*, s.236.

⁹⁷ Mukatil b. Süleyman, *Et-Tefsiru’l-Kebir*, IV/66.

⁹⁸ Ebu’l Hasen Ali b. Ahmed el-Vahidi, *Esbabu’n Nuzuli’l Kur’an*, Darul-Kutubil-İlmiyye, Beyrut 1991, s.398; Ayrıca bkz: Begavi, *Ma’âlimu’t-Tenzîl*, VII/295 vd.

Allah'ın Resulü cevap vermedi, sonra tekrar sordu, o yine cevap vermedi. Üçüncü kez sorduğunda da cevap alamadı ve kendi kendine: "Annen senin ölümünü görsün ey Ömer! Resülullah'ı sorularınla rahatsız ettin ve her seferinde de sana cevap vermedi." dedim ve devemi hızlandırıp öne geçtim. Çok geçmeden birisinin yüksek sesle beni çağırdığımı duydum ve:

"Benim hakkımda Kur'ân'dan bir şeyler nazil olmuş olmasından korkmuştum." dedim. Resülullah (s.a.v.)'e geldim, selâm verdim. "Bu gece bana öyle bir sure nazil oldu ki bana, üzerine güneş doğan her şeyden daha sevgilidir." buyurdu ve okudu: "إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُّبِينًا"⁹⁹

Hiz. Muhammed İslam dinini tebliğ esnasında düşmanları tarafından birçok eziyete maruz kalmıştır. Bu gibi durumlarda Allah (c.c.) Hiz. Muhammed'i teselli etmek ve moral vermek için müjdeleyici ayetler nazil buyurmuştur. Yukarıda verdiğimiz ayetler ve ilgili rivayetlerde de gördüğümüz gibi Peygamberimizin üzüntüsünü gidermek için Fetihle müjdelenmektedir.

13. TAKVA AYETİ

وَمَا عَلَى الَّذِينَ يَتَّقُونَ مِنْ حِسَابِهِمْ مِنْ شَيْءٍ وَلَكِنْ ذِكْرًا لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ

⁹⁹ Buhari, *Sahih Buhari*, IV/1716. Mukatil'in tefsirinde konuyla alakalı zikredilen rivayette [فانزل] kalıbı kullanılmıştır. Bu kalıp sebep ifade etmede nass olmaktadır. Vahidi'nin eserinde ise [نزلت] ve [انزل] kalıbı kullanılmıştır.

“Allah’a karşı gelmekten sakınanlara, onların hesabından bir şey (sorumluluk) yoktur. Fakat üzerlerine düşen bir hatırlatmadır. Belki sakınırlar.”¹⁰⁰

Ayetin Sebeb-i Nüzulü:

Mukatil b. Süleyman ayetle alakalı şöyle buyurmaktadır: Müminler şöyle dediler: Bizler, müşrikler alay ettiklerinde ve söze daldıklarında onları terk ederdik. Çünkü biz onlarla bir meclisi paylaşarak günaha girmekten korkuyorduk. Bunun üzerine (وَمَا عَلَى الَّذِينَ يَتَّقُونَ) ayeti nazil oldu. Eğer onların yanlarından kalkarsanız münasebetsiz konuşmalardan ve alay etmelerinden vazgeçerler. Ancak aralarında oturursanız, utanarak alay etmekten ve boş konuşmaktan vazgeçecekler.¹⁰¹

İbn Abbas ayetle alakalı şöyle buyurmaktadır: “Onlardan yüz çevir” ayetinin mahiyetini ve maksadını taşıyan “Müşriklerle oturmayınız” ayeti kerimesi indiğinde, Müslümanlar “o zaman, Mescidi Haram’a ve Tavaf etmemiz mümkün olmaz!” dediler. Bunun üzerine bu ayeti indi. Eğer müminler otururlarsa onlara nasihat etsinler, belki sakınırlar.¹⁰²

İbn Cüreyc şöyle bir rivayette bulunmaktadır: Müşrikler Hz. Peygamberimiz ile birlikte oturup onu dinlemek isterler daha sonra duyduklarıyla alay ederler. Bunun üzerine “Ayetlerimiz hakkında dedikoduya dalanları gördüğün vakit başka bir söze dalıncaya kadar onlardan yüz çevir, uzaklaş.”¹⁰³

¹⁰⁰ En’am suresi, 6/69.

¹⁰¹ Mukatil b. Süleyman, *Et-Tefsiru’l-Kebir*, I/567

¹⁰² Kurtubi, *el-Camiu li-Ahkami’l-Kur’ân*, VIII/422.

¹⁰³ En’am suresi, 6/68.

Oysa Allah size Kitap'ta (Kur'an'da) "Allah'ın ayetlerinin inkâr edildiğini ve onlarla alay edildiğini işittiğiniz zaman, başka bir söze geçmedikleri müddetçe, onlarla oturmayın, aksi hâlde siz de onlar gibi olursunuz" diye hüküm indirmiştir. Şüphesiz Allah, münafıkların ve kâfirlerin hepsini cehennemde toplayacaktır.¹⁰⁴

Bu ayet Hz. Peygamber döneminde müşriklerle ve inanmayanlarla olan sosyal durumu arz etmektedir. Aynı zaman inanmayanların Müslümanlara yaptıkları farklı eziyet ve alaylar da konu edinmektedir. İlk başta inanmayanlarla oturmanın "onların hesabından bir şey (sorumluluk) yoktur." ayeti ile bir vebalin olmayacağı açıklanmaktadır. Fakat daha sonra meclisin terk edilmesi emredilmektedir.

Yukarıda belirttiğimiz ayeti şu ayet nesih etmiştir:

وَقَدْ نَزَّلَ عَلَيْكُمْ فِي الْكِتَابِ أَنْ إِذَا سَمِعْتُمْ آيَاتِ اللَّهِ يُكْفَرُ بِهَا وَيُسْتَهْزَأُ بِهَا فَلَا تَفْعَدُوا مَعَهُمْ حَتَّىٰ يَخُوضُوا فِي حَدِيثٍ غَيْرِهِ إِنَّكُمْ إِذَا مَثَلْتُمْ إِنَّ اللَّهَ جَامِعُ الْمُنَافِقِينَ وَالْكَافِرِينَ فِي جَهَنَّمَ جَمِيعًا

"Oysa Allah size Kitap'ta (Kur'an'da) "Allah'ın âyetlerinin inkâr edildiğini ve onlarla alay edildiğini işittiğiniz zaman, başka bir söze geçmedikleri müddetçe, onlarla oturmayın, aksi hâlde siz de onlar gibi olursunuz" diye hüküm indirmiştir. Şüphesiz Allah, münafıkların ve kâfirlerin hepsini cehennemde toplayacaktır."¹⁰⁵

¹⁰⁴ Nisa suresi, 4/140. Konuyla alakalı daha geniş bilgi için bkz: Taberi, *Câmiu'l-Beyân an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, IX/113 vd; Suyuti, *ed-Durru'l-Mensûr fi't-Tefsiri bi'l-Me'sûr*, VI/87 vd. İncelediğimiz tefsirlerde Mukatil'in tefsirinde konuyla alakalı zikredilen rivayette [فنزلت] ve [فانزل] kalıbı kullanılmıştır. Bu kalıp sebep ifade etmede nass olmaktadır.

¹⁰⁵ Nisa suresi, 4/140.

14. İSTİĞFAR AYETİ (Mensuh Ayet)

إِسْتَعْفِرْ لَهُمْ أَوْ لَا تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ إِنْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ سَبْعِينَ مَرَّةً فَلَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَهُمْ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ كَفَرُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ

“Onlar için ister bağışlanma dile, ister dileme (fark etmez.) Onlar için yetmiş kez bağışlanma dilesen de, Allah onları asla affetmeyecektir. Bu, onların Allah ve Resûlünü inkâr etmiş olmaları sebebiyledir. Allah, fasık topluluğu doğru yola iletmez.”¹⁰⁶

Ayetin Sebeb-i Nüzulü:

Mukatil b. Süleyman ayetle alakalı yaptığı açıklamadan anlaşılmaktadır ki incelediğimiz ayet münafıklar hakkında nazil olmuştur. Nitekim naklettiği bir rivayete göre Hz. Ömer Hz. Muhammed’e:

لا تستغفر لهم بعد ما نهاك الله عنه

“Allah seni ondan nehyettikten sonra onlar için istiğfarda bulunma” dedikten sonra, buna cevaben Hz. Muhammed şöyle buyurdular:

يا عمر، أفلا أستغفر لهم إحدى وسبعين مرة

“Ey Ömer! Onlar için yetmiş bir defa istiğfarda bulunmayayım mı?” dedi.

¹⁰⁶ Tevbe suresi, 9/80.

Bu hadise üzerine, Allah inanmayanlara çok kızdığından dolayı şu ayeti kerime (فأنزل)¹⁰⁷ nazil olmuş ve önceki ayetin hükmünü kaldırmıştır:

سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ أَسْتَغْفَرْتَ لَهُمْ أَمْ لَمْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ لَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَهُمْ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ

“Onlara bağışlama dilesen de, dilemesen de onlar için birdir. Allah, onları asla bağışlamayacaktır. Çünkü Allah, fasıklar topluluğunu doğru yola iletmez.”¹⁰⁸

Böylece Tevbe suresi 80. ayet mensuh olmuştur.¹⁰⁹

Suyuti, şu görüşü nakletmektedir: Bu ayet münafıkların cenaze namazlarını kılmakla ilgilidir. Münafık olan Abdullah b. Ubey öldüğünde, Peygamber Efendimiz (s.a.v.) cenaze namazını kıldı ve:

“Yetmiş bir defa istiğfar edip bağışlanacağını bilseydim onu da yapardım.” dedi.

Ancak bu ayet münafıklar üzerine inince, namaz kılma hükmü nesih edildi. Nitekim Allah şöyle buyurur:

وَلَا تُصَلِّ عَلَىٰ أَحَدٍ مِنْهُمْ مَاتَ أَبَدًا وَلَا تَقُمْ عَلَىٰ قَبْرِهِ إِنَّهُمْ كَفَرُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَمَاتُوا وَهُمْ فَاسِقُونَ

“Onlardan ölen hiçbirine asla namaz kılma ve kabrinin başında durma. Çünkü onlar Allah’ı ve Resûlünü inkâr ettiler ve fasık olarak öldüler.”¹¹⁰

¹⁰⁷ Dikkat edilirse bu ifade (فأنزل) esbabı nüzulü bildirmede güçlü bir karine sayılmaktadır.

¹⁰⁸ Münafikun suresi, 63/6.

¹⁰⁹ Mukatil b. Süleyman, *Et-Tefsiru'l-Kebir*, II/186.

Daha sonra şu ayet nazil oldu: “ister onlar için bağışlanma dile ister dileme”.¹¹¹

Hişâm b. Urve babasından rivayet ettiği bilgiye göre Abdullah b. Übeyy arkadaşlarına: “Onlara infakta bulunmasanız ashabı çevresinden dağılır gider.” demişti.

Rivayete göre, ayette geçen “... لَئِن رَّجَعْنَا إِلَى الْمَدِينَةِ لَيُخْرِجَنَّ الْأَعَزُّ مِنْهَا الْأَذَلَّ...”¹¹² ifadesi de Abdullah b. Übeyy’e aittir.

Bu olaylar üzerine şu ayeti kerime nazil oldu:

اسْتَغْفِرْ لَهُمْ أَوْ لَا تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ إِنْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ سَبْعِينَ مَرَّةً

Onlar için ister bağışlanma dile, ister dileme (fark etmez.) Onlar için yetmiş kez bağışlanma dilesen de, Allah onları asla affetmeyecektir.¹¹³

Bu ayet nazil olduktan sonra Hz. Muhammed yetmişten daha fazla istiğfar edeceęini¹¹⁴ belirtince Allah (c.c.) şu ayeti (فَأَنْزَلَ)¹¹⁵ indirdi.¹¹⁶

¹¹⁰ Tevbe suresi, 9/84.

¹¹¹ Geniş bilgi için bkz: Suyuti, *ed-Durru'l-Mensûr fi't-Tefsiri bi'l-Me'sûr*, VII/471 vd.

¹¹² “Andolsun, eğer Medine’ye dönersek, üstün olan, zayıf olanı oradan mutlaka çıkaracaktır” Münafikun suresi, 63/8.

¹¹³ Tevbe suresi, 9/80.

¹¹⁴ Arapça ifadesi şu şekildedir: "لَا زَيْدَنَّ عَلَى السَّبْعِينَ".

Yukarıda verdiğimiz bilgiler Hz. Muhammed'in ümmetine olan sevgisini ve merhametini göstermektedir. Bazılarının münafık olmalarına rağmen Allah'tan istiğfar dilemiştir. Fakat Allah, bu tutumun yanlışlığını bildirmektedir.

15. İSTİĞFAR AYETİ (Nasih Ayet)

مَا كَانَ لِلنَّبِيِّ وَالَّذِينَ آمَنُوا أَنْ يَسْتَغْفِرُوا لِلْمُشْرِكِينَ وَلَوْ كَانُوا أُولِي قُرْبَىٰ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهَا أَصْحَابُ الْجَحِيمِ

“Cehennem ehli oldukları açıkça kendilerine belli olduktan sonra, -yakınları da olsalar- Allah'a ortak koşanlar için af dilemek ne Peygambere yaraşır, ne de mü'minlere.”¹¹⁷

Ayetin Sebeb-i Nüzulü:

Mukatil b. Süleyman'ın bildirdiğine göre bu ayet:

- a. Hz. Resülullah (s.a.v.)'in annesine istiğfarda bulunmak istediğinde inmiştir.
- b. Başka bir görüşe göre Hz. Ali b. Ebi Talib hakkında inmiştir.¹¹⁸

¹¹⁵ Dikkat edilirse bu ifade (فأنزل) ayetin sebeb-i nüzulünü bildirmede güçlü bir karine (nas) sayılmaktadır.

¹¹⁶ Taberi, *Câmiu'l-Beyân an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, XI/611 vd.

¹¹⁷ Tevbe suresi, 9/113.

¹¹⁸ Mukatil b. Süleyman, *Et-Tefsiru'l-Kebir*, II/199. Ayrıca bkz: Taberi, *Câmiu'l-Beyân an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, XII/19.

Said b. Müseyyeb babasında şu rivayeti nakletmektedir: “Ebû Talib ölüm yatağında iken Resûlullah {s.a.v.) onun yanına girdi. Yanında Ebu Cehil ve Abdullah b. Ebî Ümeyye de vardı. Resûlullah (s.a.v.): “Ey amcam, senin lehine Allah katında hüccet getireceğim, benimle beraber “La İlahe illallah” kelime-i Tevhidi söyle” buyurdu. Ebû Cehil ve İbn Ebî Ümeyye ise: “Ey Ebû Talib, Abdu’l-Muttalib’in dininden yüz mü çeviriyorsun?” dediler ve böylece onunla bu şekilde konuşmaya devam edip İslam dinine girmemesi için ısrar ettiler. Nihayet Ebu Talib’in onlara konuştuğu son sözü: “Ben Abdu’l-Muttalib’in dini üzereyim” oldu. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.): “nehyedilinceye kadar senin için Allah’tan bağışlanma dileyeceğim” buyurdu. Bunun üzerine ayet nazil oldu: “Cehennem ehli oldukları açıkça kendilerine belli olduktan sonra, -yakınları da olsalar- Allah’a ortak koşanlar için af dilemek ne Peygambere yaraşır, ne de müminlere.”¹¹⁹

Taberi’nin aktardığı bilgilere göre Atiyye şöyle rivayet etmektedir: Hz. Resûlullah (s.a.v.) Mekke’ye geldiğinde, annesinin kabrinde durdu. Güneş kendisini yakmıştı. Bütün gayesi annesine mağfiret dilemek idi. Bunun üzerine; “Cehennem ehli oldukları açıkça kendilerine belli olduktan sonra, -yakınları da olsalar- Allah’a ortak koşanlar için af dilemek ne Peygambere yaraşır, ne de müminlere.” ayeti indi.¹²⁰

¹¹⁹ Sahih Buhari, *Kitabu’t-Tefsir*, IV/1717.

¹²⁰ Taberi, *Câmiu’l-Beyân an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XII/22 vd.

Başka bir rivayette; Müslüman olanlar müşrik olan yakın ölülerine istiğfarda bulunuyorlardı. Ancak daha sonra men edildiği bildirilmektedir.¹²¹

Hz. Ali ayetin sebab-i nüzülü ile alakalı şöyle bir rivayet nakletmektedir: İman eden birinin müşrik olan anne babasına istiğfarda bulunduğunu işittim. Bu durumu Peygamberimize anlattım. Bunun üzerine “Cehennem ehli oldukları açıkça kendilerine belli olduktan sonra, -yakınları da olsalar- Allah’a ortak koşanlar için af dilemek ne Peygambere yaraşır, ne de müminlere.” ayeti kerimesi indi.¹²²

Yukarıda verdiğimiz ayetin yürürlüğünü İsra suresi 24. ayeti kaldırmaktadır:

وَخَفِضْ لَهُمَا جَنَاحَ الذُّلِّ مِنَ الرَّحْمَةِ وَقُلْ رَبِّ ارْحَمْهُمَا كَمَا رَبَّيَانِي صَغِيرًا

Onlara merhamet ederek tevazu kanadını indir ve de ki: “Rabbim! Tıpkı beni küçükken koruyup yetiştirdikleri gibi sen de onlara acı.”¹²³

Sonuç olarak diyebiliriz ki ayetin siyakından anlaşıldığı üzere müşrik ölen kimseye istiğfar etmek caiz değildir.

¹²¹ Taberi, Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân, XII/23 vd.

¹²² Ebu İsa Muhammed b. İsa b. Sevre et-Tirmizi, Sünenu Tirmizi, Çağrı Yay., İstanbul 1981, V/181. Ayrıca bkz: Suyuti, Lübabu'n-Nukul Fi Esbabı'n-Nuzul, s.144. İncelediğimiz kaynaklarda konuyla alakalı zikredilen rivayetlerde [فنزلت] ve [نزلت] kalıbı kullanılmıştır.

¹²³ İsra suresi, 17/24.

16. MUHACİR İLE ENSAR ARASINDAKİ MİRAS HAKKINDA AYET

النَّبِيِّ أَوْلَىٰ بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ أَنفُسِهِمْ وَأَزْوَاجُهُ أُمَّهَاتُهُمْ وَأُولُو الْأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ أَوْلَىٰ بِبَعْضٍ فِي كِتَابِ اللَّهِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ
وَالْمُهَاجِرِينَ إِلَّا أَنْ تَفْعَلُوا إِلَىٰ أَوْلِيَائِكُمْ مَعْرُوفًا كَانَ ذَلِكَ فِي الْكِتَابِ مَسْطُورًا

“Peygamber, mü’minlere kendi canlarından daha önce gelir. Onun eşleri de mü’minlerin analarıdır. Aralarında akrabalık bağı olanlar, Allah’ın Kitab’ına göre, (miras konusunda) birbirleri için (diğer) mü’minlerden ve muhacirlerden daha önceliklidirler. Ancak dostlarınıza bir iyilik yapmanız başka. Bu (hüküm) Kitap’ta yazılıdır.”¹²⁴

Ayetin Sebeb-i Nüzülü:

Mukatil’in yaptığı açıklamaya göre itaat konusunda Hz. Muhammed “müminlere kendi canlarından daha önce gelir.”

Ayet nazil olunca Hz. Muhammed “Ben her mü’mine kendi canından daha yakınım. Herkim borç bırakırsa onu ödemek bana aittir. Kim de bir mal bırakırsa mirasçılara aittir” buyurmuştur.¹²⁵

Aynı zaman ayette Hz. Peygamberinin eşleriyle evlenmenin yasak olduğu ve mirasla alakalı bazı özellikleri bildirilmektedir.¹²⁶

¹²⁴ Ahzab suresi, 33/6.

¹²⁵ Mukatil b. Süleyman, *Et-Tefsiru'l-Kebir*, III/474.

¹²⁶ Mukatil b. Süleyman, *Et-Tefsiru'l-Kebir*, III/474.

Begavi, ‘‘Peygamber, müminlere kendi canlarından daha önce gelir.’’ Ayetinin manası ‘‘mevk, hüküm ve kendisine itaatte’’ daha önce geldiğini belirtmektedir. Daha sonra Begavi Şu görüşleri aktarmaktadır:

- a. İbn Abbas ve Ata’ya göre: Hz. Peygamber bir Şeye davet ederse müminler de başka Şey isterlerse, bu konuda evla olan Hz. Muhammed’e itaatır.
- b. İbn Zeyd’e göre: ‘‘Peygamber müminler arasında hüküm verdiğinde onun hükmü önce gelir. Ayrıca cihada gitmede ve canını feda etmede onlardan daha önce gelir’’ grŐn beyan etmektedir. Zeyd’den nakledilen bilgiye göre Hz. Peygamber cihada çağırđıđı zaman bazı insanlar ‘‘Anne ve babalarımızdan izin alalım ve öyle çıkalım’’ diye karşılık verdiler. Bunun zerine bu ayet indi.¹²⁷

Zübeyir b. Avam’dan nakledilen bilgiye göre bu ayet KureyŐliler ve Ensar hakkında inmiştir. ‘‘Biz KureyŐliler Medine’ye hicret ettiğimizde yanımızda hiÇbir mal yoktu. Medine halkını misafirperver olarak bulduk. Onlara kardeş kılındık ve mirasĐı olduk’’¹²⁸

Yukarıda verdiğimiz ayeti Enfal suresi 75.ayet nesih etmiştir:

وَالَّذِينَ آمَنُوا مِن بَعْدُ وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا مَعَكُمْ فَأُولَئِكَ مِنكُمْ وَأُولُو الْأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ أَوْلَىٰ بِبَعْضٍ فِي كِتَابِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ

¹²⁷ Tefsirde geÇen ifade (فنزلت) Őeklinindedir. Bu ifade ayetin sebep-i nzln bildirmede güçlü bir karine (nas) sayılmaktadır. Begavi, *Ma’âlimu’t-Tenzil*, VI/318.

¹²⁸ İbn Kesir, *Tefsiru’l Kur’ân’il Azîm*, XI/120.

“Daha sonra iman edip hicret eden ve sizinle birlikte cihad edenlere gelince, işte onlar da sizdendir. Allah’ın kitabınca, kan akrabaları birbirlerine (varis olmaya) daha lâyıktırlar. Şüphesiz Allah hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir.”¹²⁹

Hz. Muhammed Medine’ye hicret eden Muhacir’leri Medine’de ikamet eden Ensar’la birlikte kardeş yaptı. Belli bir dönem, bu kardeşlik mal ortaklığını ve karşılıklı vâris olma hakkını da kapsadı. Miras ayetleri ile burada geçen ilgili cümle nâzil olunca yapay kardeşliğin miras hakkına dayanak olması hükmü kaldırılmış oldu. Fakat Muhacir ile Ensar arasındaki kardeşlik, karşılıklı yardımlaşma ve hediyeleşmeler devam etti.

17. AF DİLEME AYETİ

قُلْ لِلَّذِينَ آمَنُوا يَغْفِرُوا لِلَّذِينَ لَا يَرْجُونَ أَيَّامَ اللَّهِ لِيَجْزِيَ قَوْمًا بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ

“İnananlara söyle, Allah’ın (ceza) günlerinin geleceğini ummayanları (şimdilik) bağışlasınlar ki Allah herhangi bir topluma (kendi) kazandığının karşılığını versin.”

130

Ayetin Sebeb-i Nüzulü:

Mukatil b. Süleyman’a göre ayet Ömer b. Hattab hakkında inmiştir. Mekkeli inkârcılardan birisi Hz. Özer’e küfür eder. Buna kızan Hz. Ömer onu dövmeğe istedi.

Bunun üzerine ayet¹³¹ nazil olarak affedilmesi emredildi.¹³²

¹²⁹ Enfal suresi, 8/75.

¹³⁰ Casiye suresi, 45/14.

Vahidi tefsirinde, İbn Abbas ayetle alakalı şu açıklamayı yapmaktadır: “Bu ayet Ömer b. Hattab ve Abdullah b. Übeyy hakkında, Beni Mustalik gazvesinde nazil olmuştur. Onlar bir kuyunun yanına vardılar, Abdullah kölesine kuyudan su getirmesini daha sonra da kuyuyu kapatmasını istedi. Abdullah’ın kölesi kuyudan su almadan geri boş döndü. Bunun sebebini soran Abdullah’a köle şöyle dedi: “Ömer’in kölesi kuyunun başında durup kimseyi yaklaştırmıyor. İlk önce Peygamberin, sonra Ebu Bekr’in sonra da Ömer’in su kabını doldurdu” dedi. Bunun üzerine Abdullah “durumumuz hakkında "Besle köpeği yesin seni" atasözünde dile getirilenden farklı değildir” dedi.” Onun bu sözü Ömer (r.a.)’e ulaşınca, Ömer, kılıcını çekti ve ona doğru yöneldi. Bu olayın üzerine Allah Teâlâ bu ayeti indirdi.”¹³³

Bu ayet Tevbe suresinde geçen “kılıç” ayeti nesih etmiştir:

¹³¹ (فأنزل) ifadesi ayetin sebeb-i nüzulünü bildirmede güçlü bir karine (nas) sayılmaktadır.

¹³² Mukatil b. Süleyman, *Et-Tefsiru'l-Kebir*, III/837.

Ayrıca bkz: Begavi, İbn Cevzi ve Maverdi tefsirinde buna benzer rivayet nakledilmektedir. Geniş bilgi için bkz: Begavi, *Ma'âlimu't-Tenzil*, VII/242-243; Ebu'l-Ferec Cemalüddin Abdurrahman b. Ali b. Muhammed el-Cevzi, *Zadu'l-Mesir fi İlmi't-Tefsir*, Mektebetü'l-İslamî, Beyrut 1984, VII/358; Maverdi, *en-Nüketü ve'l-Uyun*, V/262.

¹³³ Vahidi tefsirinde (فأنزل) ifadesi kullanılmaktadır. Bu kullanım ayetin sebeb-i nüzulünü bildirmede güçlü bir karine (nas) sayılmaktadır. Vahidi, *Esbabu'n-Nüzul'il Kur'an*, s.393. Ayrıca bkz: Cevzi, *Zadu'l-Mesir fi İlmi't-Tefsir*, VII/357.

فَإِذَا انْسَلَخَ الْأَشْهُرُ الْحُرْمُ فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ وَخُذُوهُمْ وَأَحْصِرُوا لَهُمْ وَأَقْعِدُوا لَهُمْ كُلَّ مَرْصَدٍ فَإِن تَابُوا وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ فَخَلُّوا سَبِيلَهُمْ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ

“Haram aylar çıkınca bu Allah’a ortak koşanları artık bulduğunuz yerde öldürün, onları yakalayıp hapsedin ve her gözetleme yerine oturup onları gözetleyin. Eğer tövbe ederler, namazı kılıp zekâtı da verirlerse, kendilerini serbest bırakın. Şüphesiz Allah çok bağışlayıcıdır, çok merhamet edicidir.”¹³⁴

Mukatil b. Süleyman’ın naklettiği bilgiye göre, bir Müslüman kızdığında bir cana kastetmemelidir. İslam’da af yolunu tutmak esastır. Fakat karşı taraftaki düşmanın zararından kaçınmak imkânsız olduğunda “nefsi müdafaa” prensibi uygulanır. Dolayısıyla Mukatil’e göre Tevbe suresi 5. ayeti bu durumlardaki gerçeği göz önüne alarak düşmanın öldürülmesine cevaz verilmektedir.

18. MUHTAÇLARIN HAKKINI KORUYAN AYET

وَفِي أَمْوَالِهِمْ حَقٌّ لِّلسَّائِلِ وَالْمَحْرُومِ

“Mallarında (yardım) isteyen ve (iffetinden dolayı isteyemeyip) mahrum olanlar için bir hak vardır.”¹³⁵

Ayetin Sebeb-i Nüzulü:

Mukatil b. Süleyman tefsirinde ilgili ayeti şu şekilde yorumlamaktadır: ayette geçen “السَّائِلِ” kelimesinden “المسكين”, “الْمَحْرُومِ” kelimesinden de “الفقير”

¹³⁴ Tevbe suresi, 9/5.

¹³⁵ Zariyat suresi, 51/19.

kastedilmektedir. Buna göre ayetin manası “miskin ve fakir” için savaşta elde edilen ganimetlerde hisseleri yoktu. Zaten bundan dolayı onlara “mahrum” denilmiştir, nitekim Allah onları bu gibi hisselerden mahrum bırakmıştır.

Ancak Tevbe suresi 60.ayeti nazil olunca¹³⁶ onlara hisse verilmeye başlanmıştır:

إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسْكِينِ وَالْعَامِلِينَ عَلَيْهَا وَالْمُؤَلَّفَةِ قُلُوبُهُمْ وَفِي الرِّقَابِ وَالْغَارِمِينَ وَفِي سَبِيلِ اللَّهِ وَابْنِ
السَّبِيلِ فَرِيضَةً مِّنَ اللَّهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ

“Sadakalar (zekâtlar), Allah’tan bir farz olarak ancak fakirler, düşkünler, zekât toplayan memurlar, kalpleri İslâm’a ısındırılacak olanlarla (özgürlüğüne kavuşturulacak) köleler, borçlular, Allah yolunda cihad edenler ve yolda kalmış yolcular içindir. Allah, hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.”¹³⁷

Taberi’den nakledilen rivayete göre “Hz. Peygamber (s.a.v.) bir seriye göndermiş ve onlar bir takım ganimetler elde etmişlerdi. Bu arada ganimetin

¹³⁶ Mukatil b. Süleyman, *Et-Tefsiru’l-Kebir*, IV/129. Mukatil tefsirinde (نزلت) ifadesi kullanılmaktadır ki bu ifade ayetin sebab-i nüzulünü bildirmede güçlü bir karine (nas) sayılmamaktadır.

¹³⁷ Tevbe suresi, 9/60.

paylaşılmasında seriyeye katılmayan bir grup geldi ve ganimetten pay istediler. İşte bunun üzerine bu ayet-i kerime nazil oldu.”¹³⁸

Mukatil’in verdiği bilgilere göre, ganimetlerle alakalı ilk uygulamalarda “yoksullara ve fakirlere” hisse ayrılmamaktaydı. Fakat ileriki aşamalarda bu uygulama Tevbe suresi 60.ayetiyle nesih edilmiştir. Böylece müminler arasında sosyal dayanışma kuvvetlenmiş bulunmaktadır.

19. HZ. MUHAMMED İLE GÖRÜŞMEDE VERİLEN ÜCRET

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا تَلَقَّيْتُمُ الرَّسُولَ فَقَدِّمُوا بَيْنَ يَدَيْ نَجْوَاكُمْ صَدَقَةٌ ذَلِكَ خَيْرٌ لَكُمْ وَأَطْهَرُ فَإِنْ لَمْ تَجِدُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ

Ey iman edenler! Peygamber ile baş başa konuşacağınız zaman, baş başa konuşmanızdan önce bir sadaka verin. Bu, sizin için daha hayırlı ve daha temizdir. Şâyet (sadaka verecek bir şey) bulamazsanız, bilin ki Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.¹³⁹

Ayetin Sebeb-i Nüzulü:

¹³⁸ Taberi, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, XXI/515 vd. Tefsirinde (فنزلت) ifadesi kullanılmaktadır. Tefsir usulünde bu ifade ayetin sebeb-i nüzulünü bildirmede güçlü bir karine (nas) sayılmaktadır.

¹³⁹ Mücadile suresi, 58/12.

Mukatil b. Süleyman'a göre "bu ayet zenginler hakkında nazil olmuştur. Bunlar Peygamber (s.a.v.)'e gelirler onunla çokça baş başa kalırlar ve böylece meclislerde fakirlere galebe çalarlardı. Bu durum Hz. Muhammed'i rahatsız etti. Nitekim bu durum onun daha çok ilgi ve himayeye muhtaç olanlara gerektiği kadar zaman ayırmasını engelliyordu. Bunun üzerine Allah Teâlâ ayet indirerek, Resûlullah (s.a.v.) ile baş başa konuşma esnasında emir buyurdu. Bu emirde, hali vakti yerinde olanların fakirlere verilmek üzere bir bağışta bulunmaları istendi. Bunun üzerine Hz. Ali'den başka hiçbir kimse bağışta bulunmadı. Böylece Hz. Muhammed ilgi ve himayeye muhtaç olanlara zaman ayırabilmiş oldu. Bunun üzerine şu ayeti kerime nazil oldu:¹⁴⁰

ءَأَسْفَقْتُمْ أَنْ تُتَدَمَّوْا بَيْنَ يَدَيْ نَجْوَاكُمْ صَدَقَاتٍ فَإِذْ لَمْ تَفْعَلُوا وَتَابَ اللَّهُ عَلَيْكُمْ فَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَأَطِيعُوا
اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَاللَّهُ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ

"Baş başa konuşmanızdan önce sadakalar vermekten çekindiniz mi? Bunu yapmadığınıza ve Allah da, sizi affettiğine göre artık namazı kılın, zekâtı verin, Allah'a ve Resûlüne itaat edin. Allah, bütün yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır."¹⁴¹

¹⁴⁰ Mukatil tefsirinde (انزل) ifadesi kullanılmaktadır. Bu ifade ayetin sebab-i nüzulünü bildirmede güçlü bir karine (nas) sayılmamaktadır.

¹⁴¹ Mücadile suresi, 58/13.

Böylece Mukatil'e göre Mücadile suresi 13. ayeti kendinden bir önceki ayeti nesih etmiş bulunmaktadır.¹⁴²

Ayetteki bu düzenlemeyle münafıkların Resûlullah'ı işgal etmelerini engellenmiştir. Ayrıca bunların müminlerden ayırt edilmelerinin de hedeflendiği düşünülebilir. Çünkü onların peygamberi samimi olarak dinlemek gibi bir amaçları olmadığı için bu uğurda maddî bir fedakârlıkta bulunmayı göze almaları beklenemezdi.¹⁴³

¹⁴² Mukatil b. Süleyman, *Et-Tefsiru'l-Kebir*, IV/263. Ayrıca bkz: Begavi, *Ma'âlimu't-Tenzil*, VIII/60-61.

¹⁴³ Konuyla alakalı daha geniş bilgi için bkz: Hayreddin Karaman, Mustafa Çağrıcı, İbrahim Kâfi Dönmez, Sadrettin Gümüş, *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara 2008, V/275.

İKİNCİ BÖLÜM

Mukatil b. Süleyman'ın Tefsirinde Neshe Konu Olan Ayetlerin Karşılaştırmalı Değerlendirilmesi

Bu bölümde Mukatil b. Süleyman'ın mensuh olarak kabul ettiği ayetlerle ilgili görüşleri değerlendirilecektir. Bununla beraber Abdullah Mahmud Şehhate başta olmak üzere, konuyla alakalı herhangi bir açıklama yapan diğer müfessirlerin görüşlerine de yer verilecektir. Araştırmamızın neticesinde kendi görüşlerimize de yer gerilecektir. Görüşümüzü beyan ederken mümkün oldukça delillendirmeye çaba gösterdik.

1. Bakara suresi, 178

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِي الْقَتْلِ الْحُرُّ بِالْحُرِّ وَالْعَبْدُ بِالْعَبْدِ وَالْأُنثَىٰ بِالْأُنثَىٰ فَمَنْ عُفِيَ لَهُ مِنْ أَخِيهِ شَيْءٌ فَاتَّبِعْ بِالْمَعْرُوفِ وَأَدَاءٌ إِلَيْهِ بِإِحْسَانٍ ذَلِكَ تَخْفِيفٌ مِّن رَّبِّكُمْ وَرَحْمَةٌ فَمَنْ اعْتَدَىٰ بَعْدَ ذَلِكَ فَلَهُ عَذَابٌ أَلِيمٌ

“Ey İnananlar! Öldürülenler hakkında size kısas farz kılındı: Hür ile hür, köle ile köle ve kadın ile kadın. Öldüren, ölenin kardeşi tarafından bağışlanmışsa, kendisine örfü uymak ve bağışlayana güzellikle diyet ödemek gerekir. Bu, Rabbinizden bir hafifletme ve rahmettir. Bundan sonra tecavüzde bulunana elem verici azap vardır.”¹⁴⁴

Yukarıda verdiğimiz ayet Maide suresi 45. ayetiyle nesih edilmiştir.

¹⁴⁴ Bakara suresi, 2/178.

Cevzi'nin bildirdiğine göre Bakara suresi 178. ayetinin nesih olduğu bildirilmektedir.¹⁴⁵

İbn-i Kesir “الْحُرُّ بِالْحُرِّ وَالْعَبْدُ بِالْعَبْدِ وَالْأُنْثَى بِالْأُنْثَى” ifadesinin “النَّفْسَ بِالنَّفْسِ” ayetiyle nesih edildiğini söylemektedir.¹⁴⁶

İbn Hazm'ın belirttiğine göre bu ayette geçen “الأُنْثَى” (kadın) kelimesidir, ayetin geri kalan kısmı muhkemdir, yani nesih edilmemiştir. Onu nesih eden ayet ise “وَكَتَبْنَا عَلَيْهِمْ فِيهَا أَنَّ النَّفْسَ بِالنَّفْسِ” ayettir.¹⁴⁷

Ebu Cafer en-Nehhas İbn Abbas'tan şu görüşü aktarmaktadır:

“الْحُرُّ بِالْحُرِّ وَالْعَبْدُ بِالْعَبْدِ وَالْأُنْثَى بِالْأُنْثَى” ayetini “النَّفْسَ بِالنَّفْسِ” ayeti nesih etmiştir. İbn Ebi Talha İbn-i Abbas naklederek şöyle dedi: Öldürülen kadın yerine erkek öldürülmezdi. Öldürülen erkek ile erkek, kadın ile kadın olurdu. Bunun üzerine; “أَنَّ النَّفْسَ بِالنَّفْسِ” ayeti indi.¹⁴⁸

Tefsircilerden bir grup; bu ayetin hitap ettiği şey nesih edilmiştir. Çünkü “hür ile hür” dediği zaman, köle ile hür öldürülmesi gereğini zorunlu kılmamaktadır. Ayrıca “kadın ile kadın” dediğinde de erkek ile kadın öldürülmesi gereğini zorunlu

¹⁴⁵ Ebu'l-Ferec Cemalüddin Abdurrahman b. Ali b. Muhammed el-Cevzi, *Nevasihu'l-Kur'an*, Camiatü'l-İslamiyye, Medine 2003, II/216.

¹⁴⁶ İbn Kesir, *Tefsîru'l Kur'ân'il Azîm*, II/162.

¹⁴⁷ İbn Hazm, *en-Nasih vel'l-Mensuh fi'l-Kur'ani'l-Kerim*, s.24.

¹⁴⁸ Ebu Cafer Muhammed b. Ahmed b. İsmail en-Nehhas, *en-Nasih ve'l-Mensuh fil Kur'an'il Kerim*, El-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut 2007, s.20.

kılmadı. Bu açıklama, hitap etme cihetinden çıkararak delillendirilmiştir. Bununla birlikte “Onda üzerlerine şunu da yazdık: Cana can” ayetiyle nesih edilmiştir.¹⁴⁹

Konuyla alakalı açıklama yapan Mahmud Şehhate burada neshin olmadığını ifade etmektedir. Çünkü Maide suresinde geçen ayet Tevrat’taki Allah’ın hükmünü anlatmaktadır. Bakara süresindeki ayet ise İslam şeriatındaki kısasın hükmünü beyan etmektedir. Ayrıca Taberi bu ayetin yani “hür ile hür” ayetinin tevilini yaparken dört görüşten bahsetmektedir.¹⁵⁰

Mukatil b. Süleyman’ın görüşünün başka tefsircilerle muvafık olduğunu görmekteyiz ki birçok müfessire göre bu ayet nesih edilmiştir. Nitekim ayetin siyakında zikrettiğimiz sebeplerden dolayı neshin olduğu anlaşılmaktadır. Kanaatimize göre de bu ayet mensuktur.¹⁵¹

2. Bakara suresi, 180

كُنِبَ عَلَيْكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ إِنْ تَرَكَ خَيْرًا الْوَصِيَّةُ لِلْوَالِدَيْنِ وَالْأَقْرَبِينَ بِالْمَعْرُوفِ حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِينَ

¹⁴⁹ Cevzi, *Zadu'l-Mesir fi İlmi't-Tefsir*, I/180-181.

¹⁵⁰ Mukatil b. Süleyman, *Et-Tefsiru'l-Kebir*, I/159.

¹⁵¹ Ancak ayet belirli bir kavimden bahsediyorsa nesih yoktur. Daha önce ayetin sebab-i nüzulüyle alakalı rivayetleri incelediğimiz gibi ayet belli bir kavim için nazil olmamıştır. Bkz: Taberi, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, III/101 vd.

“Sizden birinize ölüm gelip çattığı zaman, eğer geride bir hayır (mal) bırakmışsa, anaya, babaya ve yakın akrabaya meşru bir tarzda vasiyette bulunması -Allah’a karşı gelmekten sakınanlar üzerinde bir hak olarak- size farz kılındı.”¹⁵²

Mukatil b. Süleyman’ın tefsirinde şu bilgiler zikredilmektedir: “Bu ayet, miras ayetiyle neshedilmiştir.”¹⁵³

Ancak muhakkik Mahmud Şehhate, Mukatil b. Süleyman’ın tahkikinde şöyle zikretmektedir: Şüphesiz bu ayette nesh bulunmamaktadır. Ancak miras olmadan vasiyetin vücubuyla tahsis edilmiştir. Haddi zatında vasiyet vaciptir.¹⁵⁴

Cevzi ayeti şu şekilde yorumlamaktadır: Şüphesiz vasiyet farzdı. Sahih olan da budur. Nitekim Allah-u Teâlâ “كُتِبَ” sözünü kullanmış olup manası da “farz kıldı” demektir.

Konuyla alakalı İbn Ömer şu açıklamayı yapmaktadır: Bu ayet miras ayetiyle nesih edilmiştir. İbn Abbas ise “[Anne babanın ve yakınların bıraktıklarından, erkeklere hisse vardır]¹⁵⁵ ayeti kendisini neshetmiştir” buyurmaktadır. Âlimler anne babanın ve yakınlarına vasiyet konusu hakkında neshine ittifak etmişlerdir.¹⁵⁶

Bazı âlimler; anne babaya ve varis olan yakınlarına vasiyetin neshedildiğini iddia etmektedirler. İmam Şafii ise; miras ayetine ve Hz. Peygamber’den nakledilen;

¹⁵² Bakara suresi, 2/180.

¹⁵³ Mukatil b. Süleyman, *Et-Tefsiru'l-Kebir*, I/159.

¹⁵⁴ Mukatil b. Süleyman, *Et-Tefsiru'l-Kebir*, (tah. Mahmud Şehhate), V/169.

¹⁵⁵ Nisa suresi, 4/7.

¹⁵⁶ Cevzi, *Zadu'l-Mesir fi İlmi't-Tefsir*, I/182.

“mirasçıya vasiyet yoktur” hadisine dayanarak, vasiyetin mirasçılara caiz olmadığını söylemektedir. Şafî, akraba olmayana vasiyetin caiz olduğuna İmran b. El-Husayn’ın hadisini delil olarak gösterdi:

"Bir adam, kendine ait altı köleyi azat etti. Onlardan başka malı da yoktu. Hz. Resülullah iki köleyi azat etti, diğer dördünü de köle olarak bıraktı. Sonra ravi şöyle buyurdu: Azat edilen Araplardandı. Arapların âdetinden akrabalık ilişkileri olmayanları ve malik olduklarına mirastan pay verirlerdi. Şayet vasiyet sadece akrabalara caiz olsaydı iki köleye caiz olmazdı. Hâlbuki Hz. Resülullah onlara cevaz verdi.¹⁵⁷

Konuyla alakalı Hz. Muhammed’den aktarılan şu hadise yer vermek istiyor:

(ما حق امرىء مسلم، له شيء يُوصي فيه، بييت ليلتين الا ووصيته مكتوبة عنده)

“Vasiyet etmeye değer bir şeyi bulunan Müslümanın vasiyeti yanında yazılı olmadan iki gece geçirmesi doğru değildir.”¹⁵⁸

İncelediğimiz kaynaklar, Mukatil b. Süleyman’ın da dediği gibi, neshin var olduğunu belirtmektedir. Fakat Mahmud Şehhate ayetin nesih değil de tahsis olduğunu söylemektedir. Buhari’de aktarılan “Vasiyet etmeye değer bir şeyi bulunan Müslümanın vasiyeti yanında yazılı olmadan üç gece geçirmesi doğru değildir” hadis

¹⁵⁷ Ebu Abdullah Muhammed b. İdris eş-Şafii, *Ahkamu'l-Kur'an*, Mektebetu'l-Haneci, Kahire 1994, I/150-151.

¹⁵⁸ Ebu Abdillan Muhammed b. İsmail el-Buhari, *Sahihu'l Buhari*, (tah. Mustafa Dibu'l-Buğa), Daru'l Huda, Cezayir 1992, III/1005.

dikkate alındığında “sünnet Kur’an-ı nesh eder mi etmez mi?” sorusunu akla getirmektedir.

Eğer sünnetin Kur’an’ı nesih ettiği kabul edilirse o zaman Hz. Resülullah’ın; “mirasçıya vasiyet yoktur” hadisi bu ayeti nesih eder. Şayet Kur’an’ın neshi ancak Kur’an’la nesih edileceği kabul edilirse bu konuda görüşünü beyan eden Mukatil ve onunla birlikte olanlar yaptıkları izahlarda isabet ettiklerini söyleyebiliriz.

3. Bakara suresi, 184

أَيَّامًا مَّعْدُودَاتٍ فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَّرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامُ مِسْكِينٍ فَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا فَهُوَ خَيْرٌ لَهُ وَأَنْ تَصُومُوا خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ

“Oruç, sayılı günlerdedir. Sizden kim hasta, ya da yolculukta olursa, tutamadığı günler sayısınca başka günlerde tutar. Oruca gücü yetmeyenler ise bir yoksul doyumu fidye verir. Bununla birlikte, gönülden kim bir iyilik yaparsa (mesela fidyeyi fazla verirse) o kendisi için daha hayırlıdır. Eğer bilerseniz oruç tutmanız sizin için daha hayırlıdır.”¹⁵⁹

Yukarıda belirttiğimiz ayeti Bakara suresi 185.ayet nesih etmiştir.

...فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ...

“...Öyle ise içinizden kim bu aya ulaşırsa, onu oruçla geçirsin...”

¹⁵⁹ Bakara suresi, 2/184.

Âlimler, Bakara suresi 184. ayetin yorumu ve hükmü hakkında ihtilaf etmişlerdir:

- a) Bir grup âlimlere göre ayet orucun ilk farz edildiği zamanda inmiştir. Nitekim Allah-u Teâlâ Ramazan ayının orucunu Hz. Resûlullah (s.a.v.)'e farz kıldığı zaman ve Hz. Resûlullah (s.a.v.) ashabına emrettiğinde onlar için zor geldi. Zira oruç tutmaya alışık değillerdi. Bununla birlikte Allah-u Teâlâ kendilerine oruç tutmak ile başkalarına yedirmek arasında muhayyer kıldı. Onlardan kimileri oruç tuttu. Kimileri de oruç tutmayarak yerine başkasına yemek yedirdi. Daha sonra Allah bu hükmü “Öyle ise içinizden kim bu aya ulaşırsa, onu oruçla geçirsin.” ayeti kerimeyle nesih etti.¹⁶⁰
- b) Diğer bir grup âlimlere göre, bilakis bu hüküm ihtiyar erkek ve kadına, oruca dayanamayanlara ve zorluk çekenlere mahsus bir ruhsattır. İsterse tutmaz ve gücü nispetinde birini iftar ettirerek tutmadığı her gün için bir fakir doyurur. Daha sonra “Öyle ise içinizden kim bu aya ulaşırsa, onu oruçla geçirsin.” ayetiyle nesih edildi. Ruhsat dayanamayanlara sabit oldu.¹⁶¹

Sa'labi, yukarıda bildirilen görüşlere göre ayetin nesih edildiğini söylemektedir. Bu görüş fıkıhçıların ve müfessirlerin büyük bir kısmına göre böyledir.

Bir grup âlimlere göre bu ayet ne tümü ne de bir kısmı nesih edilmiştir. Ayette geçen “وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ” ifadesinde maksat; gençliklerinde, sağlıklı ve güçlü

¹⁶⁰ Sa'labi, *El-Keşf ve'l Beyan*, II/64-65.

¹⁶¹ Sa'labi, *El-Keşf ve'l Beyan*, II/65.

olduklarında diye yorumlanmıştır. Daha sonra oruç tutmaktan güçsüz düştüler. Böylece; “bir düşkünü doyuracak kadar fidye verir.” ayeti muhkem kıldılar. Bu Said b. Müseyyeb ve Süddi görüşüdür.¹⁶² Kurtubi’ye göre ayette tahsis bulunmaktadır.¹⁶³

Burada “يُطِيقُونَهُ” kelimesiyle alakalı farklı kıraatler bulunmaktadır. “yutıkunehü” şeklinde okuyanlar neshe hükmetmişlerdir. “yutıkunehü” kelimesi “El-Etakatü” kelimesinden gelmektedir. Kur’an ehlinin ve memleketlerin Mushaflarında olan doğru olan okuyuş şeklidir. Ancak “yetukunehü” diye okuyanlar; “ihtiyar erkek ve ihtiyar kadın, iyileşemeyecek hasta olanlar, bunlar oruçla mükellef oldular ancak oruç tutmaya dayanamayanlar ve her gün için bir fakiri doyuranlar” diye yorumlanmaktadır. Ancak “yetukunehü” şeklinde okuyan kıraate itibar edilmemektedir. Nitekim bu kıraat şaz kıraatidir.¹⁶⁴

Kanaatimize göre, Mukatil de dâhil olmak üzere birçok âlimlerin belirttiği gibi, ayetin nesih olduğu istikametindedir. Mahmud Şehhate’ye göre ayet mensuh değildir.

4. Bakara suresi, 191

وَأَقْتُلُواهُمْ حَيْثُ تَقْتُلُوهُمْ وَأَخْرِجُوهُمْ مِّنْ حَيْثُ أَخْرَجْتُمْ وَأَقْتُلُوا شَدُّ مِنَ الْقَتْلِ وَلَا تَقَاتِلُواهُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ حَتَّىٰ يُقَاتِلُوكُمْ فِيهِ فَإِن قَاتَلُوكُمْ فَاقْتُلُواهُمْ كَذَلِكَ جَزَاءُ الْكَافِرِينَ

¹⁶² Sa’lebi, *El-Keşf ve’l Beyan*, II/65.

¹⁶³ Kurtubi, *el-Camiu li-Ahkami’l-Kur’ân*, III/147.

¹⁶⁴ Sa’lebi, *El-Keşf ve’l Beyan*, II/64.

“Onları nerede yakalarsanız öldürün. Sizi çıkardıkları yerden (Mekke’den) siz de onları çıkarın. Zulüm ve baskı, adam öldürmekten daha ağırdır. Yalnız, Mescid-i Haram yanında, onlar sizinle savaşmadıkça, siz de onlarla savaşmayın. Sizinle savaşılırsa (siz de onlarla savaşın) onları öldürün. Kâfirlerin cezası böyledir.”¹⁶⁵

Mukatil’e göre yukarıda verdiğimiz ayetin baş kısmı aynı ayetin son kısmını nesih etmiştir.¹⁶⁶

İbn Hazm’a göre ise ayetin son kısmı baş kısmının nesih etmiştir. Yani Mukatil’in iddia ettiği görüşün tam tersini söylemektedir.¹⁶⁷

Bu ayeti kerime “nesih ve mensuh” konusunda anlaşılması zor ayet sayılmaktadır. Bir kısım âlimlerden bu ayetin mensuh olmadığını iddia etmektedirler. Buna delil olarak konuyla alakalı hadisler zikretmektedirler.¹⁶⁸

Özetle şunu ifade etmek gerekir ki bu konuda Mukatil b. Süleyman ile aynı fikirde değiliz. Çünkü ayetin nesih edilmesi için gereken şartlardan birisi de mensuh olan ayet nasih olan ayetten sonra nazil olması gerekiyor. Hâlbuki Mukatil, ayetin

¹⁶⁵ Bakara suresi, 2/191.

¹⁶⁶ Önemine binaen metnin Arapça kısmını burada zikretmek istiyoruz:

{وَأَقْتُلُوهُمْ حَيْثُ تَقِفْتُمُوهُمْ} ، أنزل الله عز وجل بعد: { وَلَا تُقَاتِلُوهُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ } ، یعنی أرض الحرم كله، فنسخت هذه الآية، ثم رخص لهم.

Bkz: Mukatil b. Süleyman, *Et-Tefsiru'l-Kebir*, I/168.

¹⁶⁷ İbn Hazm el-Endülüsî, *en-Nasih ve'l Mensuh fi'l Kur'an'il Kerim*, Daru'l-Kutubi'l-İlmi, Beyrut 1986, s.27. ayrıca bkz: Sa'lebi, *El-Keşf ve'l Beyan*, II/88.

¹⁶⁸ Ebu Ca'fer en-Nehhas, *en-Nasih ve'l Mensuh fil Kur'an'il Kerim*, s.29.

baş kısmı aynı ayetin son kısmını nesih ettiğini söylemektedir. Zaten Mukatil savunduğu görüşte yalnız kalmaktadır. Onunla aynı görüşü paylaşan müfessirle karşılaşmadık.

5. Bakara suresi, 215

يَسْأَلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَ قُلْ مَا أَنْفَقْتُمْ مِنْ خَيْرٍ فَلِلْوَالِدَيْنِ وَالْأَقْرَبِينَ وَالْيَتَامَى وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ

“Sana Allah yolunda ne harcayacaklarını soruyorlar. De ki: “Hayır olarak ne harcarsanız o, ana-baba, akraba, yetimler, fakirler ve yolda kalmışlar içindir. Hayır olarak ne yaparsanız, gerçekten Allah onu hakkıyla bilir.”¹⁶⁹

Yukarıda verdiğimiz ayet Mukatil’e ve bazı müfessirlere göre nesih olmuştur:

إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسَاكِينِ وَالْعَامِلِينَ عَلَيْهَا وَالْمَوْلَىةِ قُلُوبُهُمْ وَفِي الرِّقَابِ وَالْغَارِمِينَ وَفِي سَبِيلِ اللَّهِ وَابْنِ السَّبِيلِ فَرِيضَةً مِنَ اللَّهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ

“Sadakalar (zekâtlar), Allah’tan bir farz olarak ancak fakirler, düşkünler, zekât toplayan memurlar, kalpleri İslâm’a ısındırılacak olanlarla (özgürlüğüne kavuşturulacak) köleler, borçlular, Allah yolunda cihad edenler ve yolda kalmış yolcular içindir. Allah, hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.”¹⁷⁰

¹⁶⁹ Bakara suresi, 2/215.

¹⁷⁰ Tevbe suresi, 9/60.

Mukatil b. Süleyman'ın tefsirinde Bakara suresi 215.ayetin nesih edilmesiyle alakalı şu rivayet zikredilmektedir:

{ يَسْأَلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَ } من أموالهم، وذلك أن الله أمر بالصدقة، فقال عمرو بن الجموح الأنصاري من بني سلمة بن جشم بن الخزرج، قُتِل يوم أُحد، رضى الله عنه، قال: يا رسول الله، كم ننفق؟ وعلى من ننفق؟ فأَنْزَلَ اللهُ عز وجل في قول عمرو: كم ننفق؟ وعلى من ننفق؟: { يَسْأَلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَ } من الصدقة...

Rivayette de görüldüğü gibi ayet Amr b. Cemuh el-Ensari hakkında inmiştir. Çok zengin ihtiyar bir adamdı. Bir gün: “Ey Allah’ın Resulü! Kişi neyi tasadduk etsin? Ve kime tasaddukta bulunsun? Dedi. Bunun üzerine bu ayeti kerime indi.¹⁷¹

Sa’lebi’ye göre bu ayet zekâtın farz kılınmasından önce inmiştir. “Ancak sadakalar fakirlere, miskinlere...” zekât ayetiyle bu ayet nesih edilmiştir.¹⁷²

Kurtubi tefsirinde Süddi’den şu bilgiler rivayet edilmektedir: “Sana, ne sarf edeceklerini sorarlar, de ki: 'Sarf edeceğiniz mal, ana baba, yakınlar içindir.’” ayeti kerimesi inince zekât daha farz edilmemişti. Ancak bir kimsenin ailesine infak ettiği nafaka vardı. Ve elindeki tasadduk ettiği sadaka vardı. Zekât farz olduğunda bunu nesih etti.¹⁷³

¹⁷¹ Rivayette verdiğimiz ifadede ayetin iniş sebebini (نزلت) kelimesiyle karşılamaktadır. Bu ifade, tefsir usulünde, ayetin sebeb-i nüzulünü bildirmede güçlü bir karine (nas) sayılmamaktadır. Bkz: Mukatil b. Süleyman, Et-Tefsiru'l-Kebir, I/183. Ayrıca bkz: Vahidi, *Esbabu'n-Nüzul'il Kur'an*, s.69.

¹⁷² Sa’lebi, *El-Keşf ve'l Beyan*, II/136.

¹⁷³ Kurtubi, *el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'ân*, III/414.

Mukatil b. Hayyan ayetle alakalı şu açıklamayı yapmaktadır: “Hayır, bu ayet nafile nafakasıyla ilgilidir.”¹⁷⁴

Mahmud Şehhate'nin görüşüne göre bu ayet nesih olmamıştır. Çünkü birincisi; sadaka ve nafaka ile ilgilidir. İkincisi; zekâtla alakalıdır. Zekâtın farzıyeti nafile olarak infak etmeyi engellemez. Bu da sahih bir delildir. Fakat Mukatil b. Süleyman ve onun gibi düşünenler, İbn Abbas'tan ayetin sebab-i nüzulünde bildirilen bilgilere dayanarak ayetin neshine karar vermişlerdir. Ayrıca Ebu Cafer El-Ka'ka' “zekât Kur'an'da geçen tüm sadakaları nesih etti” görüşünü beyan etmektedir. Kanaatimize göre burada neshin olmayışıdır.

6. Bakara suresi, 228

وَالْمُطَلَّاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ ثَلَاثَةَ قُرُوءٍ وَلَا يَحِلُّ لَهُنَّ أَنْ يَكْتُمْنَ مَا خَلَقَ اللَّهُ فِي أَرْحَامِهِنَّ إِنْ كُنَّ يُؤْمِنَنَّ بِاللَّهِ
وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَبُعُولَتُهُنَّ أَحَقُّ بِرَدِّهِنَّ فِي ذَلِكَ إِنْ أَرَادُوا إِصْلَاحًا وَلَهُنَّ مِثْلُ الَّذِي عَلَيْهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ وَلِلرِّجَالِ
عَلَيْهِمْ دَرَجَةٌ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ

“Boşanmış kadınlar kendi kendilerine üç ay hâli (hayız veya temizlik müddeti) beklerler. Eğer Allah'a ve ahiret gününe inanıyorlarsa, Allah'ın kendi rahimlerinde yarattığını gizlemeleri onlara helâl olmaz. Kocaları bu süre içinde barışmak isterlerse, onları geri almağa daha çok hak sahibidirler. Kadınların, yükümlülükleri

¹⁷⁴ İbn Kesir, *Tefsîru'l Kur'ân'il Azîm*, II/283.

kadar meşru hakları vardır. Yalnız erkeklerin kadınlar üzerinde bir derece farkı vardır. Allah, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir.”¹⁷⁵

Yukarıda verdiğimiz ayeti, Mukatil’e göre, Bakara suresi, 229.ayet nesih etmiştir:

الطَّلَاقُ مَرَّتَانٍ فَاِمْسَاكَ بِمَعْرُوفٍ اَوْ تَسْرِيحٍ بِاِحْسَانٍ وَلَا يَجِلُّ لَكُمْ اَنْ تَاْخُذُوْا مِمَّا اَنْتِيْمُوْهُنَّ شَيْئًا اِلَّا اَنْ يَخَافَا اَلَّا يُقِيْمَا حُدُوْدَ اللّٰهِ فَاِنْ خِفْتُمْ اَلَّا يُقِيْمَا حُدُوْدَ اللّٰهِ فَاَلَّا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا فِيمَا افْتَدَتْ بِهٖ تِلْكَ حُدُوْدُ اللّٰهِ فَلَا تَعْتَدُوْهَا وَمَنْ يَتَعَدَّ حُدُوْدَ اللّٰهِ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الظّٰلِمُوْنَ

“Boşama iki defadır. Sonrası, ya iyilikle geçinmek, ya da güzellikle bırakmaktır. (Evlilikte) tarafların Allah’ın belirlediği ölçüleri koruyamama endişeleri dışında kadınlara verdiklerinizden (boşanma esnasında) bir şeyi geri almanız, sizin için helâl olmaz. Eğer onlar Allah’ın belirlediği ölçüleri gözetmeyecekler diye endişe ederseniz, o zaman kadının (boşanmak için) bedel vermesinde ikisine de günah yoktur. Bunlar Allah’ın koyduğu sınırlardır. Sakın bunları aşmayın. Allah’ın koyduğu sınırları kim aşarsa, onlar zalimlerin ta kendileridir.”¹⁷⁶

Ebu Davut ve Nesai’nin eserlerinde bu ayetle ilgili İbn Abbas’ın görüşü şu şekildedir: Cenab-ı Allah şöyle buyurmaktadır: “Boşanan kadınlar, kendi kendilerine üç aybaşı (hayız dönemi) hali beklerler.” Uygulamaya göre, bir adam eşini üç defa bile boşarsa rücu hakkında öncelik kocasına aittir. Bu uygulama (الطَّلَاقُ مَرَّتَانٍ) ayetiyle nesih edildi.¹⁷⁷

¹⁷⁵ Bakara suresi, 2/228.

¹⁷⁶ Bakara suresi, 2/229. Mukatil b. Süleyman, *Et-Tefsiru'l-Kebir*, I/195.

¹⁷⁷ Kurtubi, *el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'ân*, IV/35.

Âlimler bu ayetin neresinde neshin olduğu hakkında ihtilaf etmişlerdir:

- a) Bir grup âlimlere göre ayetin sadece (وَالْمُطَلَّاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ ثَلَاثَةَ قُرُوءٍ) kısmının mensuh olduğunu söylemektedirler.¹⁷⁸
- b) İbn Hazm'in de yer aldığı diğer bir grup ise ayetin tümü muhkemdir. Yalnız ayetin ortasında geçen (وَبُعُولَتُهُنَّ أَحَقُّ بِرَدِّهِنَّ فِي ذَلِكَ إِنْ أَرَادُوا إِصْلَاحًا) ifadesinin nesih olduğunu söylemektedirler. Ayetin bu bölümünü (الطَّلَاقُ) (مَرَّتَانِ) ayeti nesih etmiştir.¹⁷⁹

Fakat Mahmud Şehhate tahkikinde şu değerlendirmede bulunmaktadır: “Ayette sadece takyidi mutlak bulunmaktadır. Zira birincisi hayız dönemi olan boşanan kadınlardan bahsetmektedir. İkincisi ise; talakın çeşitlerini açıklamaktadır. Ne zaman ric'i talak (geçici boşama) ve ne zaman bain talak (kesin boşama) olur konusunu işlemektedir.”¹⁸⁰

Sonuç olarak Mukatil'e göre Bakara suresi 228.ayetin tümü mensuhtur. Diğer müfessirlere göre bu ayetin başı veya ortası mensuhtur. Kanaatimize göre ayetin baş kısmının (وَالْمُطَلَّاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ ثَلَاثَةَ قُرُوءٍ) mensuh olmasıdır. Nitekim bu iki ayetin dış görünüşü, manası ve bağlam da bunu teyit etmektedir.

¹⁷⁸ Cevzi, *Zadu'l-Mesir fi İlmi't-Tefsir*, I/229.

¹⁷⁹ İbn Hazm, *en-Nasih ve'l Mensuh fi'l Kur'an'il Kerim*, s.29.

¹⁸⁰ Mukatil b. Süleyman, *Et-Tefsiru'l-Kebir*, (tah. Mahmud Şehhate), V/170.

7. Bakara suresi, 240

وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا وَصِيَّةً لِأَزْوَاجِهِمْ مَتَاعًا إِلَى الْحَوْلِ غَيْرَ إِخْرَاجٍ فَإِنْ خَرَجْنَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِي مَا فَعَلْنَ فِي أَنْفُسِهِنَّ مِنَ الْمَعْرُوفِ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ

“İçinizden ölüp geriye dul eşler bırakan erkekler, eşleri için, evden çıkarılmaksızın bir yıla kadar geçimlerinin sağlanmasını vasiyet etsinler. Ama onlar (kendiliklerinden) çıkarlarsa, artık onların meşru biçimde kendileri ile ilgili olarak işlediklerinden dolayı size bir günah yoktur. Allah mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir.”¹⁸¹

Mukatil b. Süleyman’a göre yukarıda verdiğimiz ayet Bakara suresi 234.ayetiyle nesih edilmiştir:

وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَعَشْرًا فَإِذَا بَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِي مَا فَعَلْنَ فِي أَنْفُسِهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ

“İçinizden ölenlerin geride bıraktıkları eşleri, kendi kendilerine dört ay on gün (iddet) beklerler. Sürelerini bitirince artık kendileri için meşru olanı yapmalarında size bir günah yoktur. Allah, yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır.”¹⁸²

Mahmud Şehhate tahkikinde şöyle demektedir: Ayete bakan kimse konuların farklı olduğunu görür. Birincisinde; ölüp geriye dul bırakan eşler için kalmaları için ev ve nafaka hakkında açıklama yapılmaktadır. Bundan dolayı ayette “Eşleri için bir yıla kadar geçimlerinin sağlanmasını vasiyet etsinler” buyrulmaktadır. İkinci ayette ise; “kendi kendilerine dört ay on gün (iddet) beklemeleri ve bu süre içinde

¹⁸¹ Bakara suresi, 2/240.

¹⁸² Bakara suresi, 2/234.

evlenmemeleri meşru kılınmıştır.” İki ayet arasında zıtlık bulunmamaktadır. Ayrıca nesh de söz konusu bulunmamaktadır.¹⁸³

Müfessirlerin vardıkları ittifakına göre Bakara suresi 234.ayet, Bakara suresi 240.ayeti nesih etmiştir.¹⁸⁴

İbn Abbas bu iki ayet hakkında şu açıklamayı yapmaktadır: “ وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا وَصِيَّةً لِأَزْوَاجِهِمْ مَتَاعًا إِلَى الْحَوْلِ غَيْرَ إِخْرَاجٍ ” Ölüp dul eşler bırakan erkeklere geçimi ve bir yıl kalacak yer sağlaması meşru idi. Ancak miras ayeti bu hükmü nesih etti. Kendilerine kocalarının bıraktıklarından; dörtte bir, sekizde bir olarak miras hakkı bırakıldı.¹⁸⁵

Sonuç olarak; varid olan hadisler ve çoğu tefsircilerin görüşüne göre Bakara suresi 240. ayet nesih edilmiştir. Bu görüşe Mukatil b. Süleyman da katılmaktadır. Kanaatimize göre de bu ayet nesih edilmiştir. Mahmud Şehhate'ye göre bu ayet mensuh değildir. Nitekim ona göre nasih ile mensuh olarak kabul edilen ayet her ne kadar zahiren farklı gözükse de mensuh olarak kabul edilen ayet dul kalan kadının iskân ve nafakası konusunu içermektedir, nasih olarak kabul edilen ayete gelince,

¹⁸³ Mukatil b. Süleyman, *Et-Tefsiru 'l-Kebir*, I/202.

¹⁸⁴ Ümit Necmeddin Cemil el-Müfti, *et-Tibyan fi Beyan en-Nasih vel-Mensuh*, Erbil Üniversitesi, Külliyesi Şeria ve'd Dirasat İslamiyye (yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Irak 2003, s.148.

¹⁸⁵ Ümit Necmeddin Cemil el-Müfti, *et-Tibyan fi Beyan en-Nasih vel-Mensuh*, s.148. Ayrıca bkz: Tabatabai, *El-Mîzân Fî Tefsîri 'l-Kur'an*, II/251.

onda da dul kadınların bekleme süresi belirtilmektedir. Dolayısıyla iki ayet arasında neshi gerektiren bir durum yoktur.¹⁸⁶

8. Bakara suresi, 284

لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَإِنْ تُبَدُّوا مَا فِي أَنْفُسِكُمْ أَوْ تُخْفُوهُ يُحَاسِبِكُمْ بِهِ اللَّهُ فَيَغْفِرُ لِمَنْ يَشَاءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

“Göklerde ve yerde olanlar Allah’ındır. İçinizdekini açıklasanız da gizleseniz de Allah sizi onunla hesaba çeker ve dilediğini bağışlar, dilediğine azap eder. Allah her şeye Kadir’dir.”¹⁸⁷

Mukatil’e göre bu ayeti kendinden sonra gelen (لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا) ayet nesih etmiştir.

Âlimler bu ayetin “mensuh” mu yoksa “muhkem” mi ya da “tahsis” mi olduğu hakkında ihtilaf etmişlerdir. Mahmud Şehhate bu ayetin neshedilmediğini söylemektedir. Ona göre bu iki ayet arasında tahsis vardır.¹⁸⁸

Kurtubi, İbn-i Abbas, İbn Mes’ud, Aişe, Ebu Hureyre, Şa’bi, Ata’, sahabe ve tabiilerden bir kısmının naklettiğine göre; bu sorumluluk hükmü ta ki Allah-u Teâlâ: “Allah kişiye ancak gücünün yeteceği kadar yükler” ayetini indirinceye kadar devam

¹⁸⁶ Mukatil b. Süleyman, *Et-Tefsiru’l-Kebir*, (tah. Mahmud Şehhate), V/174.

¹⁸⁷ Bakara suresi, 2/284.

¹⁸⁸ Mukatil b. Süleyman, *Et-Tefsiru’l-Kebir*, I/231.

etti. Sonra bu ayet nesih edildi. Fakat Kurtubi'nin tercihi şu şekildedir: Şüphesiz ki ayet bir haber ayetidir, dolayısıyla nesih kabul etmez.¹⁸⁹

Sahih Müslim'de İbn Abbas'tan şu hadis rivayet edilmektedir: “İçinizdekini açıklasanız da gizleseniz de Allah sizi onunla hesaba çeker” ayeti kerimesi inince sahabenin gönlünde bir irkilme ve endişe girdi. Bunun üzerine Hz. Peygamber şöyle buyurdu: “İşittik, itaat ettik ve teslim olduk deyiniz!” İbn Abbas şöyle dedi: “Bunun üzerine Allah kalplerine imanı sabit kıldı ve “Allah kişiye ancak gücünün yeteceği kadar yükler” ayeti kerimesini indirdi.¹⁹⁰

Görüşlere bakıldığında; Mukatil'in ayetin nesh ile ilgili görüşüyle ittifak halinde olduğu görülür. Kimiler de Mahmud Şehhate'nin ayetin tahsisiyle görüşüne katılmışlardır. Ancak Müslim'de Hz. Ebu Hureyre'nin rivayetine göre çoğu kimseler ayetin neshini tercih etmektedirler. Kanaatimize göre de ayette nesih vardır. Nitekim ayette Allah insanların içinden geçirdikleri şeylerden hesaba çekeceğini bildirilmektedir. Fakat insanın içinden geçirdiği kötülüklerin cezasını vermeyecektir.

9. Al-i İmran suresi, 102

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تَقَاتِهِ وَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنتُمْ مُسْلِمُونَ

¹⁸⁹ Kurtubi, *el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an*, IV/486.

¹⁹⁰ Rivayette verdiğimiz ifadede ayetin iniş sebebini (فانزل) kelimesiyle karşılamaktadır. Bu ifade, tefsir usulünde, ayetin sebeb-i nüzulünü bildirmede güçlü bir karine (nas) sayılmaktadır. Kurtubi, *el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'an*, III/401. Ayrıca bkz: Vahidi, *Esbabu'n-Nüzul'il Kur'an*, s.98.

“Ey iman edenler! Allah’a karşı gelmekten nasıl sakınmak gerekiyorsa, öylece sakının ve siz ancak Müslümanlar olarak ölün.”¹⁹¹

Mukatil b. Süleyman’a göre bu ayet Tegabün suresi 16.ayetiyle nesih edilmiştir:

فَاتَّقُوا اللَّهَ مَا اسْتَطَعْتُمْ وَأَسْمِعُوا وَأَطِيعُوا وَأَنْفِقُوا خَيْرًا لِّأَنْفُسِكُمْ وَمَنْ يُوقِ شَحْ نَفْسِهِ فَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ

“O halde, gücünüz yettiği kadar Allah’a karşı gelmekten sakının. Dinleyin, itaat edin, kendi iyiliğiniz için harcayın. Kim nefsinin cimriliğinden korunursa, işte onlar kurtuluşa erenlerin ta kendileridir.”¹⁹²

Said b. Cübeyir dedi ki: “Allah’a karşı gelmekten nasıl sakınılması gerekiyorsa öylece sakının” ayeti kerimesi indiğinde; ashabı kiram kendilerini ibadete çokça verdiler. Ta ki topukları şişinceye ve alınları kırışmıncaya kadar ibadet etmeye başladılar. Bunun üzerine Allah-u Teâlâ Müslümanların yükünü hafifletmek için “O halde, gücünüz yettiği kadar Allah’a karşı gelmekten sakının.” ayeti kerimesini indirdi¹⁹³ ve böylece birinci ayet nesih edilmiş oldu.¹⁹⁴

¹⁹¹ Ali İmran suresi, 3/102.

¹⁹² Tegabün suresi, 64/16.

¹⁹³ Rivayette verdiğimiz ifadede ayetin iniş sebebini (فانزل) kelimesiyle karşılamaktadır. Bu ifade, tefsir usulünde, ayetin sebeb-i nüzulünü bildirmede güçlü bir karine (nas) sayılmaktadır.

¹⁹⁴ Suyuti, *ed-Durru’l-Mensûr fi’t-Tefsiri bi’l-Me’sûr*, III/707. Ayetin mensuh olduğunu söyleyenlerin bir kısmını burada zikretmek istiyoruz: Ebu Aliye, Rabi’ b. Enes, Katade, Mukatil b. Hayyan, Zeyd b. Eslem ve Süddi. Konuyla alakalı daha

İbn Abbas naklederek dedi ki: “Allah’a karşı nasıl sakınmak gerekiyorsa, öylece sakının” ayeti nesih edilmemiştir. Fakat nasıl sakınmak gerekiyorsa demek; Allah yolunda nasıl cihad yapılmak isteniyorsa yapılsın, manasındadır. Allah için hiçbir kınayıcının kınamasından korkmadan, Allah için kendileri olsa da, babaları ve çocukları olsa da adaletle davranmak manasındadır.¹⁹⁵

Nesih görüşünü savunanlar şu izahı yapmaktadırlar: “Nasıl sakınılması gerekiyorsa” ifadesinden maksat; azametine ve şanına yakışacak şekilde sakınmak demektir ki bu da bir insan tarafından yerine getirilmesi mümkün değildir. Bunun mümkün olmayışını şu ayet ortaya koymaktadır:

وَمَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ...

“Allah’ın kadrini gereği gibi bilemediler...”¹⁹⁶

Ali İmran suresi 102.ayetin mensuh olmadığını savunanlara gelince ayette geçen “hak” kelimesinden maksat “sabit ve vacip” anlamında olan “bir şeyi hak eden” demektir. Buna göre mana “Allah’tan gerçekten sakının!” olur. Buna binaen ayetin manası şu şekildedir: “Gücünüz yettiği kadar Allah’tan sakının” ayeti,

geniş bilgi için bkz: Mukatil b. Süleyman, *Et-Tefsiru'l-Kebir*, I/292; Taberi, *Câmiu'l-Beyân an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, V/642; Cevzi, *Zadu'l-Mesir fi İlmi't-Tefsir*, I/432.

¹⁹⁵ Ebu Bekr Muhammed b. İbrahim b. Münzir en-Nisaburi, *Tefsiru'l Kur'an*, Dâru'l-Meâsir, Riyad 2002, I/318.

¹⁹⁶ Zümer suresi, 39/67.

“Allah’a karşı gelmekten nasıl sakınmak gerekiyorsa, öylece sakının” ayetini açıklamış olur.¹⁹⁷

Mahmud Şehhate Ali İmran suresi 102.ayetinin mensuh olmadığını söylemektedir. Tegabün suresi 16.ayet sadece açıklayıcı işlevini görmektedir. Çünkü “gücünüzün yettiği kadar” demek “Allah’a karşı nasıl sakınmak gerekiyorsa sakının” demektir.¹⁹⁸

Bu ayetle ilgili yapılan rivayetlerin ihtilafından ziyade, daha önce de belirttiğimiz gibi nesih ve hükmün devamı gibi ihtilaflar ayeti anlamadaki ihtilaftan kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla Mukatil b. Süleyman zikredilen karinelere dayanarak nesih vardır diyenler arasındadır. Kanaatimize göre ayetler arasında nesih vardır.

10. Nisa suresi, 10

إِنَّ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ أَمْوَالَ الْيَتَامَىٰ ظُلْمًا إِنَّمَا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ نَارًا وَسَيَصْلُونَ سَعِيرًا

“Yetimlerin mallarını haksız yere yiyenler, karınlarına ancak ateş tıkmış olurlar, zaten onlar çılgın aleve atılacaklardır.”¹⁹⁹

¹⁹⁷ Alusi, *Ruhu'l-Meani*, IV/17-18.

¹⁹⁸ Mukatil b. Süleyman, *Et-Tefsiru'l-Kebir*, (tah. Mahmud Şehhate), V/171.

¹⁹⁹ Nisa suresi, 4/10.

Yukarıda verdiğimiz ayet Mukatil b. Süleyman'a göre En'am suresi 152.ayetiyle nesih edilmiştir:

{ وَلَا تَقْرَبُوا مَالَ الْيَتِيمِ إِلَّا بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ }

“Rüşdüne erişinceye kadar yetimin malına ancak en güzel şekilde yaklaşın...”²⁰⁰

Mukatil'in Nisa suresi 10.ayetiyle alakalı yaptığı açıklamalar yetim malını yiyenin nasıl cezalandırılacağı hakkındadır. Ayetin sebab-i nüzülü ile alakalı bilgi verilmemektedir.

Mukatil, Bakara suresi 220.ayetiyle de yetimlerle beraber yaşamanın caiz olduğunu belirtmektedir:

{ وَإِنْ تَخَالَطُوهُمْ فَارْحَمُواهُمْ }

“Eğer onlara karışıp (birlikte yaşar)sanız (sakıncası yok).”²⁰¹

Böylece onlara karışıp birlikte yaşama izni verilmiştir fakat mallarını haksız yere yemenin haram oluşu devam etmektedir.²⁰²

Vahidi'nin belirttiğine göre Nisa suresi 10.ayeti Hanzala b. Şamardel hakkında nazil olmuştur. Bu şahıs yetimin malını haksızlıkla yediği rivayet edilmektedir.²⁰³

²⁰⁰ En'am suresi, 6/152.

²⁰¹ Bakara suresi, 2/220.

²⁰² Mukatil b. Süleyman, *Et-Tefsiru'l-Kebir*, I/360.

Mahmud Şehhate, Cevzi'den ayetle alakalı şu açıklamayı nakletmektedir: Ayette ne nasih ne de mensuh vardır. Çünkü ayette azap ve haber bulunmaktadır. Nitekim ayet, zulüm ve tecavüzü yasaklamaktadır. Bundan dolayı ayetin neshi mümkün değildir. Ayrıca iki ayet arasında olumsuzluk yoktur. Çünkü En'am suresinde azaptan kurtuluşun nasıl olacağını açıklanmaktadır. Dolayısıyla buna nesih değil, müphem dememiz gerekir.²⁰⁴

11. Nisa suresi, 15-16

وَالَّتِي يَأْتِيَنَّ الْفَاحِشَةَ مِنْ نِسَائِكُمْ فَاسْتَشْهِدُوا عَلَيْهِنَّ أَرْبَعَةً مِنْكُمْ فَإِنْ شَهِدُوا فَأَمْسِكُوهُنَّ فِي الْبُيُوتِ حَتَّى يَتَوَفَّيَهُنَّ الْمَوْتُ أَوْ يَجْعَلَ اللَّهُ لَهُنَّ سَبِيلًا. وَالَّذَانِ يَأْتِيَانِيهَا مِنْكُمْ فَأُذُوهُمَا فَإِنْ تَابَا وَأَصْلَحَا فَأَعْرِضُوا عَنْهُمَا إِنَّ اللَّهَ كَانَ تَوَّابًا رَحِيمًا

“Kadınlarınızdan fuhuş (zina) yapanlara karşı içinizden dört şahit getirin. Eğer onlar şahitlik ederlerse, o kadınları ölüm alıp götürünceye veya Allah onlar hakkında bir yol açıncaya kadar kendilerini evlerde tutun (dışarı çıkarmayın). Sizlerden fuhuş (zina) yapanların her ikisini de incitip kınayın. Eğer onlar tövbe edip ıslah olurlarsa, onları incitip kınamaktan vazgeçin. Çünkü Allah, tövbeleri çok kabul edendir, çok merhamet edendir.”²⁰⁵

Mukatil b. Süleyman'a göre yukarıda verdiğimiz ayetleri Nur suresi 2.ayeti nesih etmiştir:

²⁰³ Vahidi, *Esbabu'n-Nüzul'il Kur'an*, s.148.

²⁰⁴ Mukatil b. Süleyman, *Et-Tefsiru'l-Kebir*, (tah. Mahmud Şehhate), V/171.

²⁰⁵ Nisa suresi, 4/15-16.

الزَّانِيَةُ وَالزَّانِي فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا مِائَةَ جَلْدَةٍ وَلَا تَأْخُذْكُمْ بِهِمَا رَأْفَةٌ فِي دِينِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ
الْآخِرِ وَلَيْشَأْنُ عَذَابِهِمَا طَائِفَةٌ مِّنَ الْمُؤْمِنِينَ

“Zina eden kadın ve zina eden erkekten her birine yüzer değnek vurun. Allah’a ve ahiret gününe inanıyorsanız, Allah’ın dini(nin koymuş olduğu hükmü uygulama) konusunda onlara acıyacağınız tutmasın. Mü’minlerden bir topluluk da onların cezalandırılmasına şahit olsun.”²⁰⁶

Mukatil’e göre Nisa suresi 15.ayet evli olanlarla alakalıdır. Ayette evli olan kadın zina yaptığı takdirde cezası ölene kadar hapsedilmesidir. Nisa suresi 16.ayet ise evli olmayanlarla ilgilidir. Bu ayette bekâr olanlar zina yaptıkları takdirde cezası kınama ve azarlamadır. Daha sonra Nur suresi 2.ayeti bekâr olanlarla ilgi nazil olmuştur. Ayette ceza değiştirilerek zina eden bekârlara yüzer değnek vurulması emredilmiştir. Bu ayet inince Hz. Muhammed şöyle buyurmuştur:

"الله أكبر، جاء الله بالسبيل، البكر بالبكر جلد مائة ونفى سنة، والثيب بالثيب جلد مائة ورجم بالحجارة"

“Allah’u Ekber! Allah (zina eden) kadınlara (ceza yönünden başvurulacak) yolu bildirdi: Bekâr bekârla (zina ettiğinde), yüz değnek ve bir yıl sürgün ('nefy') ; evli evliyle zina ettiğinde yüz değnek ve taşla recim (cezası verilir).”²⁰⁷

Bazı müfessirlere göre Nisa ve Nur surelerinin ilgili ayetleri fuhşun çeşitleri ve cezaları açısından birbirini tamamlamaktadır. Ayetlerde izaha ihtiyaç duyulan yerler de Hz. Muhammed tarafından açıklanmıştır. Ebu Müslim’in yaptığı yoruma göre ayetler şu şekilde anlaşılması gerekmektedir: Nisa suresi 15. ayette kadınların kendi aralarında yaptıkları fuhuştan (sevicilik, lezbiyenlik), 16. ayette de erkeklerin

²⁰⁶ Nur suresi, 24/2.

²⁰⁷ Mukatil b. Süleyman, *Et-Tefsiru'l-Kebir*, I/262-263.

kendi aralarında yaptıkları fuhuştan (livâta, homoseksüellik) bahsedildiği anlaşılmaktadır. Nur suresinin 2. ayetinde ise kadınlarla erkekler arasında yapılan fuhuş (zina) suçunun hükmü açıklanmıştır; şu halde suçların cezalarıyla ilgili hükümlerde bir değiştirme (nesih) söz konusu değildir. Aynı görüşü Muhammed Abduh ve Reşîd Rızâ da paylaşmaktadır.²⁰⁸

Tefsirciler ve fıkıhçılara göre Nur süresi 2.ayeti, Nisa suresi 15-16. ayetleri nesih ettiğine dair icma bulunmaktadır.²⁰⁹

Ayetler dikkatlice incelendiğinde neshin var olduğu görülecektir. Bu görüşü Mukatil ve Mahmud Şehhate de paylaşmaktadır.

12. Nisa suresi, 63

أُولَٰئِكَ الَّذِينَ يَعْلَمُ اللَّهُ مَا فِي قُلُوبِهِمْ فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ وَعِظْهُمْ وَقُلْ لَهُمْ فِي أَنفُسِهِمْ قَوْلًا بَلِيغًا

“Onlar, Allah’ın kalplerindeki bildiği kimselerdir. Öyleyse onlara aldırma. Onlara öğüt ver ve onlara, kendileri hakkında etkili ve güzel söz söyle.”²¹⁰

²⁰⁸ Muhammed Abduh ve Reşîd Rızâ, *Tefsîru’l-Menâr Tefsîru’l-Kur’âni’l-Hakîm*, Dâru’l-Menâr, Kahire 1947, IV/436.

²⁰⁹ Tabatabai, *El-Mîzân Fî Tefsîri’l-Kur’an*, IV/242. Ayrıca bkz: Meri b. Yusuf el-Kermi el-Hanbeli, *Kalaidü'l-Mercan fi Beyani'n-Nasih ve'l-Mensuh mine'l-Kur’an*, Daru’l Furkan, Amman 2000, s.92; Ebü’l-Hattâb Katade b. Diâme b. Katade es-Sedûsî el-Basrî, *en-Nasih ve’l Mensuh*, Müessesetü’r-Risale, Bağdat trsz, s.39.

²¹⁰ Nisa suresi, 4/63.

Mukatil b. Süleyman yukarıdaki ayetle alakalı neredeyse hiçbir açıklama yapmamaktadır:

{أُولَئِكَ الَّذِينَ يَعْلَمُ اللَّهُ مَا فِي قُلُوبِهِمْ} {من النفاق، {فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ وَعِظْهُمْ} {بلسانك، {وَقُلْ لَهُمْ فِي أَنْفُسِهِمْ قَوْلًا بَلِيغًا} [آية: 63]، نسختها آية السيف، ...

Mukatil, Nisa suresi 63.ayetinın “kılıç ayeti” nesih ettiğini söylemektedir.²¹¹

Bazı müfessirlere göre ayette takdim ve te’hir vardır. Buna göre ayet şu şekilde anlaşılmalıdır:

فَعِظْهُمْ فَإِنْ امْتَنَعُوا عَنِ الْإِجَابَةِ فَأَعْرِضْ...

“Onlara öğüt ver, şayet davete icap etmezlerse aldırma.”

Cevzi bu ayetin savaşma emir gelmeden önce nazil olduğunu söylemektedir.

Bu ayetin daha sonra kılıç ayetiyle nesih edildiği aktarılmaktadır.²¹²

Mahmat Şehhate ayetin münafıklarla alakalı olduğunu belirterek onları nasihatlerle korkutulmaları gerektiğini söylemektedir.²¹³

Çoğu müfessirlerin de belirttiği gibi burada neshin olmadığını düşünmekteyiz.

²¹¹ Mukatil b. Süleyman, *Et-Tefsiru'l-Kebir*, I/386. Ayrıca bkz: Sa'lebi, *El-Keşf ve'l Beyan*, III/339.

²¹² Cevzi, *Zadu'l-Mesir fi İlmi't-Tefsir*, II/122.

²¹³ Mukatil b. Süleyman, *Et-Tefsiru'l-Kebir*, (tah. Mahmud Şehhate), V/166.

13. Nisa suresi, 91

سَتَجِدُونَ آخِرِينَ يُرِيدُونَ أَنْ يَأْمَنُوكُمْ وَيَأْمَنُوا قَوْمَهُمْ كُلَّمَا رُزُوا إِلَى الْفِتْنَةِ أُرْكِسُوا فِيهَا فَإِنْ لَمْ يَعْتَزِلُوكُمْ وَيُلْقُوا
الْيَدِ السَّلْمَ وَيَكْفُوا أَيْدِيَهُمْ فَخُذُوهُمْ وَأَقْتُلُوهُمْ حَيْثُ تَقْتُلُوهُمْ وَأُولَئِكُمْ جَعَلْنَا لَكُمْ عَلَيْهِمْ سُلْطَانًا مُبِينًا

“Diğer birtakım kimselerin de hem sizden emin olmak, hem de kavimlerinden emin olmak istediklerini göreceksin. Bunlar küfre her döndürüldüklerinde ona atılırlar. Eğer bunlar sizden uzak durmazlar, sizinle barış içinde yaşamak istemezler, ellerini savaştan çekmezlerse, onları yakalayın ve onları nerede bulursanız öldürün. İşte bunlara karşı size apaçık bir yetki verdik.”²¹⁴

Mukatil b. Süleyman’a göre yukarıdaki ayet mensuh ayetlerdendir.²¹⁵ Fakat nasih olan ayeti belirtmemektedir. İncelediğimiz müfessirler nasih olan ayetin kılıç ayetleri olduğunu belirtmektedir.

Mahmud Şehhate’ye göre “Bu ayet kılıç ayeti inmeden önce İslam’ı kabul eden belirli bir topluluk hakkında indi. Aynı şekilde kılıç ayeti de belirli bir topluluk hakkında inmiştir.”²¹⁶

“سَتَجِدُونَ آخِرِينَ” - Bir takım kimseleri göreceksiniz” ayeti kerimesiyle ilgili İbn Abbas şöyle buyurmaktadır: “Bu topluluklar Esed ve Gatafan kabileleridir. Medine’de yaşamaktaydılar. Gösteriş için Müslüman olduklarını söylemişlerdi. Kavminden birileri neye iman ettiniz, diye sorduklarında; Ben bu maymuna, bu

²¹⁴ Nisa suresi, 4/91.

²¹⁵ Mukatil b. Süleyman, *Et-Tefsiru’l-Kebir*, I/396.

²¹⁶ Mukatil b. Süleyman, *Et-Tefsiru’l-Kebir*, (tah. Mahmud Şehhate), V/166.

akrebe ve bu böceğe inandım. Şayet Hz. Resülullah'ın (s.a.v.) ashabıyla karşılaştıklarında onlara şöyle derlerdi: Bizler sizin dininiz üzerineyiz. Bunları yapmalarının tek nedeni iki gruptan emin olmak içindir.²¹⁷

Nakledilen bazı rivayetlere göre bu ayet mensuh değildir. Bunlardan birisi de Mu'tezile âlimlerinden biri olan Ebu Ali Muhammed b. Abdülvehhab el-Cubbai'dir.²¹⁸

Tefsir kaynaklarında bildirildiği gibi Medine çevresinde Gatafân ve Esedoğulları'nı, Mekke'de de Abdüddâroğulları örnek olarak gösterilen bir gruptan bahsedilmektedir. Bu grup menfaatleri böyle gerektirdiği için Medine'ye gelince Müslüman oluyorlar, Mekke'ye gidince de şirke dönüp müşriklerle beraber putlara tapıyor, gerekli gördüklerinde Müslümanlar aleyhine Kureyş'le iş birliği yapıyorlardı. Hz. Peygamber insanların dıştan göründükleri gibi kabul ediyor, kişinin küfrüne açık ve objektif delil bulunmadıkça ona mümin muamelesi yapıyordu. Fakat daha sonra nazil olan ayetlerle Allah Teâlâ bunların münafik olduklarını bildirmektedir. Böylece kılıç ayetleri nazil olarak, onların sulha yanaşmadıkları, Müslümanlara zarar verdikleri sürece kendileriyle savaşanlar gibi mütalaa edilmesi gerektiğini bildirmektedir. İncelediğimiz kaynaklara ve elde ettiğimiz tespitlere göre bu ayet mensuktur.

²¹⁷ Hazin, *Lübabu't-Te'vil fi Maâni't-Tenzil*, I/408. Bazı rivayetlere göre ayet Nuaym b. Mesud el-Eşcai hakkında nazil olmuştur. Detaylı bilgi için bkz: Taberi, *Câmiu'l-Beyân an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, VII/300 vd.

²¹⁸ Et-Tusi, *Et-Tıbyan Fi Tefsiri'l-Kur'an*, III/289.

14. Maide suresi, 2

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَحْلُوا شَعَائِرَ اللَّهِ وَلَا الشَّهْرَ الْحَرَامَ وَلَا الْهَدْيَ وَلَا الْقَلَائِدَ وَلَا آمِينَ الْبَيْتِ الْحَرَامِ يَبْتَغُونَ
فَضْلًا مِنْ رَبِّهِمْ وَرِضْوَانًا وَإِذَا حَلَلْتُمْ فَاصْطَادُوا وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَاٰنُ قَوْمٍ أَنْ صَدُّوكُمْ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ أَنْ تَعْتَدُوا
وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوَىٰ وَلَا تَعَاوَنُوا عَلَى الْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ

“Ey iman edenler! Allah’ın (koyduğu din) nişanelerine, haram aya, hac kurbanına, (bu kurbanlıklara takılı) gerdanlıklara ve de Rab’lerinden bol nimet ve hoşnutluk isteyerek Kâ’be’ye gelenlere sakın saygısızlık etmeyin. İhramdan çıktığınızda (isterseniz) avlanın. Sizi Mescid-i Haram’dan alıkoydular diye birtakımlarına beslediğiniz kin, sakın ha sizi, haddi aşmaya sürüklemesin. İyilik ve takva (Allah’a karşı gelmekten sakınma) üzere yardımlaşın. Ama günah ve düşmanlık üzere yardımlaşmayın. Allah'a karşı gelmekten sakının. Çünkü Allah’ın cezası çok şiddetlidir.”²¹⁹

Mukatil b. Süleyman’a göre yukarıda verilen ayet ‘kılıç ayeti’yle nesih edilmiştir:

فَإِذَا انسَلَخَ الْأَشْهُرُ الْحُرُمُ فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ وَخُذُوهُمْ وَأَحْصُرُوهُمْ وَأَقْعُدُوا لَهُمْ كُلَّ مَرْصِدٍ فَإِنْ
تَابُوا وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ فَخَلُّوا سَبِيلَهُمْ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ

“Haram aylar çıkınca bu Allah’a ortak koşanları artık bulduğunuz yerde öldürün, onları yakalayıp hapsedin ve her gözetleme yerine oturup onları gözetleyin. Eğer

²¹⁹ Maide suresi, 5/2.

tövbe ederler, namazı kılıp zekâtı da verirlerse, kendilerini serbest bırakın. Şüphesiz Allah çok bağışlayıcıdır, çok merhamet edicidir.”²²⁰

Mukatil b. Süleyman ile aynı görüşte olan ve ayetin nesih edildiğini savunanlar arasında Ferra geçmektedir:

وقوله : { وَلَا أَمِّينَ النَّبِيِّتَ } يقول : ولا تمنعوا من أم البيت الحرام أو أراد من المشركين . ثم نسخت هذه الآية التي في التوبة { فاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ } إلى آخر الآية.

Görüldüğü gibi Ferra da kılıç ayetiyle nesih edildiğini açıkça söylemektedir.²²¹

Nakledilen bazı rivayetlere göre ayette tahsis vardır. Bu görüşte olanlardan birisi Muhyiddin İbn-i Arabi'dir.²²²

²²⁰ Tevbe suresi, 9/5. Mukatil b. Süleyman, *Et-Tefsiru'l-Kebir*, I/451.

²²¹ Ebu Zekeriyya Yahya b. Ziyad el-Ferra, *Meani'l-Kur'an*, Alemül-Kütüb Yay., Beyrut 1983, I/299. ayrıca bkz: Abdurrezzâk b. Hemmâm es-San'anî, *Tefsîrül-Kur'ân*, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad 1989, I/182; Ebu Mansur Muhammed b. Muhammed el-Maturidi, *Tefsiru'l Kur'ani'l Azim*, Risale Yay., Beyrut 2004, II/6. Taberi tefsirinde ayetin nesih edildiğine dair icmanın bulunduğunu dile getirmektedir. Fakat âlimler arasında “ayetin tümümü yoksa bir parçası mı nesih edilmiştir” görüşü hakkında ihtilaf vardır. Taberi, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, VIII/35 vd.

²²² İbn-i Arabi, *Ahkamu'l Kur'an*, II/20.

Mahmud Şehhate ayetle alakalı “Mukatil bu ayetin kılıç ayetiyle nesih edildiğini iddia etmektedir” açıklamaları yaparak kendisinin görüşünü net olarak belirtmemektedir.

Ayetlerle alakalı tefsirlerde araştırmalar yaptığımızda ve iki ayeti karşılaştırdığımızda Maide suresi 2.ayetin mensuh olduğunu görürüz.

15. Maide suresi, 13

فَبِمَا نَفَضِهِمْ مِيثَاقَهُمْ لَعَنَّاهُمْ وَجَعَلْنَا قُلُوبَهُمْ قَاسِيَةً يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ عَن مَوَاضِعِهِ وَنَسُوا حَظًّا مِمَّا ذُكِّرُوا بِهِ وَلَا تَزَالُ تَطَّلِعُ عَلَى خَائِنَةٍ مِنْهُمْ إِلَّا قَلِيلًا مِنْهُمْ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاصْفَحْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ

“İşte, verdikleri sözlerini bozmaları sebebiyledir ki onları lânetledik, kalplerini de kaskatı kıldık. Kelimeleri yerlerinden kaydırarak (tahrif edip) değiştiriyorlar. Akıllarından çıkarmamaları istenen şeylerden önemli bir kısmını da unuttular. (Ey Muhammed!) İçlerinden pek azı hariç, onların daima bir hainliğini görüyorsun. Yine de sen onları affet ve aldırış etme. Çünkü Allah, iyilik yapanları sever.”²²³

Mukatil’e göre yukarıdaki ayet kılıç ayetiyle nesih edilmiştir.²²⁴

Sabuni, ayetle alakalı şu açıklamalarına yer vermektedir: Ey Muhammed Yahudilerin hainliği, verdikleri sözü bozmaları nedeniyle ve kurdukları tuzaklarla her geçen gün açığa çıkacaktır. Aslında Yahudilerin içinde aldatma ve ihanet vardır. Ancak onlardan Müslüman olan az bir kısmı hariç. “Yine de sen onları affet ve aldırış etme. Çünkü Allah, iyilik yapanları sever.” Yani onları cezalandırmayıp

²²³ Maide suresi, 5/13.

²²⁴ Mukatil b. Süleyman, *Et-Tefsiru 'l-Kebir*, I/451.

kötülük yapanlarını affet. Cumhur'un görüşüne göre; bu kısım kılıç ve cizye ayetiyle nesih edilmiştir.²²⁵

Taberi tefsirinde Katade'den şu görüş aktarılmaktadır: “Yine de sen onları affet ve aldırış etme. Çünkü Allah, iyilik yapanları sever.” Allah o dönemlerde onlarla savaşmayı emretmemiştir. Nitekim Allah affetmesi ve aldırış etmemesi için emretti. Daha sonra Tevbe suresindeki ayetle nesih etti:

قَاتِلُوا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ وَلَا يُحَرِّمُونَ مَا حَرَّمَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَلَا يَدِينُونَ دِينَ الْحَقِّ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حَتَّى يُعْطُوا الْجِزْيَةَ عَنْ يَدٍ وَهُمْ صَاغِرُونَ

“Kendilerine kitap verilenlerden Allah’a ve ahiret gününe iman etmeyen, Allah’ın ve Resulünün haram kıldığını haram saymayan ve hak din İslâm’ı din edinmeyen kimselerle, küçülerek (boyun eğerek) kendi elleriyle cizyeyi verinceye kadar savaşın.”²²⁶

Mahmud Şehhate yaptığı araştırmaya göre ayet mensuh değildir. Bilakis ayet İsrail oğullarından bahsetmektedir veyahut Peygamberimizi ve ashabını öldürmek isteyen Nadiroğulları anlattığı görüşündedir. Müşrik topluluğu hakkında nazil olan kılıç ayetiyle nesih edilmemiştir.²²⁷

²²⁵ Muhammed Ali es-Sabuni, *Safvetu't-Tefasir*, Daru'l-Kur'an'il-Kerim, Beyrut 1981, I/333.

²²⁶ Tevbe suresi, 9/29. Taberi, *Câmiu'l-Beyân an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, VIII/256.

²²⁷ Mukatil b. Süleyman, *Et-Tefsiru'l-Kebir*, (tah. Mahmud Şehhate), V/175.

Müfessirlerin birçoğu, Taberi'de zikredilen bilgilere dayanarak bu ayette neshin var olduğunu kabul etmektedirler. Kanaatimize göre de ayet nesih edilmiştir.

16. Maide suresi, 42

سَمَاعُونَ لِلْكَذِبِ أَكَّالُونَ لِلسُّحْتِ فَإِنْ جَاؤُكَ فَاحْكُم بَيْنَهُمْ أَوْ أَعْرِضْ عَنْهُمْ وَإِنْ تُعْرِضْ عَنْهُمْ فَلَنْ يَضُرُّوكَ شَيْئًا
وَإِنْ حَكَمْتَ فَاحْكُم بَيْنَهُمْ بِالْقِسْطِ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ

“Onlar, yalanı çok dinleyen, haramı çok yiyenlerdir. Eğer sana gelirlerse, ister aralarında hüküm ver, ister onlardan yüz çevir. Onlardan yüz çevirecek olursan, sana asla hiçbir zarar veremezler. Eğer hükmedecek olursan, aralarında adaletle hükmet. Çünkü Allah, âdil davrananları sever.”²²⁸

Mukatil'e göre yukarıdaki ayet Maide suresi 49.ayetle nesih edilmiştir:

وَإِنْ أَحْكَم بَيْنَهُمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَهُمْ وَاحْذَرْهُمْ أَنْ يَفْتِنُوكَ عَنْ بَعْضِ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ إِلَيْكَ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَاعْلَمْ
أَنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ أَنْ يُصِيبَهُمْ بِبَعْضِ ذُنُوبِهِمْ وَإِنَّ كَثِيرًا مِنَ النَّاسِ لَفَاسِقُونَ

“Aralarında, Allah'ın indirdiği ile hükmet. Onların arzularına uyma ve Allah'ın sana indirdiğinin bir kısmından (Kur'an'ın bazı hükümlerinden) seni şaşırtmalarından sakın. Eğer yüz çevirirlerse, bil ki şüphesiz Allah, bazı günahları sebebiyle onları bir musibete çarptırmak istiyor. İnsanlardan birçoğu muhakkak ki yoldan çıkmışlardır.”²²⁹

²²⁸ Maide suresi, 5/42.

²²⁹ Maide suresi, 5/49.

Menar tefsirinde ayetle alakalı Muhammed Abduh ve Reşid Rıza şu açıklamalar yapmışlardır: “فَإِنْ جَاءُوكَ فَاحْكُم بَيْنَهُمْ أَوْ أَعْرِضْ عَنْهُمْ”. Ey Muhammed! Hükümlüler yanına gelirlerse (ki onlar Yahudilerdir) Sen onlar arasında hükmetmek ve onlardan yüz çevirmek arasında tercih senindir. İstersen kendi yöneticilerine de bırakabilirsin, istediğini yapmakta özgürsün. Âlimler Hz. Muhammed’in seçim muhayyerliği hakkında ihtilaf etmişlerdir. Seçme özgürlüğü ayetin nazil olduğu durumla sınırlı mı yoksa Müslüman olmayanlar hakkında verilen bütün hükümleri kapsamakta mıdır?²³⁰

Bu ayetin sabit bir hüküm mü yoksa Peygamberimize verilen yetki gibi, şimdiki yöneticilerin zimmet ehli ile ilgili hüküm verirken tercih hakkı olup olmadığı konusunda ihtilaf ettiler. Aynı zamanda mensuh olup olmadığı hakkında da ihtilaf ettiler. Çoğu âlimler dediler ki: bu hüküm sabittir, mensuh değildir ve Müslüman yöneticilerin ister kitap ehli ister zimmet ehli hakkında, ister hükmederler ister yüz çevirirler ve şayet hükmedeceklerse İslam hükmüyle hükmetmeleri gerekir. Bu Nehai, Şa’bi, Ata’ ve Katade’nin görüşüdür.²³¹

Suyuti’den aktarılan bilgiye göre { فاحكم بينهم أو أعرض عنهم } ayetini

{ وأن احكم بينهم بما أنزل الله } nesih etmiştir.²³²

²³⁰ Muhammed Abduh ve Reşid Rızâ, *Tefsîru’l-Menâr Tefsîru’l-Kur’âni’l Hakîm*, VI/326.

²³¹ Bkz; Taberi, *Câmiu’l-Beyân an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, VIII/439.

²³² Suyuti, *ed-Durru’l-Mensûr fi’t-Tefsîri bi’l-Me’sûr*, V/315.

Mahmud Şehhate'ye göre nesih edilmenin bir anlamı yoktur. Çünkü ikinci ayet birincisini tamamlamaktadır. Kendisi hükmetmek ve yüz çevirmek arasında muhayyerdir. Şayet hükmetmeyi tercih edecekse, Allah'ın hükmüyle hükmetmesi gerekir.²³³ Yaptığımız incelemelere göre ayette nesih vardır.

17. Enam suresi, 15

قُلْ إِنِّي أَخَافُ إِنْ عَصَيْتُ رَبِّي عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ

“De ki: “Ben Rabbime isyan edersem gerçekten, büyük bir günün (kıyamet gününün) azabından korkarım.”²³⁴

Mukatil b. Süleyman'a göre yukarıdaki ayet Fetih suresi 1. ayetiyle nesih edilmiştir:

إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُّبِينًا . لِيُغْفِرَ لَكَ اللَّهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ وَمَا تَأَخَّرَ وَيُنِمْ نِعْمَتَهُ عَلَيْكَ وَيَهْدِيكَ صِرَاطًا مُسْتَقِيمًا

“Şüphesiz biz sana apaçık bir fetih verdik. Ta ki Allah, senin geçmiş ve gelecek günahlarını bağışlasın, sana olan nimetini tamamlasın, seni doğru yola iletsin.”²³⁵

Mahmud Şehhate, bu ayette neshin var olduğunu kabul etmemektedir. Mukatil'in yaklaşımını yanlış bulmakta ve “Mukatil'in iddiasına göre Fetih suresinin ilk ayetleriyle nesih edilmiştir” sözleriyle değerlendirmektedir. Şehhate'ye göre “عَصَيْتُ” kelimesinden maksat Allah'a ortak koşmaktır. Fetih suresinde geçen “لِيُغْفِرَ لَكَ” ifadesinden maksat şirk değildir. Nitekim Allah şöyle buyurmaktadır:

وَلَقَدْ أُوحِيَ إِلَيْكَ وَإِلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكَ لَئِنْ أَشْرَكْتَ لَيَحْبَطَنَّ عَمَلُكَ وَلَتَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ

²³³ Mukatil b. Süleyman, *Et-Tefsiru'l-Kebir*, (tah. Mahmud Şehhate), V/175.

²³⁴ En'am suresi, 6/15.

²³⁵ Fetih suresi, 48/1-2.

“Andolsun, sana ve senden önceki peygamberlere şöyle vahyedildi: “Eğer Allah’a ortak koşarsan elbette amelin boşa çıkar ve elbette ziyana uğrayanlardan olursun.”²³⁶

Değerlendirmelerine devam eden Şehhate “dolayısıyla ayetler arasında neshi gerektirecek zıtlık yoktur” yorumunu yapmaktadır.²³⁷

İncelediğimiz tefsirler arasında İbn Cevzi de Şehhate’nin belirttiği görüşü paylaşmaktadır:

{ قُلْ إِنِّي أَخَافُ إِنْ عَصَيْتُ رَبِّي عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ } { زعم بعض المفسرين أنه كان يجب عليه أن يخاف عاقبة الذنوب ، ثم نسخ ذلك بقوله : { لِيُغْفِرَ لَكَ اللَّهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ وَمَا تَأَخَّرَ } والصحيح أن الآيتين خبر ، والخبر لا يدخله النسخ... }

Cevzi’nin açıklamalarından da anlaşıldığı gibi ayetler arasında zıtlık bulunmamaktadır, neshi gerektirecek bir durum da yoktur. Ona göre doğrusu olan bu iki ayet haber niteliğini taşımaktadır ve neshin alanına girmemektedir.²³⁸

Analize ettiğimiz müfessirlerin çoğu konu edindiğimiz ayetleri incelerken nesih ile alakalı her hangi bir açıklama yapmamışlardır. Kanaatimize göre de ayetler arasında neshi gerektirecek bir durum bulunmamaktadır.

18. En’am suresi, 66, 107.

وَكَذَّبَ بِهٖ قَوْمُكَ وَهُوَ الْحَقُّ قُلْ لَسْتُ عَلَيْكُمْ بِوَكِيلٍ

²³⁶ Zümer suresi, 39/65.

²³⁷ Mukatil b. Süleyman, *Et-Tefsiru’l-Kebir*, (tah. Mahmud Şehhate), V/175.

²³⁸ Cevzi, *Zadu’l-Mesir fi İlmi’t-Tefsir*, III/12.

“O (Kur’an) hak olduğu hâlde, kavmin onu yalanladı. De ki: “Ben size vekil (sizden sorumlu) değilim.”²³⁹

وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا أَشْرَكُوا وَمَا جَعَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ حَفِيظًا وَمَا أَنْتَ عَلَيْهِمْ بِوَكِيلٍ

“Allah dileseydi ortak koşmazlardı. Biz seni onların başına bir bekçi yapmadık. Sen onlara vekil (onlardan sorumlu) da değilsin.”²⁴⁰

Mukatil’e göre yukarıda verdiğimiz ayetleri “kılıç ayeti” nesih etmiştir.

Şehhate ayetlerle alakalı şu açıklamayı yapmaktadır: Bu ayetler Hz. Muhammed’e Allah tarafından verilen görevleri açıklamak için nazil olmuştur. Hz. Muhammed kâfiler için vekil ve bekçi değildir. Hz. Muhammed’in görevi gönderildiği topluluğa İslam’ı tebliğ etmektir. Dolayısıyla bu ayetler ile kılıç yetleri arasında neshi gerektirecek bir tutarsızlık yoktur.²⁴¹

İbn Cevzi, ayette geçen “وَمَا جَعَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ حَفِيظًا” ifadesinden maksat “لَسْتُ حَفِيظًا” – ben size bekçi değilim” ifadesidir. Sizden istediğim, içinizde sakladığınız şeyler değil, görünüşte işlediğiniz işler ve ikrar etmenizdir. Dolayısıyla bu ayet muhkemdir.²⁴²

²³⁹ En’am suresi, 6/66.

²⁴⁰ En’am suresi, 6/107.

²⁴¹ Mukatil b. Süleyman, *Et-Tefsiru'l-Kebir*, (tah. Mahmud Şehhate), V/166.

²⁴² Cevzi, *Zadu'l-Mesir fi İlmi't-Tefsir*, III/61. Ebu Cafer en-Nehhas ayetle alakalı “bu bir haberdir, nesh yoktur. Hz. Muhammed’e düşen tebliğdir, Allah ise, gerektiğinde, cezasını verebilmektedir.” Daha fazla bilgi için bkz: Ebu Ca'fer en-Nehhas, *en-Nasih ve'l Mensuh fil Kur'an'il Kerim*, s.136-137.

Kanaatimize göre ayetler mensuh değildir. Doğrusu da budur. Belirtildiği gibi ayetler haber niteliğini taşımaktadır, haberlerde de nesih yoktur. Bu görüş Ebu Cafer en-Nehhas'ın da içinde bulunduğu bir gruba aittir.²⁴³ Başka bir görüşe göre; Hz. Muhammed gönderildiği topluluğu sadece uyarmakla mesul tutulmuştur. Daha sonra bu görevi kılıç ayetiyle nesih edilmiştir. Bu görüşü İbn Abbas ve Dahhak nakletmektedir.²⁴⁴

İncelediğimiz müfessirler arasında birçok müfessirin belirttiği gibi ayetlerde neshi gerektirecek bir durum bulunmamaktadır. Ancak Mukatil ve onun gibi düşünen birkaç kişi neshin var olduğunu beyan etmektedir.

19. En'am suresi, 69

وَمَا عَلَى الَّذِينَ يَتَّقُونَ مِنْ حِسَابِهِمْ مِنْ شَيْءٍ وَلَكِنْ ذَكَرُوا لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ

“Allah'a karşı gelmekten sakınanlara, onların hesabından bir şey (sorumluluk) yoktur. Fakat üzerlerine düşen bir hatırlatmadır. Belki sakınırlar.”²⁴⁵

Mukatil b. Süleyman'a göre yukarıdaki ayet Nisa suresi 140.ayetiyle nesih edilmiştir:

وَقَدْ نَزَّلَ عَلَيْكُمْ فِي الْكِتَابِ أَنْ إِذَا سَمِعْتُمْ آيَاتِ اللَّهِ يُكْفَرُ بِهَا وَيُسْتَهْزَأُ بِهَا فَلَا تَتَّعِدُوا مَعَهُمْ حَتَّىٰ يَخُوضُوا فِي حَدِيثٍ غَيْرِهِ إِنَّكُمْ إِذَا مِثْلُهُمْ إِنَّ اللَّهَ جَامِعُ الْمُنَافِقِينَ وَالْكَافِرِينَ فِي جَهَنَّمَ جَمِيعًا

²⁴³ Cevzi, *Zadu'l-Mesir fi İlmi't-Tefsir*, III/61.

²⁴⁴ Cevzi, *Zadu'l-Mesir fi İlmi't-Tefsir*, III/61. Ayrıca bkz: Ebu Ca'fer en-Nehhas, *en-Nasih ve'l Mensuh fil Kur'an'il Kerim*, s.136.

²⁴⁵ En'am suresi, 6/69.

“Oysa Allah size Kitap’ta (Kur’an’da) “Allah’ın âyetlerinin inkâr edildiğini ve onlarla alay edildiğini işittiğiniz zaman, başka bir söze geçemedikleri müddetçe, onlarla oturmayın, aksi hâlde siz de onlar gibi olursunuz” diye hüküm indirmiştir. Şüphesiz Allah, münafıkların ve kâfirlerin hepsini cehennemde toplayacaktır.”²⁴⁶

İbn Cüzey En’am suresi 69. ayeti yorumlarken şu açıklamayı yapmaktadır:

(وَمَا عَلَى الَّذِينَ يَتَّقُونَ مِنْ حِسَابِهِمْ مِنْ شَيْءٍ) ayetinde geçen “الَّذِينَ يَتَّقُونَ” ifadesinden maksat “inanandır. “حِسَابِهِمْ” ifadesinden maksat da “kâfirler ve alay edenler” kastedilmektedir.” Buna göre ayetin manası şu şekilde olmalıdır: “Kâfirlerin ve alay edenlerin yaptıkları taşkınlıklardan dolayı, müminler hesaba çekilmeyecektir”.

Bu açıklamalardan sonra İbn Cüzey, ayetin şu şekilde anlaşılmasına da müsait olduğunu belirtmektedir: Ada sızıyette müminlere, kâfirlerle beraber oturmaları caiz görülmüştür. Nitekim bu yasaklama inananlara zor gelmiştir. Günlük sosyal yaşantılarında müminlerle kâfirlerin bazı durumlarda mecburi olarak bir araya gelmeleri kaçınılmaz olmuştur. Örneğin alış-verişte ve tavafta olduğu gibi. Sonra bu cevaz Nisa suresinde belirtilen ayetiyle nesih edilmiştir.²⁴⁷

²⁴⁶ Nisa suresi, 4/140.

²⁴⁷ Ebu'l Kasım Muhammed b. Ahmed İbn Cüzey el-Kelbi, *et-Teshil li Ulumi't Tenzil*, Daru'l-Kutubu'l-İlmi, Beyrut 1995, I/274.

Mahmud Şehhate birinci ayetin haber niteliği taşıdığı için nesih olunamaz. Aynı görüşü Taberi, en-Nehhas ve İbn Cevzi paylaşmaktadır.²⁴⁸ Bu görüşe biz de katılmaktayız.

20. En'am suresi, 159

إِنَّ الَّذِينَ فَرَّقُوا دِينَهُمْ وَكَانُوا شِيعًا لَسْتَ مِنْهُمْ فِي شَيْءٍ إِنَّمَا أَمْرُهُمْ إِلَى اللَّهِ ثُمَّ يُنَبِّئُهُمْ بِمَا كَانُوا يَفْعَلُونَ

“Dinlerini parça parça edip fırka fırka olanlar yok mu, senin onlarla hiç bir alakan yoktur. Onların işi Allah’a kalmıştır. Allah, onların yaptıklarını ileride bir bir onlara bildirip cezalarını verecektir.”²⁴⁹

Mukatil'e göre yukarıdaki ayeti Tevbe suresi 29.ayet nesih etmiştir:

فَاتَّبَعُوا النَّبِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ وَلَا يُحَرِّمُونَ مَا حَرَّمَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَلَا يَدِينُونَ دِينَ الْحَقِّ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حَتَّى يُعْطُوا الْجِزْيَةَ عَنْ يَدٍ وَهُمْ صَاغِرُونَ

“Kendilerine kitap verilenlerden oldukları halde, Allah’a da, âhiret gününe de iman etmeyen, Allah’ın ve Resulünün haram kıldığını haram tanımayan, hak dinini din

²⁴⁸ Mukatil b. Süleyman, *Et-Tefsiru'l-Kebir*, (tah. Mahmud Şehhate), V/177. Ayrıca bkz: Ebu Ca'fer en-Nehhas, *en-Nasih ve'l Mensuh fil Kur'an'il Kerim*, s.137.

²⁴⁹ En'am suresi, 6/159.

olarak benimsemeyen kimselerle zelil bir vaziyette tam bir itaatle, cizye verinceye kadar savaşın.”²⁵⁰

“ إِنَّ الدِّينَ فَرَّقُوا دِينَهُمْ ” - dinlerini parça parça edenler” ifadesi hakkında iki farklı görüş beyan edilmektedir:

- a) Ayette kastedilen şahıslar Yahudi ve Hıristiyanlardır. Bu görüşü Katade, Süddi, İbn Abbas ve Dahhak öne sürmektedirler.
- b) Diğer bir gruba göre ise ayette kastedilen Hz. Muhammed’in ümmetinden olan ehli bid’attir. Bu görüş Ebu Hüreyre’ye atıf edilmektedir.²⁵¹

Kanaatimize göre, eğer ayette kastedilen Yahudiler ve Hristiyanlar ise nesih edilme ihtimali vardır.²⁵²

Taberi’ye göre ayet mensuh değildir. Çünkü ayet emir değil, haber niteliğini taşımaktadır. Hâlbuki nesih ancak emir ve nehiylerde söz konusu olabilir.²⁵³

Mahmud Şehhate’ye göre ayet ister ehli kitaptan ister Müslümanlardan bahsetsin nesih olma ihtimali yoktur. Nitekim ayet haber özelliğini taşımaktadır.²⁵⁴ Bu görüşe biz de katılmaktayız.

²⁵⁰ Tevbe suresi, 9/29.

²⁵¹ Taberi, *Câmiu’l-Beyân an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, X/31 vd.

²⁵² Bu görüşü en-Nehhas ve Mukatil belirtmektedir. Bkz: Ebu Ca’fer en-Nehhas, *en-Nasih ve’l Mensuh fil Kur’an’il Kerim*, s.145.

²⁵³ Taberi, *Câmiu’l-Beyân an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, X/35-36.

²⁵⁴ Mukatil b. Süleyman, *Et-Tefsiru’l-Kebir*, (tah. Mahmud Şehhate), V/178.

21. A'raf suresi, 199

خُذِ الْعَفْوَ وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ وَأَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ

“Sen af ve müsamaha yolunu tut, iyiliği emret, cahillere aldırış etme.”²⁵⁵

Mukatil yukarıda verdiğimiz ayeti ikiye bölmektedir:

- a) Ayetin baş kısmında geçen “خُذِ الْعَفْوَ” ifadesini Tevbe suresi 60.ayet “... إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ - Sadakalar, ancak fakirlere...” nesih etmiştir.
- b) Ayette geçen “وَأَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ” ifadesini ise “kılıç ayeti” nesih etmiştir.²⁵⁶

Ayette geçen {وَأَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ} ifadesi hakkında müfessirlerden iki farklı görüş beyan edilmiştir:

- a) Ayette geçen “الْجَاهِلِينَ” ifadesinden kasıt inkârcılardır. Böylece Hz. Muhammed’e onlara aldırış etmemesi emir olunmuştur. Daha sonra bu emir kılıç ayetiyle nesih edilmiştir.²⁵⁷
- b) Diğer bir görüşe göre ayette geçen “الْجَاهِلِينَ” kelimesinden bütün cahiller kastedilmektedir. Dolayısıyla, “cahillerin yaptığı çirkinliklere onların yaptığı gibi mukabelede bulunma” demektir. İbn Cevzi, “burada hitap her ne kadar efendimize yapılmış ise de bütün insanlara öğretilen bir edeptir”

²⁵⁵ A'raf suresi, 7/199.

²⁵⁶ Mukatil b. Süleyman, *Et-Tefsiru'l-Kebir*, II/81.

²⁵⁷ İbn Arabi, *Ahkamu'l-Kur'an*, II/363 Ayrıca bkz: Sabuni, *Safvetu't-Tefasir*, I/488.

şeklinde yorum yapmaktadır. Böylece ayet mensuh değildir, bilakis muhkemdir.²⁵⁸

Müfessirlerin incelediğimiz ayetlerle alakalı iki farklı görüşte bulduklarını tespit ettik. Bir kısım müfessirlere göre ayette kastedilen şahıslar müşrikler ise neshin var olduğunu söylemek isabetli olacaktır ki bu görüşü Mukatil b. Süleyman ve bazı müfessirler savunmaktadırlar. Fakat ayette geçen ifade {وَأَعْرَضَ عَنِ الْجَاهِلِينَ} cehalete düşen bütün bireyleri kastediyorsa nesih olma ihtimali kalkmaktadır. Konuyla alakalı Mahmud Şehhate açıkça bir ifade kullanmadan " وهذه الآية كسابقاتها " ifadesini kullanmaktadır. Anlayabildiğimiz kadarıyla Şehhate bu ifadeyle ayetin nesih edildiğini kastetmektedir. Kanaatimize göre ayet mensuh değildir.

22. Enfal suresi, 61

وَأِنْ جَنَّحُوا لِلْإِسْلَامِ فَاجْنَحْ لَهَا وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ

“Eğer onlar barışa yanaşırlarsa, sen de ona yanaş ve Allah’a tevekkül et. Çünkü O, hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir.”²⁵⁹

Mukail’e göre yukarıda verdiğimiz ayeti Muhammed suresi 35.ayet nesih etmiştir:

فَلَا تَهْتَبُوا وَتَدْعُوا إِلَى السَّلَامِ وَأَنْتُمْ الْأَعْلَوْنَ وَاللَّهُ مَعَكُمْ وَلَنْ يَبْرِكُمْ أَعْمَالَكُمْ

²⁵⁸ Cevzi, *Zadu'l-Mesir fi İlmi't-Tefsir*, III/308. Ayrıca bkz: Sabuni, *Safvetu't-Tefasir*, I/488.

²⁵⁹ Enfal suresi, 8/61.

“Sakın zaaf göstermeyin. Üstün olduğunuz hâlde barışa çağırmayın. Allah sizinle beraberdir. Sizin amellerinizi asla eksiltmeyecektir.”²⁶⁰

Enfal suresi 61.ayetin hangi ayetle nesih edildiği konusunda birkaç görüş beyan edilmektedir:

- a) Bir grup âlimlere göre bu ayet Tevbe suresi 5.ayeti “ فَأَقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ ”, ve Tevbe suresi 36.ayeti “ وَفَاتِلُوا الْمُشْرِكِينَ كَافَّةً ” nesih etmiştir. Katade, İkrime, Zeyd b. Eslem bu görüşte olanlardır. Katade ve İkrime’ye göre, Tevbe suresi bütün sözleşmeleri “Allah’tan başka ilah yoktur” deyinceye kadar nesih etmiştir.²⁶¹
- b) İkinci görüşe göre ayet Yahudiler hakkında nazil olmuştur. Daha sonra bu ayet Tevbe suresi 29.ayetiyle nesih edilmiştir. Bu görüşü İbn Abbas ve İbn Hazm savunmaktadır.²⁶² Mahmud Şehhate’ye göre ayet Beni Kureyza hakkında nazil olmuştur.²⁶³

²⁶⁰ Muhammed suresi, 47/35.

²⁶¹ Kurtubi, *el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'ân*, X/63.

²⁶² İbn Hazm, *en-Nasih vel'l-Mensuh fi'l-Kur'ani'l-Kerim*, s.39. Ayrıca bkz: Suyuti, *ed-Durru'l-Mensûr fi't-Tefsirî bi'l-Me'sûr*, VII/188.

²⁶³ Mukatil b. Süleyman, *Et-Tefsiru'l-Kebir*, (tah. Mahmud Şehhate), V/175. Mahmut Şahate incelediğimiz ayetin nesih olmadığını söylemektedir. Çünkü birinci ayette Beni Kureyza kastedilmiştir. Hâlbuki ikinci ayette Arap müşrikleri kastedilmiştir. Bundan dolayı, Taberi’nin de belirttiği gibi, ayetin nesih edildiğine dair ne kitapta, ne sünnette, ne de aklen bir delil vardır. Konuyla alakalı İbn Kesir de “Ayetin bağlamı dikkate alındığında Beni Kureyza hakkında değil, Bedr savaşı hakkında olduğu

- c) Enfal suresi 61.ayeti, Muhammed suresi 35.ayetle nesih edilmiştir. En-Nehhas'a göre düşman taraf güçlü olduğu takdirde herhangi bir şart koşmadan sulh yapmak daha iyidir.²⁶⁴

Ayetin sebab-i nüzulünde ihtilaf olması nesih ile ilgili görüşlerde de ihtilafa yol açmıştır. Şayet ayet müşrikler hakkında inmiş ise ya kılıç ayetiyle veya “... فَلَا تَهِنُوا وَتَدْعُوا إِلَى السَّلْمِ” ayetiyle nesih edilmiştir. İbn Kesir'in de belirttiği gibi, kanaatimize göre Enfal suresi 61.ayetin “... فَلَا تَهِنُوا وَتَدْعُوا إِلَى السَّلْمِ” ayetiyle nesih edilmesidir. Fakat ayet ehli kitap hakkında nazil olmuş ise karşılığında cizye almak şartıyla savaşın durdurulması istenmektedir. Böylece ayet muhkem olmuş olur, nesih edilmesine ihtiyaç duyulmamaktadır.

“Şayet, cizye almaksızın, sulh ve anlaşma yapılması hakkında ayet nazil olmuştur” denilirse o zaman nesih vardır. Enfal 61.ayeti { حَتَّى يُعْطُوا الْجِزْيَةَ عَنْ يَدٍ وَهُمْ } ayet nesih etmiş olmaktadır.²⁶⁵

Daha önce zikrettiğimiz gibi, İbn Kesir, ayetin Beni Kurayza hakkında inmediğini söylemektedir. Buna binaen, ayetin nasihi ihtilafı olmasına rağmen, ayetin mensuh olduğu anlaşılmaktadır. Belirttiğimiz gibi, Mukat'il ayetin mensuh

açıkça anlaşılacaktır. Dolayısıyla ayette neshi gerektirecek bir durum yoktur.” şeklinde yorum yapmaktadır. Geniş bilgi için bkz: İbn Kesir, *Tefsîru'l Kur'ân'il Azîm*, VII/114. Ayrıca bkz: İbn Arabi, *Ahkamu'l Kur'an*, II/427.

²⁶⁴ Ebu Ca'fer en-Nehhas, *en-Nasih ve'l Mensuh fil Kur'an'il Kerim*, s.155.

²⁶⁵ Cevzi, *Zadu'l-Mesir fi İlmi't-Tefsir*, III/376.

olduğunu savunmaktadır. Mahmud Şehhate'ye göre ayetler arasında nesih yoktur. Yaptığımız incelemelere göre bizce ayetler arasında nesih vardır.

23. Enfal suresi, 75

وَالَّذِينَ آمَنُوا مِنْ بَعْدُ وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا مَعَكُمْ فَأُولَئِكَ مِنْكُمْ ...

“Daha sonra iman edip hicret eden ve sizinle birlikte cihad edenlere gelince, işte onlar da sizdendir...”²⁶⁶

Mukatil'e göre yukarıda verdiğimiz ayetin son kısmı aynı ayetin baş kısmını nesih etmiştir:

... وَأُولُوا الْأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ أَوْلَىٰ بِبَعْضٍ فِي كِتَابِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ.

“Allah’ın kitabınca, kan akrabaları birbirlerine (varis olmaya) daha lâyıktırlar. Şüphesiz Allah hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir.”²⁶⁷

Ayetle alakalı Mukatil şu açıklamayı yapmaktadır:

{مَعَكُمْ فَأُولَئِكَ مِنْكُمْ} في الميراث، ثم نسخ هؤلاء الآيات بعد هذه الآية، { وَأُولُوا الْأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ أَوْلَىٰ بِبَعْضٍ } في الميراث، فورث المسلمون بعضهم بعضاً، من هاجر ومن لم يهاجر في الرحم والقرابة

Yukarıda yapılan açıklamaya göre ayette geçen “İşte onlar da sizdendir” ifadesinden “miras” kastedilmektedir. Fakat bu uygulamayı ayetin devamında geçen

²⁶⁶ Enfal suresi, 8/75.

²⁶⁷ Enfal suresi, 8/75.

“Allah’ın kitabınca, kan akrabaları birbirlerine (varis olmaya) daha lâyıktırlar” ifadesi nesih edilmiştir. Böylece Müslümanlar ister hicret etmiş ister etmemiş olsun birbirine akrabalıkta varis oldular. Bu manada tefsir eden bazı müfessirler bulunmaktadır.²⁶⁸

Bununla beraber ayetle ilgili İbn Feres’in aktardığı bilgilere burada yer vermek istiyoruz:

- a) Söz konusu ayet yardımlaşma ve dayanışma hakkında nazil olmuştur. Bu görüşe göre ayet muhkemdir.²⁶⁹
- b) Bu ayet daha önce mensuh olduğu söylendiği gibi yardımlaşma velayeti hakkı konusundadır.²⁷⁰ Bu görüşü savunanlar kendi aralarında birkaç gruba ayrılmışlardır:
 - 1) Bir gruba göre ayet bütün akraba mirası içerdiği için mensuktur. Bu ayet Nisa suresi mirasla ilgili ayetler tarafından nesih edilmiştir.
 - 2) Diğer bir gruba göre ayet muhkemdir.

²⁶⁸ Mukatil b. Süleyman, *Et-Tefsiru'l-Kebir*, II/131. Mukatil’in beyan ettiği yoruma benzer görüşler için bkz: İbn Ebî Hâtim, Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs er-Râzî, *Tefsiru'l Kur'an'il Azim Müsneden an Rasulillah ve's Sahabe ve't Tabiin*, Mektebetü Nizâr Mustafa el-Bâz, Riyad 1997, IV/1743; Abu'l-Hasen İbrahim b. Umar El-Bukaî, *Nizamu'd-Durari fi Tanasubi'l-Ayati ve's-Suveri*, Daru'l-Kitabi'l-İslami, Kahire trsz, VIII/348-349; Suyuti, *ed-Durru'l-Mensûr fi't-Tefsiri bi'l-Me'sûr*, VII/220.

²⁶⁹ Bu görüşü İmam Malik savunmaktadır.

²⁷⁰ İbn Atiyye bu görüşü İbn Abbas, Katade ve Mücahid’e atfetmektedir.

3) Diğer bir görüşe göre ayet âmdır/geneldir ve bütün akrabalık mirası kapsamaktadır. Buna binaen ayet muhkemdir.²⁷¹

Ayetin neshini kabul etmeyenler arasında Fahreddin Razi vardır. Razi'ye göre ayetin nesih edilmemesi daha evladır.²⁷²

Ayetle ilgili açıklamalar yapan Şehhate, ilk önce Mukatil'in görüşüne yer vermektedir ve Mukatil'e göre ayetin nesih edildiğini bildirmektedir. Fakat bununla beraber Şehhate, ayetin mensuh olmadığını savunmaktadır.²⁷³ Yaptığımız incelemelere göre söz konusu ayetin mensuh olduğudur.

24. Tevbe suresi, 80

إِسْتَعْفِرْ لَهُمْ أَوْ لَا تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ إِنْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ سَبْعِينَ مَرَّةً فَلَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَهُمْ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ كَفَرُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ

“Onlar için ister bağışlanma dile, ister dileme (fark etmez.) Onlar için yetmiş kez bağışlanma dilesen de, Allah onları asla affetmeyecektir. Bu, onların Allah ve

²⁷¹ Ebu Muhammed Abdülmunim b. Abdirrahim İbn Feres el-Endulusi, *Ahkamu'l Kur'an*, Dar İbn Hamz, Beyrut 2006, III/111.

²⁷² Fahrüddîn Muhammed İbn Ziyâuddîn Ömer ibn el-Hüseyn el-Kureşî er-Razi, *Mefatihü'l Ğayb*, Daru'l-Fikr, Beyrut 1981, XV/221.

²⁷³ Mukatil b. Süleyman, *Et-Tefsiru'l-Kebir*, (tah. Mahmud Şehhate), V/167.

Resûlünü inkâr etmiş olmaları sebebiyledir. Allah, fasık topluluğu doğru yola iletmez.”²⁷⁴

Mukatil b. Süleyman’a göre yukarıda gösterdiğimiz ayet Münafikun suresi 6.ayetiyle nesih edilmiştir:

سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ أَسْتَغْفَرْتَ لَهُمْ أَمْ لَمْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ لَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَهُمْ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ

“Onlara bağışlama dilesen de, dilemesen de onlar için birdir. Allah, onları asla bağışlamayacaktır. Çünkü Allah, fasıklar topluluğunu doğru yola iletmez.”²⁷⁵

Münafıklardan bir grup Tebuk savaşına çıkıp çıkılmayacağı hakkında fikir ayrılığına düştüler. Münafıkların reislerinden olan Abdullah b. Ebi Selul savaşa çıkmaz. Abdullah b. Ebi Selul vefat ettiğinde, onun oğlu Hz. Muhammed’in yanına gelir ve cenaze namazını kıldırmasını ister. Hz. Muhammed cenaze namazını kıldırma istedi, fakat bunun üzerine “Onlardan ölen hiçbirine asla namaz kılma...”²⁷⁶ ayeti nazil oldu.²⁷⁷

²⁷⁴ Tevbe suresi, 8/80.

²⁷⁵ Münafikun suresi, 63/6.

²⁷⁶ Tevbe suresi, 9/84.

²⁷⁷ Zikrettiğimiz rivayette ayetin iniş sebebini (فنزلت) kelimesiyle ifade edilmektedir. Bu ifade, tefsir usulünde, ayetin sebeb-i nüzulünü bildirmede güçlü bir karine (nas) sayılmaktadır.

İbn Abbas'tan rivayet edilen bilgiye göre (اِسْتَعْفِرْ لَهُمْ اَوْ لَا تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ اِنْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ) (سَبْعِينَ مَرَّةً فَلَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَهُمْ سِوَاءَ عَلَيْهِمْ اَسْتَغْفَرْتَ لَهُمْ اَمْ لَمْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ لَنْ) (يَغْفِرَ اللَّهُ لَهُمْ) ayeti nazil oldu. Böylece Tevbe suresi 80.ayet mensuh oldu.²⁷⁸

Bir kısım âlimler ise ayetin mensuh olmadığını savunmaktadırlar. Onlara göre, Allah, Tevbe suresi 80.ayetiyle münafıkları “sizler için Peygamber bile istiğfar dilese, affedilmeyeceksiniz” şeklinde tehditemiştir.²⁷⁹

Verdiğimiz bilgilerden açıkça anlaşılmaktadır ki Tevbe suresi 80.ayetin mensuh olduğu hakkında farklı görüşler bulunmaktadır. Ayetin mensuh olduğunu kabul edenler arasında da ihtilaf vardır, şöyle ki: bazılarının göre nasih olan ayet Tevbe suresi 84.ayettir. Bazı âlimlere göre ise nasih olan ayet Münafikun suresi 6.ayettir. Mahmud Şehhate ayetle alakalı şu görüşünü beyan etmektedir:

“ayette geçen emir ve nehiy gerçek anlamda değildir, haber verme anlamındadır. Buna göre ayetin manası “sen onlar için istiğfar dilesen de, dilemesen de Allah onları affetmeyecektir” şeklindedir. Dolayısıyla neshi gerektirecek bir durum bulunmamaktadır.”

Yaptığımız incelemelere göre, Tevbe suresi 80.ayet mensuh değildir.

²⁷⁸ Muhammed Seyyid Tantavi, *et-Tefsiru'l-Vasit lil-Kur'ani'l-Kerim*, Risale Yay, Kahire 1987, VI/247. Ayrıca bkz: Taberi, *Câmiu'l-Beyân an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, XI/601; Muhammed Senaullah el-Usmani el-Mazhari, *Tefsiru'l-Mazhari*, Daru'l-İhyai't-Turasü'l-Arabi, Beyrut 2004, IV/250.

²⁷⁹ Ebu Ca'fer en-Nehhas, *en-Nasih ve'l Mensuh fil Kur'an'il Kerim*, s.172.

25. Yunus suresi, 99, 108.

وَلَوْ شَاءَ رَبُّكَ لَأَمَنَّ مَنْ فِي الْأَرْضِ كُلَّهُمْ جَمِيعًا أَفَأَنْتَ تُكْرِهُ النَّاسَ حَتَّىٰ يَكُونُوا مُؤْمِنِينَ

“Eğer Rabbin dileyseydi, yeryüzünde bulunanların hepsi elbette topyekûn iman ederlerdi. Böyle iken sen mi mü’min olsunlar diye, insanları zorlayacaksın?”²⁸⁰

قُلْ يَا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَكُمْ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكُمْ فَمَنْ اهْتَدَىٰ فَإِنَّمَا يَهْتَدِي لِنَفْسِهِ وَمَنْ ضَلَّ فَإِنَّمَا يَضِلُّ عَلَيْهَا وَمَا أَنَا عَلَيْكُمْ بِوَكِيلٍ

“De ki: “Ey insanlar, size Rabbinizden gerçek (Kur’an) gelmiştir. Artık kim doğru yola girerse, ancak kendisi için girer. Kim de saparsa ancak kendi aleyhine sapar. Ben sizden sorumlu değilim.”²⁸¹

Mukatil b. Süleyman’a göre yukarıda verdiğimiz iki ayet kılıç ayetiyle mensuh olmuştur.

Ulaşabildiğimiz eserlerde yukarıda verilen iki ayetin neshi ili ilgili herhangi bir görüş bulunmamaktadır.

Ayetin mensuh olduğunu söyleyen İbn Cüzey ayetle alakalı şu yorumu yapmaktadır:

المعنى أفأنت تكره الناس بالقتال حتى يؤمنوا أو كان هذا في صدر الإسلام قبل الأمر بالجهاد ثم نسخت بالسيف

²⁸⁰ Yunus suresi, 10/99.

²⁸¹ Yunus suresi, 10/108.

İbn Cüzey'in yaptığı açıklamaya göre ayetin manası "iman etmeleri için seni mi insanları savaşa zorlayacaksın" olabileceği gibi cihat emri gelmeden önceki durumu da açıklıyor olabilir. İbn Cüzey'e göre daha sonra bu ayet kılıç ayetiyle mensuh olmuştur.²⁸²

Ayette şu husus vurgulanmaktadır: Başkalarını zorla imana getirme çabası içine girenlerin kendi iradelerini Allah Teâlâ'nın iradesi üstüne çıkarmaya çalışmak gibi bir yanlışlığa düşmemeleri istenmektedir.

Görebildiğimiz kadarıyla, ayetlerin mensuh olduğunu savunanlar, neden mensuh olduğunu belirtmemişlerdir. Ayetlerin mensuh olduğuna itiraz eden Maturidi şu açıklamalarına yer vermektedir:

وقوله تعالى : (وَمَا أَنَا عَلَيْكُمْ بِوَكِيلٍ) أي بمسلط . قال بعض أهل التأويل : هو منسوخ ؛ نسخته آية القتال . لكنه لا يحتمل ، وإن كان مأمورا بالقتال فهو ليس بوكيل ولا مسلط على حفظ أعمالهم . إنما عليه التبليغ كقوله : (فإنما عليك البلاغ) [آل عمران : 20] وكقوله (فإن تولوا فإنما عليه ما حمل وعليكم ما حملتم) [النور : 54] وكقوله : (ما عليك من حسابهم من شيء) الآية : [الأنعام : 52] .

Maturidi'nin de haklı olarak itiraz ettiği gibi, Kur'an'da birçok ayet Hz. Muhammed'in görevini "Onun tek görevi İlahi mesajı gönderildiği topluluğa iletmek" şeklinde bildirilmekte ve sınırlandırılmaktadır. Dolayısıyla vardığımız kanaat şudur ki ayetlerin nesih edilmesini gerektirecek bir durum bulunmamaktadır.

26. İsra suresi, 24

وَخَفِضْ لَهُمَا جَنَاحَ الذُّلِّ مِنَ الرَّحْمَةِ وَقُلْ رَبِّ ارْحَمْهُمَا كَمَا رَبَّيْتَانِي صَغِيرًا

²⁸² Mukatil b. Süleyman, *Et-Tefsiru'l-Kebir*, II/528. Ayrıca bkz: Sa'lebi, *El-Keşf ve'l Beyan*, V/154. İbn Cüzey, *et-Teshil li Ulumi't Tenzil*, I/389.

“Onlara merhamet ederek tevazu kanadını indir ve de ki: “Rabbim! Tıpkı beni küçükken koruyup yetiştirdikleri gibi sen de onlara acı.”²⁸³

Mukatil b. Süleyman’a göre yukarıda verilen ayetin (رَبِّ ارْحَمُهُمَا كَمَا رَبَّيَانِي) kısmı Tevbe suresi 113.ayetiyle nesih edilmiştir:

مَا كَانَ لِلنَّبِيِّ وَالَّذِينَ آمَنُوا أَنْ يَسْتَغْفِرُوا لِلْمُشْرِكِينَ وَلَوْ كَانُوا أُولَىٰ قُرْبَىٰ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُمْ أَصْحَابُ الْجَحِيمِ

“Cehennem ehli oldukları açıkça kendilerine belli olduktan sonra, -yakınları da olsalar- Allah’a ortak koşanlar için af dilemek ne Peygambere yaraşır, ne de mü’minlere.”²⁸⁴

Ayetin değerlendirmesini yapan Razi, şu açıklamaya yer vermektedir:

اختلف المفسرون في هذه الآية على ثلاثة أقوال:

Razi’nin aktardığı bilgiye göre müfessirler ayetle alakalı 3 farklı görüş beyan etmişlerdir.

القول الأول : أنها منسوخة بقوله تعالى : { ما كان للنبي والذين آمنوا أن يستغفروا للمشركين } فلا ينبغي للمسلم أن يستغفر لوالديه إذا كانا مشركين ، ولا يقول : رب ارحمهما .

- a) Bir grup müfessirlere göre ayet { ما كان للنبي والذين آمنوا أن يستغفروا للمشركين } ayetiyle nesih edilmiştir. Bu görüşü savunanlara göre eğer ebeveyn müşrik ise bir mümin bunlara istiğfar dilemesi caiz değildir.²⁸⁵

²⁸³ İsra suresi, 17/24.

²⁸⁴ Tevbe suresi, 9/113.

القول الثاني: أن هذه الآية غير منسوخة ، ولكنها مخصوصة في حق المشركين ، وهذا أولى من القول الأول لأن التخصيص أولى من النسخ .

- b) İkinci görüşe göre ayet nesih edilmemiştir. Dolayısıyla ayet Müşriklere has olarak inmiştir. Razi'ye göre bu görüş birinci görüşe göre daha iyidir, nitekim ayetin tahsis edilmesi nesih edilmesinden daha iyidir.

القول الثالث: أنه لا نسخ ولا تخصيص لأن الوالدين إذا كانا كافرين فله أن يدعو لهما بالهداية والإرشاد، وأن يطلب الرحمة لهما بعد حصول الإيمان.

- c) Üçüncü görüşe ayet nesih ve tahsis edilmemiştir. Buna göre, ebeveyn kâfir olduğunda hidayete ermeleri için dua edilmesi gerekmektedir. İmana kavuştuklarında ise mağfiret dilemek gerekir.²⁸⁶

Ayeti değerlendiren Mahmud Şehate'ye göre ayet muhkemdir. Yaptığımız çalışmalara ve incelemelere göre ayetler arasında nesih yoktur.

²⁸⁵ Cevzi'nin aktardığı bilgiye göre bu görüşü savunanlar arasında İbn Abbas, İkrime ve Hasan bulunmaktadır. Bkz: Cevzi, *Zadu'l-Mesir fi İlmi't-Tefsir*, V/29. Ayetin mensuh olduğunu savunan diğer müfessirler için bkz: Yahya b. Sellam, *Tefsir Yahya b. Sellam*, Daru'l-Kutubu'l-İlmi, Beyrut 2004, I/127; Hud b. Muhakkem el-Huvvari, *Tefsiru Kitabillahi'l Aziz*, Daru'l-Garbi'l-İslamî, Beyrut 1990, II/415; Ebû'l-Kâsım Mahmud İbn Ömer el-Harezmi ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf an Hakâiki't-Tenzil ve Uyûni'l-Ekâvil fi Vücûhi't-Te'vil*, Mektebetu'l-Abîkân, Riyad 1998, III/508.

²⁸⁶ Razi, *Mefatihul Gayb*, XX/185 vd. ayrıca bkz: Ebu Ca'fer en-Nehhas, *en-Nasih ve'l Mensuh fil Kur'an'il Kerim*, s.183.

27. İsrâ suresi, 34

وَلَا تَقْرَبُوا مَالَ الْيَتِيمِ إِلَّا بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ حَتَّىٰ يَبْلُغَ أَشُدَّهُ وَأَوْفُوا بِالْعَهْدِ إِنَّ الْعَهْدَ كَانَ مَسْئُولًا

“Rüştüne erişinceye kadar, yetimin malına ancak en güzel şekilde yaklaşın, verdiğiniz sözü de yerine getirin. Çünkü söz (veren sözünden) sorumludur.”²⁸⁷

Mukatil b. Süleyman’a göre yukarıdaki ayet Bakara suresi 220.ayetle nesih edilmiştir:

فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْيَتَامَىٰ قُلْ إِصْلَاحٌ لَهُمْ خَيْرٌ وَإِنْ تُخَالِطُوهُمْ فَإِخْوَانُكُمْ وَاللَّهُ يَعْلَمُ الْمُفْسِدَ مِنَ الْمُصْلِحِ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَأَعْنَتَكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ

“Bir de sana yetimleri soruyorlar. De ki: “Onların durumlarını düzeltmek hayırlıdır. Eğer onlara karışıp (birlikte yaşar)sanız (sakıncası yok). (Onlar da) sizin kardeşlerinizdir. Allah, bozguncuyu yapıcı olandan ayırır.”²⁸⁸

Ayetle ilgili Mahmud Şehhate şu değerlendirmelerde bulunmaktadır: İki ayet arasında tezatlık bulunmamaktadır. Çünkü birinci ayette birlikte yaşamayı ve daha iyi bir şekilde geçinmeyi mübah kılmaktadır. İkincisi ise; ayındır. İki ayette de yetimin malını koruma ve muhafazası ile ilgilidir.²⁸⁹

İncelediğimiz tefsirlerde ayetin nesih olup olmadığına dair açıklama yapan müfessirlerin sayısı oldukça azdır. Görebildiğimiz kadarıyla ayetin mensuh olduğunu

²⁸⁷ İsrâ suresi, 17/34.

²⁸⁸ Bakara suresi, 2/220.

²⁸⁹ Mukatil b. Süleyman, *Et-Tefsiru'l-Kebir*, (tah. Mahmud Şehhate), V/176.

söyleyenler Mukatil b. Süleyman, Yahya b. Selam, Huvvari ve İbn Feres'tir. Zikrettiğimiz müfessirlerin eserleri incelendiğinde görülecektir ki ayetin neden mensuh edildiğine dair tatmin edici açıklama bulunmamaktadır. Ancak şu kadarı vardır ki, nakledilen bilgilere göre, nasih olan ayet inince yetimlerle ilgilenenlerin yükü ve yükümlülüğü hafiflemiştir.²⁹⁰

Konuyla alakalı görüşümüze gelince ayetler arasında nesih bulunmamaktadır. İsra suresi 34.ayette yetimlerin malını üstlenen yetişkinler, yetimin malına yaklaşmak, ondan kendilerine pay çıkarmak hakkına sahip olmadıkları bildirilmektedir. Allahû Teâlâ, yetime hakkını vermek için olmadıkça, yetimin malına yaklaşılmamasını istemektedir. Nasih olarak iddia edilen ayete gelince, ayet yetime bakmakla yükümlülerin hafifletmektedir ve kendilerine yetim emanet edilen kişilerin, onların hem kendilerini hem de mallarını iyileştirmek, geliştirmek için gayret sarf etmeleri gerektiğini hatırlatarak. Dolayısıyla kanaatimize göre ayetler arasında bir zıtlık olmadığı için neshi gerektirecek bir durum yoktur.

28. Hac suresi, 69

اللَّهُ يَحْكُمُ بَيْنَكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فِيمَا كُنْتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ

²⁹⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz: Mukatil b. Süleyman, *Et-Tefsiru'l-Kebir*, II/530; Yahya b. Selam, *Yahya b. Selam tefsiri*, I/134-135; Huvvari, *Tefsiru Kitabillahi'l Aziz*, II/419; İbn Feres, *Ahkamu'l Kur'an*, III/261.

“Hakkında ayrılığa düşüp durduğunuz şeyler konusunda, kıyamet günü Allah aranızda hüküm verecektir.”²⁹¹

Mukatil b. Süleyman’a göre yukarıdaki ayet kılıç ayetiyle nesih edilmiştir.²⁹²

İbn Cevzi’nin yaptığı açıklamalara göre ayet birçok müfessire göre mensuktur:

قال أكثر المفسرين: هذا نزل قبل الأمر بالقتال، ثم نسخ بأية السيف...

Nitekim Cevzi’nin yaptığı açıklamaya göre ayet, “kıtal emri gelmeden önce nazil olmuştur.”²⁹³ Kurtubi ve Şevkani, ayetin mensuh olduğunu zikretmektedirler. Fakat bu görüşün zayıf olduğunu “وقد قيل” ifadesiyle belirtmektedirler.²⁹⁴

Cevzi’nin aktardığı diğer bir görüşe göre ayet mensuh değildir. Çünkü bu görüşe göre ayet münafıklar üzerine inmiştir.²⁹⁵

²⁹¹ Hac suresi, 22/69.

²⁹² Mukatil b. Süleyman, *Et-Tefsiru'l-Kebir*, III/137.

²⁹³ Cevzi, *Zadu'l-Mesir fi İlmi't-Tefsir*, V/450. Ayrıca bkz: Maturidi, *Te'vilatu Ehli's Sünne*, III/385. İbn Atiyye’nin aktardığı bilgiye göre kılıç ayeti Hac suresi 68-69.ayetleri nesih etmiştir. Bkz: Ebu Muhammed Abdulhak b. Galib İbn Atiyye, *el-Muharrerü'l-Veciz fi Tefsiri'l-Kitabi'l-Aziz*, Daru'l-Kutubu'l-İlmiyye, Beyrut 2001, IV/132.

²⁹⁴ Kurtubi, *el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'ân*, XIV/444; Muhammed b. Ali b. Muhammed Eş-Şevkani, *Fethü'l Kadir el-Câmi' Beyne Fenniyyi'r-Rivâye ve'd-Dirâye min 'İlmi't-Tefsîr*, (tah. Abdurrahman 'Umayr), Daru'l-Vefa, Beyrut 1994, III/636.

Mahmud Şehhate'ye göre ayetler arasında neshi gerektirecek bir durum bulunmamaktadır. Yaptığımız analizlere göre ayetlerde nesih bulunmamaktadır.

29. Ankebut suresi, 46

وَلَا تُجَادِلُوا أَهْلَ الْكِتَابِ إِلَّا بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ إِلَّا الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ وَقُولُوا آمَنَّا بِالَّذِي أُنزِلَ إِلَيْنَا وَأُنزِلَ إِلَيْكُمْ وَإِلَهُنَا
وَإِلَهُكُمْ وَاحِدٌ وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ

“İçlerinden zulmedenler hariç, Kitap ehli ile ancak en güzel bir yolla Mücadile edin ve (onlara) şöyle deyin: “Biz, bize indirilene de, size indirilene de inandık. Bizim ilâhımız ve sizin ilâhınız birdir (aynı ilâhtır). Biz sadece O’na teslim olmuş kimseleriz.”²⁹⁶

Mukatil b. Süleyman’a göre yukarıdaki ayet Tevbe suresindeki kılıç ayeti nesih etmiştir.²⁹⁷

İncelediğimiz müfessirler arasında ayetin mensuh olduğunu söyleyenler müfessirler şunlardır:

- Ayet hakkında değerlendirmelerde bulunan Yahya b. Sellam şu açıklamayı yapmaktadır:

قال يحيى: سمعت سعيدا يذكر عن قتادة قال: أي بكتاب الله. قال: نهى [الله] عن مجادلتهم في هذه الآية ولم يكن (يومئذ أمر) بقتالهم ثم نسخ ذلك فأمر بقتالهم فلا مجادلة اشد من السيف...

²⁹⁵ Cevzi, *Zadu'l-Mesir fi İlmi't-Tefsir*, V/450.

²⁹⁶ Ankebut suresi, 29/46.

²⁹⁷ Mukatil b. Süleyman, *Et-Tefsiru'l-Kebir*, III/385.

Yaptığı açıklamadan da anlaşılmaktadır ki gayri Müslimlerle alakalı ilişkiyi belirleyen Ankebut suresi 46.ayet artık yürürlüğünü kaybetmiştir. Buna göre Mücadele artık savaşla olması gerekmektedir.²⁹⁸

- b) San'ani ayeti incelerken “نسختها اقتلوا المشركين ، ولا مجادلة أشد من السيف” ifadeleriyle ayetin kılıç ayetiyle nesih edildiğini söylemektedir.²⁹⁹
- c) İncelediğimiz müfessirler arasında olan Huvvari de ayetin mensuh olduğu ve gayri Müslimlerin “ya Müslüman olana kadar ya da cizye verene kadar savaşma”nın gerekli olduğunu belirtmektedir.³⁰⁰

Mahmud Şehhate ayette nesih olmadığını:

ان الآية في مجادلة اهل الكتاب، وآية السيف في قتال فئة من المشركين، فلا تعارض ولا نسخ

Şeklinde ifade ederek her iki ayetin farklı insanlara hitap ettiğini bildirmektedir. Dolayısıyla ayetler arasında bir zıtlığın olmadığına göre neshi gerektirecek bir durum bulunmamaktadır. Kanaatimize göre Ankebut suresi 46.ayet nesih edilmemiştir.

²⁹⁸ Yahya b. Selam, *Yahya b. Selam tefsiri*, II/633.

²⁹⁹ San'anî, *Tefsîrû'l-Kur'ân*, II/98-99.

³⁰⁰ Huvvari, *Tefsiru Kitabillahi'l Aziz*, III/307. Ayrıca bkz: Nasr b. Muhammed Bin Ahmed b. İbrâhîm Es-Semerandi, *Bahru'l-Ulum*, Daru'l Kutubu'l İlmiyye, Beyrut 1993, II/540; Ebû Zeyd Abdurrahmân b. Muhammed b. Mahlûf es-Seâlibî, *el-Cevahiru'l-Hisan fi Tefsiri'l-Kur'an*, Daru'l-İhyai't-Turasü'l-Arabiyye, Beyrut 1997, II/297-298; İbn Ebi Zemenin, *Tefsiru'l-Kur'an'i'l-Aziz*, Farukul-Hadise Yay., Kahire 2002, III/349.

30. Secde suresi, 30

فَاعْرِضْ عَنْهُمْ وَأَنْتَظِرُ إِنَّهُمْ مُنْتَظِرُونَ

“Şimdi sen onlardan yüz çevir ve bekle.”³⁰¹

Mukatil’e göre yukarıda verdiğimiz ayet kılıç ayetiyle nesih edilmiştir. Artık kılıç ayetinin hükmüne göre Hz. Muhammed’in onlardan “yüz çevirmesine” gerek kalmamaktadır.³⁰²

Secde suresi 30.ayetin mensuh olduğunu söyleyenlere göre Secde suresi 30.ayet kılıç ayetinden önce nazil olmuştur. Dolayısıyla kılıç ayeti indirildiği zaman bu ve buna benzer ayetler nesih edilmiştir.³⁰³

Mahmud Şehhate, ayetler arasında neshin olmadığını “وفيها ماتقدم” ifadesiyle belirtmektedir. Bunun dışında herhangi bir açıklama yapmamaktadır. Eğer Şehhate bu ifadeyle ehli kitabı kastetmiş ise (Ankebut suresindeki ayette bahsettiği gibi) nesih mevzu bahis değildir. Fakat bu ayetin hilafıdır. Çünkü ayet müfessirlerin

³⁰¹ Secde suresi, 32/30.

³⁰² Mukatil b. Süleyman, *Et-Tefsiru'l-Kebir*, III/454.

³⁰³ Geniş bilgi için bkz: Ebu'l-Muzaffer. Mansûr b. Muhammed b. Abdulcebbâr et-Temîmî el-Mervezî, es-Sem'ânî, *Tefsiru'l Kur'an*, Daru'l Vatan, Riyad 1997, IV/255; İbn Ebi Talib el-Mekki, *El-Hidaye ila Buluği'n-Nihaye*, IX/5777; İbn Adil, Ebu Hafs Ömer b. Ali Ed-Dımeşki el-Hanbelî, *el-Lübab fi Ulûmi'l Kitab*, (tah. Adil Ahmed Abdulmevcud vd.), Dar'ul Kütübi'l İlmi, Beyrut 1998, XV/493.

çoğu görüşüne göre; Kureyşli inkârcılar hakkında inmiştir.³⁰⁴ Fakat Şehhate'nin “وفيها ماتقدم” ifadesiyle gayesi başka bir yorum ise kanaatimize göre açıklama yapması gerekmektedir. Yaptığımız incelemelere göre Secde suresi 30.ayet nesih edilmiştir.

31. Ahzab suresi, 6

النَّبِيُّ أَوْلَىٰ بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ أَنفُسِهِمْ وَأَزْوَاجُهُ أُمَّهَاتُهُمْ وَأُولُوا الْأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ أَوْلَىٰ بِبَعْضٍ فِي كِتَابِ اللَّهِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُهَاجِرِينَ إِلَّا أَنْ تَفْعَلُوا إِلَىٰ أَوْلِيَائِكُمْ مَعْرُوفًا كَانَ ذَلِكَ فِي الْكِتَابِ مَسْطُورًا

“Peygamber, mü'minlere kendi canlarından daha önce gelir. Onun eşleri de mü'minlerin analarıdır. Aralarında akrabalık bağı olanlar, Allah'ın Kitab'ına göre, (miras konusunda) birbirleri için (diğer) mü'minlerden ve muhacirlerden daha önceliklidirler. Ancak dostlarınıza bir iyilik yapmanız başka. Bu (hüküm) Kitap'ta yazılıdır.”³⁰⁵

Mukatil b. Süleyman'a göre yukarıdaki ayet Enfal suresi 75.ayetiyle nesih edilmiştir:

وَالَّذِينَ آمَنُوا مِنْ بَعْدُ وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا مَعَكُمْ فَأُولَٰئِكَ مِنْكُمْ وَأُولُوا الْأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ أَوْلَىٰ بِبَعْضٍ فِي كِتَابِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ

³⁰⁴ Mukatil b. Süleyman, *Et-Tefsiru'l-Kebir*, (tah. Mahmud Şehhate), V/168.

³⁰⁵ Ahzab suresi, 33/6.

“İşte onlar da sizdendir. Allah’ın kitabınca, kan akrabaları birbirlerine (varis olmaya) daha lâyıktırlar. Şüphesiz Allah hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir.”³⁰⁶

İncelediğimiz birçok müfessir ayetin nesih edildiğini söylemektedir. Mensuh olduğunu söyleyen müfessirler ayetin nesih edilmesiyle beraber miras düzeni getirildiğini söylemektedirler.³⁰⁷

Mahmud Şehhate ayette neshin olmadığını belirtmektedir.³⁰⁸ Yaptığımız incelemelere göre de ayet nesih edilmemiştir.

32. Şura suresi, 5

تَكَادُ السَّمَاوَاتُ يَنْفَطِرْنَ مِنْ فَوْقِهِنَّ وَالْمَلَائِكَةُ يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَيَسْتَغْفِرُونَ لِمَنْ فِي الْأَرْضِ إِلَّا إِنْ اللَّهُ هُوَ
الْغَفُورُ الرَّحِيمُ

³⁰⁶ Enfal suresi, 8/75. Ayetin mensuh olduğunu söyleyen Mukatil her hangi bir açıklama yapmamaktadır, bkz: Mukatil b. Süleyman, *Et-Tefsiru'l-Kebir*, III/475.

³⁰⁷ Örnek için bkz: Ebu'l-Berekât Abdullah b. Ahmed b. Muhammed en-Nesefi, *Medariku't Tenzil ve Hakaiku't Te'vil*, Daru'l Kelimi't-Tayyib, Beyrut 1998, III/18; Celâleddin el-Mahallî ve Celâleddin es-Süyûtî, *Tefsiru'l Celaleyn*, Dar İbn Kesir, s.418;

³⁰⁸ Şehhate yorumlarına devam ederek Mukatil'in “bu ayet kılıç ayetiyle nesih edilmiştir” görüşünü aktarmaktadır. Fakat Mukatil'in tefsirinde belirtilen görüş bulunmamaktadır. Nitekim yukarıda da belirttiğimiz gibi, Mukatil bu ayetin Enfal suresi 75.ayetiyle mensuh edildiğini açıkça söylemektedir.

“Neredeyse gökler (O’nun azametinden) üstlerinden çatlayacaklar. Melekler ise, Rablerini hamd ile tespih ederler ve yeryüzündekiler için bağışlanma dilerler. İyi bilin ki Allah, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.”³⁰⁹

Mukatil b. Süleyman incelediğimiz ayetin tefsirini şu şekilde yapmaktadır:

{ وَيَسْتَغْفِرُونَ لِمَن فِي الْأَرْضِ } ، ثم بين في حم المؤمن ، أي الملائكة هم ، فقال : { الَّذِينَ يَحْمِلُونَ الْعَرْشَ وَمَنْ حَوْلَهُ } ، ثم بين لمن يستغفرون ، فقال : { وَيَسْتَغْفِرُونَ لِلَّذِينَ آمَنُوا } [غافر : 7] ، يعني المؤمنين ، فصارت هذه الآية منسوخة ، نسختها الآية التي في حم المؤمن ، ثم قال : { أَلَا إِنَّ اللَّهَ هُوَ الْغَفُورُ } لذنوبهم ، { الرحيم } آية بهم .

Mukatil’in, ayetteki gizli zamirleri açıklamak için Kur’an’ın diğer ayetlerinden istifade ederek “meleklerin müminlere istiğfar ettiğini” belirtmektedir. Bu açıklama Mü’min suresi 7.ayetinde geçmektedir:

الَّذِينَ يَحْمِلُونَ الْعَرْشَ وَمَنْ حَوْلَهُ يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَيُؤْمِنُونَ بِهِ وَيَسْتَغْفِرُونَ لِلَّذِينَ آمَنُوا رَبَّنَا وَسِعْتَ كُلَّ شَيْءٍ رَّحْمَةً وَعِلْمًا فَاغْفِرْ لِلَّذِينَ تَابُوا وَاتَّبَعُوا سَبِيلَكَ وَقِهِمْ عَذَابَ الْجَحِيمِ

“Arş’ı taşıyanlar ve onun çevresinde bulunanlar (melekler) Rablerini hamd ederek tespih ederler, O’na inanırlar ve inananlar için (şöyle diyerek) bağışlanma dilerler: “Ey Rabbimiz! Senin rahmetin ve ilmin her şeyi kuşatmıştır. O hâlde tövbe eden ve senin yoluna uyanları bağışla ve onları cehennem azabından koru.”³¹⁰

Böylece Mukatil b. Süleyman’a göre Şura suresi 5.ayet nesih edilmiştir.³¹¹

³⁰⁹ Şura suresi, 42/5.

³¹⁰ Mü’min suresi, 40/7.

³¹¹ Mukatil b. Süleyman, *Et-Tefsiru’l-Kebir*, III/764.

Görebildiğimiz kadarıyla, ayetin mensuh olduğunu söyleyen üç müfessir vardır: Mukatil, Semerkandi ve İbn Ebi Talib el-Mekki'dir. Örneğin İbn Ebi Talib el-Mekki ayeti şu şekilde yorumlamaktadır:

وروي عن وهب بن منبه أنه قال: هي منسوخة (نسخها الآية) التي في سورة المؤمن. قوله تعالى جل ذكره: { وَيَسْتَغْفِرُونَ لِلَّذِينَ آمَنُوا } . وهذا عند أهل النظر لا يجوز فيه نسخ لأنه خبر، ولكن تأويل قول وهب ابن منبه في هذا أنه أراد أن هذه الآية نزلت على نسخ تلك الآية.

Yukarıda verdiğimiz açıklamada görülmektedir ki el-Mekki, her ne kadar ehli nazar diye tanınmış olan kelimcılara göre ayet haber niteliğini taşıdığı için mensuh olmadığını savunsalar da, Vehb bin Münebbih ayetin nesih edildiği görüşünü belirtmektedir.³¹²

İncelediğimiz ayetin mensuh olduğunu söyleyen başka bir müfessir bulunmamaktadır. Şahhate ayetle alakalı her hangi bir yorum yapmamaktadır. Ayetin nesih edilmediğini savunanlara gelince neshin var olduğunu iddia edenleri eleştirmektedirler. Örneğin İbn Cevzi şu eleştirilerde bulunmaktadır:

ومعنى استغفارهم: سؤالهم الرزق لهم، قاله ابن السائب. وقد زعم قوم منهم مقاتل أن هذه الآية منسوخة بقوله: { وَيَسْتَغْفِرُونَ لِلَّذِينَ آمَنُوا } [غافر : 7] ، وليس بشيء ، لأنهم إنما يستغفرون للمؤمنين دون الكفار ، فلفظ هذه الآية عام ، ومعناها خاص ، ويدل على التخصيص قوله : { وَيَسْتَغْفِرُونَ لِلَّذِينَ آمَنُوا } [غافر : 7] ، لأن الكافر لا يستحق أن يُستغفر له .

³¹² İbn Ebi Talib el-Mekki, *El-Hidaye ila Buluği'n-Nihaye*, X/6558. Ayrıca bkz: Semerkandi, *Bahru'l-Ulum*, III/191.

İbn Cevzi'nin yaptığı bu açıklama "istiğfarın müminler için olduğunu, ayetteki lafzın genel olmasına rağmen manasının has olduğunu" belirtmektedir. İbn Cevzi'ye göre bu ayet Mü'min suresi 7.ayetiyle tahsis edilmiştir.³¹³

Yaptığımız araştırmalara göre ayetin mensuh olmadığı kanaatindeyiz.

33. Şura suresi, 15

فَلِذَلِكَ فَادُعْ وَاسْتَقِمْ كَمَا أُمِرْتَ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَهُمْ وَقُلْ آمَنْتُ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ مِنْ كِتَابٍ وَأُمِرْتُ لِأَعْدِلَ بَيْنَكُمْ اللَّهُ رَبُّنَا
وَرَبُّكُمْ لَنَا أَعْمَالُنَا وَلَكُمْ أَعْمَالُكُمْ لَا حُجَّةَ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ اللَّهُ يَجْمَعُ بَيْنَنَا وَالْإِلَهَ الْمَصِيرُ

“(Ey Muhammed!) Bundan dolayı sen çağrıya devam et ve emrolunduğun gibi dosdoğru ol. Onların hevâ ve heveslerine uyma ve şöyle de: “Ben, Allah’ın indirdiği her kitaba inandım ve aranızda adaleti gerçekleştirmekle emrolundum. Allah bizim de Rabbimiz, sizin de Rabbinizdir. Bizim işlediklerimiz bize, sizin işledikleriniz sizedir. Bizimle sizin aranızda tartışılacak bir şey yoktur. Allah, hepimizi bir araya toplayacaktır. Dönüş de ancak O’nadır.”³¹⁴

Yukarıda verdiğimiz ayette geçen (لَا حُجَّةَ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ) - Bizimle sizin aranızda bir çekişme olmamalı) ifadesi Mukatil'e göre Tevbe suresindeki savaş ayeti nesih etmiştir.³¹⁵

³¹³ Cevzi, *Zadu'l-Mesir fi İlmi't-Tefsir*, VII/273. Ayrıca bkz: İbn Atiyye, *el-Muharrer'ul Veciz fi Tefsir'il Kitab'il Aziz*, V/26.

³¹⁴ Şura suresi, 42/15.

³¹⁵ Mukatil b. Süleyman, *Et-Tefsiru'l-Kebir*, III/767.

Ayetin mensuh olduğunu söyleyenler arasında Se'lebi, Begavi, İbn Cevzi ve Kurtubi gibi müfessirler yer almaktadır. Örneğin ayetle alakalı yorum yapan Cevzi geçen (لَا حُجَّةَ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ) - Bizimle sizin aranızda bir çekişme olmamalı) ifadesi hakkında iki görüşün olduğunu söylemektedir:

أحدهما: أنها اقتضت الإقتصار على الإنذار، وذلك قبل القتال، ثم نزلت آية السيف فنسختها، قاله الأكثرون. والثاني: أن معناها: إن الكلام بعد ظهور الحجج والبراهين قد سقط بيننا، فعلى هذا هي محكمة، حكاة شيخنا علي بن عبيد الله عن طائفة من المفسرين.

Cevzi'nin yaptığı açıklamadan anlaşılmaktadır ki ayetin mensuh olduğunu söyleyen müfessirlerin sayısı muhkem olduğunu savunanlara göre daha çoktur.³¹⁶

Kurtubi yaptığı açıklamaya göre söz konusu ayet Tevbe suresi 29.ayetiyle nesih edilmiştir:

فَاتُّوا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ وَلَا يُحَرِّمُونَ مَا حَرَّمَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَلَا يَدِينُونَ دِينَ الْحَقِّ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حَتَّى يُعْطُوا الْجِزْيَةَ عَنْ يَدٍ وَهُمْ صَاغِرُونَ

“Kendilerine kitap verilenlerden Allah’a ve ahiret gününe iman etmeyen, Allah’ın ve Resûlünün haram kıldığını haram saymayan ve hak din İslâm’ı din edinmeyen kimselerle, küçülerek (boyun eğerek) kendi elleriyle cizyeyi verinceye kadar savaşın.”³¹⁷

³¹⁶ İbn Cevzi, *Zadu'l-Mesir fi İlmi't-Tefsir*, VII/279. Ayrıca bkz: Sa'lebi, *El-Keşf ve'l Beyan*, VIII/307; Begavi, *Ma'âlimu't-Tenzil*, VII/188.

³¹⁷ Tevbe suresi, 9/29. Kurtubi, *el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'ân*, XVIII/456.

Şehhate de incelediğimiz ayetle alakalı “Mukatil’e göre bu ayet Tevbe suresi 29.ayetiyle nesih edilmiştir” şeklinde yorum yapmaktadır.³¹⁸

Fakat Mukatil, Şehhate’nin yaptığı açıklamayı kullanmamıştır. Tefsirde zikredilen ifadeyi aynen aktarmak istiyoruz: “نسختها آية القتال في براءة”. Görüldüğü gibi, Mukatil ayetin sadece “Tevbe suresindeki kıtal ayetiyle” nesih edildiğini söylemektedir.³¹⁹

Tespit ettiğimiz gibi birçok müfessir Şura suresi 15. ayette geçen “لَا حُجَّةَ بَيْنَنَا” - Bizimle sizin aranızda bir çekişme olmamalı” ifadesinin mensuh olduğunu söylemektedirler. Gerçekten de iki ayet arasında neshi bulunduracak bir mananın var olduğunu düşünmekteyiz.

34. Şura suresi, 20

مَنْ كَانَ يُرِيدُ حَرْثَ الْآخِرَةِ نَزِدْ لَهُ فِي حَرْثِهِ وَمَنْ كَانَ يُرِيدُ حَرْثَ الدُّنْيَا نُؤْتِهِ مِنْهَا وَمَا لَهُ فِي الْآخِرَةِ مِنْ نَصِيبٍ
“Kim ahiret kazancını isterse, onun kazancını artırırız. Kim de dünya kazancını isterse, ona da istediğinden veririz, fakat onun ahirette hiçbir payı yoktur.”³²⁰

Mukatil b. Süleyman’a göre yukarıda verdiğimiz ayeti İsra suresi 18.ayet nesih etmiştir.

مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْعَاجِلَةَ عَجَّلْنَا لَهُ فِيهَا مَا نَشَاءُ لِمَنْ نُرِيدُ ثُمَّ جَعَلْنَا لَهُ جَهَنَّمَ يَصْلِيهَا مَذْمُومًا مَدْحُورًا

³¹⁸ Mukatil b. Süleyman, *Et-Tefsiru'l-Kebir*, (tah. Mahmud Şehhate), V/178.

³¹⁹ Mukatil b. Süleyman, *Et-Tefsiru'l-Kebir*, III/767.

³²⁰ Şura suresi, 42/20.

“Kim bu geçici dünyayı isterse orada ona, (evet) dilediğimiz kimseye dilediğimiz kadar hemen veririz. Sonra da cehennemi ona mekân yaparız. O, buraya kınanmış ve Allah’ın rahmetinden kovulmuş olarak girer.”³²¹

Ulaşabildiğimiz ve incelediğimiz bütün tefsirlere göre ayet muhkemdir ve nesih edilmesi için her hangi bir sebep bulunmamaktadır. Hatta ayetin nesih edilmediğini dile getirmeye ihtiyaç duyanlar sadece İbn Ebi Talib el-Mekki, İbn Feres, İbn Cevzi ve Kurtubi müfessirlerinden ibarettir.³²²

Şehate’ye göre de ayet haber niteliği taşıdığı için mensuh değildir. Biz de aynı görüşü paylaşmaktayız.

35. Zuhruf suresi, 89

فَاَصْفَحْ عَنْهُمْ وَقُلْ سَلَامٌ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ

“Şimdilik sen onları hoş gör ve “size selâm olsun” de. Yakında bilecekler.”³²³

Mukatil b. Süleyman’a göre yukarıda verdiğimiz ayet kılıç ayetiyle nesih edilmiştir.

Ulaşabildiğimiz ve incelediğimiz tefsirlerin birçoğu ayetin nesih edildiğine dair farklı açıklamalar ve izahlar yapmaktadırlar. Fakat bazı müfessirler ayetin nesih

³²¹ İsrâ suresi, 17/18.

³²² Örnek için bkz: Cevzi, *Zadu'l-Mesir fi İlmi't-Tefsir*, VII/282.

³²³ Zuhruf suresi, 43/89.

edilmediğini söylemektedirler. Mesela ayeti kerimeyi detaylı bir şekilde inceleyen Razi, söz konusu ayetimizin mensuh olmadığını üçüncü meselede ele almaktadır:

قال ابن عباس قوله تعالى : { فاصفح عنهم وقل سلام } منسوخ بأية السيف ، وعندى أن التزام النسخ في أمثال هذه المواضع مشكل ، لأن الأمر لا يفيد الفعل إلا مرة واحدة فإذا أتى به مرة واحدة فقد سقطت دلالة اللفظ ، فأى حاجة فيه إلى التزام النسخ ... وإذا كان الأمر كذلك فلا حاجة فيه إلى التزام النسخ والله أعلم بالصواب .

“İbn Abbas, Cenâb-ı Hakk'ın, { فاصفح عنهم وقل سلام } ayetinin, kılıç ayetiyle mensuh olduğunu bildirmiştir. Bana göre, bu gibi yerlerde neshin bulunduğunu söylemek müşkil ve zordur. Çünkü emir, ilgili fiilin, sadece tek bir defa yapılmasını ifade eder. Binâenaleyh, (memur) o emri tek bir defa yerine getirdiğinde lafzın delâleti sakıt olur. Şu halde, bu gibi yerlerde neshin bulunduğunu söylemeye ne hacet var? ...Durum böyle olunca, bu gibi yerlerde neshi iltizam etmeye ihtiyaç kalmadığı anlaşılır. Doğruyu en iyi bilen Allah'tır.³²⁴

Razi'nin açıklamalarından ayette neshin bulunması bazı yanlışlıklara yol açabilecektir.

Şehhate'nin belirttiğine göre ayetler arasında nesh bulunmamaktadır.³²⁵ Kanaatimize göre ayetler arasında neshi gerektirecek durum vardır ve dolayısıyla Zuhruf suresi 89.ayet mensuttur.

36. Casiye suresi, 14

قُلْ لِلَّذِينَ آمَنُوا يَغْفِرُوا لِلَّذِينَ لَا يَرْجُونَ أَيَّامَ اللَّهِ لِيَجْزِيَ قَوْمًا بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ

³²⁴ Mukatil b. Süleyman, *Et-Tefsiru'l-Kebir*, III/ 807; Razi, *Mefatihul Gayb*, XXVII/236.

³²⁵ Mukatil b. Süleyman, *Et-Tefsiru'l-Kebir*, (tah. Mahmud Şehhate), V/168.

“İnananlara söyle, Allah’ın (ceza) günlerinin geleceğini ummayanları (şimdilik) bağışlasınlar ki Allah herhangi bir topluma (kendi) kazandığının karşılığını versin.”³²⁶

Mukatil’e göre yukarıda verdiğimiz ayette geçen affetme ve bağışlama emri Tevbe suresi 5.ayetiyle nesih edilmiştir.³²⁷

Müfessirler arasında incelediğimiz ayeti nasih eden ayet hakkında farklı görüşler beyan edilmektedir:

- a) Mukatil ve onun gibi düşünenlere göre nasih olan ayet Tevbe suresi 5.ayettir.³²⁸
- b) Bazı müfessirlere göre nasih olan ayet Hac suresi 39.ayettir.³²⁹
- c) Bazı müfessirlere göre nasih olan ayet Enfal suresi 57.ayettir.³³⁰

Ayeti inceleyen Taberi şu açıklamalara yer vermektedir:

وهذه الآية منسوخة بأمر الله بقتال المشركين. وإنما قلنا: هي منسوخة لإجماع أهل التأويل على أن ذلك كذلك.

³²⁶ Casiye suresi, 45/15.

³²⁷ Mukatil b. Süleyman, *Et-Tefsiru’l-Kebir*, III/837.

³²⁸ Taberi, *Câmiu’l-Beyân an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XXI/80. Ayrıca bkz: el-Maverdi, *en-Nüketü ve’l-Uyun*, V/262; Begavi, *Ma’âlimu’t-Tenzîl*, VII/243.

³²⁹ Taberi, *Câmiu’l-Beyân an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XXI/81. Ayrıca bkz: el-Maverdi, *en-Nüketü ve’l-Uyun*, V/262; Ebu Cafer Muhammed b. El-Hasan Et-Tusi, *Et-Tıbyan Fi Tefsiri’l-Kur’an*, Daru İhyai’t-Türasi’l-Arabî, Beyrut trsz, IX/262.

³³⁰ Taberi, *Câmiu’l-Beyân an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, XXI/81. Ayrıca bkz: Suyuti, *ed-Durru’l-Mensûr fi’t-Tefsiri bi’l-Me’sûr*, XIII/295.

Taberi'nin yaptığı açıklamada "ehli tevilin icmasına göre ayet mensuhtur" ifadesi bulunmaktadır. Bu açıklamadan sonra Taberi bu görüşte olanları zikretmektedir.³³¹

Şehhate incelediğimiz ayetin nesih edilmediğini savunmaktadır. Kanaatimize göre bu ayet mensuhtur. Nitekim Taberi'nin de belirttiği gibi, ayetin nesih edildiğine dair ehli tevilin icması bulunmaktadır.

37. Zariyat suresi, 19

وَفِي أَمْوَالِهِمْ حَقٌّ لِّلسَّائِلِ وَالْمَحْرُومِ

"Mallarında (yardım) isteyen ve (iffetinden dolayı isteyemeyip) mahrum olanlar için bir hak vardır."³³²

Mukatil b. Süleyman'a göre yukarıda zikredilen ayet Tevbe suresi 60.ayetiyle nesih edilmiştir:

إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسْكِينِ وَالْعَامِلِينَ عَلَيْهَا وَالْمَوْلَىٰ فَهِيَ قُلُوبُهُمْ وَفِي الرِّقَابِ وَالْغَارِمِينَ وَفِي سَبِيلِ اللَّهِ وَإِنِ السَّبِيلِ فَرِيضَةً مِّنَ اللَّهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ

"Sadakalar (zekâtlar), Allah'tan bir farz olarak ancak fakirler, düşkünler, zekât toplayan memurlar, kalpleri İslâm'a ısıdırılacak olanlarla (özgürlüğüne

³³¹ Taberi, *Câmiu'l-Beyân an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, XXI/81.

³³² Zariyat suresi, 51/19.

kavuşturulacak) köleler, borçlular, Allah yolunda cihad edenler ve yolda kalmış yolcular içindir. Allah, hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.”³³³

Ayetle alakalı İbn Abbas’ın yorumuna yer vermek istiyoruz:

عن ابن عباس قال : " نسخت الزكاة كل صدقة "

“Zekât bütün sadakaları nesih etmiştir.”³³⁴

Aynı ayetle ilgili yorum yapan Dehhak şu açıklamaya yer vermektedir:

قال الضحاك نسخت الزكاة كل صدقة في القرآن

“Zekât Kur’an’daki bütün sadakaları nesih etmiştir.”³³⁵

İncelediğimiz ayetin mensuh olduğunu kabul eden müfessirler, yukarıda da gördüğümüz gibi, İbn Abbas ve Dehhak’ın görüşlerine istinaden yorumlar yapmaktadırlar. Fakat hemen zikretmek gerekir ki birçok müfessir ayetin nesih edilmediğini beyan etmektedirler. Konuyla alakalı İbn Feres’ten şu açıklamaları aktarmak istiyoruz:

اختلف في هذه الآية هل هي منسوخة أو محكمة؟ فذهب قوم إلى أنها موجبة في المال شيئاً غير الزكاة. وذهب قوم إلى أن ذلك منسوخ بالزكاة المفروضة. وهذا ضعيف لأنه تعالى لم يشرع بمكة قبل الهجرة شيئاً في الأموال.

³³³ Tevbe suresi, 9/60. Mukatil b. Süleyman, *Et-Tefsiru'l-Kebir*, IV/129.

³³⁴ Ebu Bekir Ahmed b. Ali er-Razi el-Cessas, *Ahkamu'l Kur'an*, Daru'l-İhyai't-Turasü'l-Arabi, Beyrut 1992, V/294.

³³⁵ İbn Ebi Talib el-Mekki, *El-Hidaye ila Buluği'n-Nihaye*, XI/7085.

İbn Feres'in de zikrettiği gibi ayetin nesih edilip edilmediği müfessirler arasında tartışmaya yol açmıştır. İbn Feres, ayetin mensuh olduğu görüşünü zayıf bularak “bu zayıf bir görüştür. Nitekim Allah, hicretten önce mal hakkında herhangi bir şey farz kılmamıştır” şeklinde yorumlar yapmaktadır.³³⁶

Benzer yorumları İbn Cüzey de yapmaktadır:

وقيل: إن الآية منسوخة بالزكاة، وهذا لا يحتاج إليه لأن النسخ إنما يكون مع التعارض، ولا تعارض بين الزكاة والنوافل وتسمية النوافل بالحق...

İbn Cüzey, ayetin neshi için tearuzun/zıtlığın bulunması gerektiğini dile getirerek “zekât ile nafiye sadakalar arasında bir tearuz bulunmamaktadır” biçimde yorumlar yapmaktadır.³³⁷

Ayetle ilgili yorum yapan Şehhate, ayetin haber niteliği taşıdığı için nesih edilmediğini belirtmektedir. Yaptığımız araştırmalara göre incelediğimiz ayet nesih edilmiştir.

38. Ahkaf suresi, 9

قُلْ مَا كُنْتُ بِدَعَا مِنَ الرُّسُلِ وَمَا أَدْرِي مَا يُفْعَلُ بِي وَلَا بِكُمْ إِنْ أَتَيْتُمْ إِلَّا مَا يُوحَىٰ إِلَيَّ وَمَا أَنَا إِلَّا نَذِيرٌ مُّبِينٌ

“De ki: “Ben türedi bir peygamber değilim. Bana ve size ne yapılacağını da bilmem.

Ben sadece bana vahyedilene uyarım. Ben sadece apaçık bir uyarıcıyım.”³³⁸

³³⁶ İbn Feres, *Ahkamu'l Kur'an*, III/506.

³³⁷ İbn Cüzey, *et-Teshil li Ulumi't Tenzil*, II/371.

Mukatil b. Süleyman yukarıdaki ayetin Fetih suresi 2.ayetiyle mensuh olduğunu söylemektedir:

لِيُغْفِرَ لَكَ اللَّهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ وَمَا تَأَخَّرَ وَيُتِمَّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكَ وَيَهْدِيكَ صِرَاطًا مُسْتَقِيمًا

“Ta ki Allah, senin geçmiş ve gelecek günahlarını bağışlasın, sana olan nimetini tamamlasın, seni doğru yola iletsin.”³³⁹

Konunun daha iyi anlaşılabilmesi için İkrime ve Hasan el-Basri'den aktarılan rivayeti özetle zikretmek istiyoruz:

Fetih suresi 2.ayet nazil olarak Ahkaf suresi 9.ayeti nesih edince Hz. Muhammed dışarı çıkar ve geçmiş ve gelecek günahlarının affedildiğini belirtir. Bunu duyan sahabe:

هَنِينًا لَكَ يَا نَبِيَّ اللَّهِ ، قَدْ عَلِمْنَا مَا يَفْعَلُ بِكَ ، فَمَاذَا يُفْعَلُ بِنَا ؟

“Ey Allah’ın elçisi, müjdeler olsun sana! Sana ne yapılacağını öğrendik. Ya biz?”

Sahabenin bu yanıtına cevaben Ahzab suresi 47.ayeti ve Fetih suresi 5-6.ayetleri nazil oldu.³⁴⁰

Yukarıda verdiğimiz rivayete göre Fetih suresi 2.ayet incelediğimiz ayeti nesih etmektedir.³⁴¹

³³⁸ Ahkaf suresi, 46/9.

³³⁹ Fetih suresi, 48/2.

³⁴⁰ Taberi, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, XXI/121.

³⁴¹ Sa'lebi, *El-Keşf ve'l Beyan*, IX/7. Ayrıca bkz: İbn Ebi Talib el-Mekki, *El-Hidaye ila Buluği'n-Nihaye*, XI/6817.

Fakat bazı müfessirlere göre ayet nesih edilmemiştir. Ayetle ilgili Şehhate aşağıdaki yorumu yapmaktadır:

“Birinci ayet dünya ile alakalıdır. İkinci ayet ise ahiretle ilgilidir. Bu görüş Hasan el-Basri'den nakledilmektedir. Ayrıca bu görüşü Taberi de benimsemektedir. Dolayısıyla ayetler arasında tearuz bulunmamaktadır.”³⁴²

Burada şunu belirtmede yarar vardır: ayetle ilgili yorum yapan müfessirler ayetin nesih edilip edilmeyeceğini şu şarta bağlamaktadırlar:

- a) Eğer ayette belirtilen ifade (وَمَا أَدْرِى مَا يُفْعَلُ بِى وَلَا بِكُمْ) ahiretle ilgi ise Fetih suresi 2.ayetiyle mensuktur.
- b) Eğer ayette belirtilen ifade (وَمَا أَدْرِى مَا يُفْعَلُ بِى وَلَا بِكُمْ) dünya ile ilgi ise mensuh değildir, muhkemdir.³⁴³

Ayetle ilgili yapılan bu değerlendirmelerde ayetin ne kastettiği son derecede önemli olduğunu gördük. Dolayısıyla müfessirlerin de belirttikleri gibi incelediğimiz ayet dünya ile ilgili olduğunu düşünüyoruz. Buna binaen ayetin nesih edilmesi için her hangi bir sebep bulunmamaktadır.

³⁴² Mukatil b. Süleyman, *Et-Tefsiru'l-Kebir*, (tah. Mahmud Şehhate), V/176.

³⁴³ Taberi, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, XXI/120-121. Ayrıca bkz: Kurtubi, *el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'ân*, XIX/184; Muhammed el-Emin b.Muhammed Eş-Şankitî, *Edvau'l Beyan*, Daru Aleml-i-Fevaid, Mekke h.1426, VII/403.

39. Mümtehine suresi, 11

وَإِنْ فَاتَكُمْ شَيْءٌ مِنْ أَزْوَاجِكُمْ إِلَى الْكُفَّارِ فَعاقِبْتُمْ فَاتُوا الَّذِينَ ذَهَبَتْ أَزْوَاجُهُمْ مِثْلَ مَا أَنْفَقُوا وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي أَنْتُمْ بِهِ
مُؤْمِنُونَ

“Eğer eşlerinizden biri kâfirlere kaçar ve siz de onlarla çarpışıp ganimet alırsanız, eşleri gidenlere sarf ettikleri (mehir) kadarını verin ve inandığımız Allah’a karşı gelmekten sakının.”³⁴⁴

Mukatil b. Süleyman’a göre yukarıda verdiğimiz ayet kılıç ayetiyle nesih edilmiştir.³⁴⁵

İncelediğimiz bazı müfessirlere göre Mümtehine suresi 11.ayet Enfal suresi 41.ayetiyle nesih edilmiştir.³⁴⁶

Ayetin nesih olduğunu kabul etmeyenlere gelince belirtilen ifadelerde açıklık bulunmamaktadır. Şöyle ki, örneğin Begavi tefsirini inceleyelim:

³⁴⁴ Mümtehine suresi, 60/11.

³⁴⁵ Mukatil b. Süleyman, *Et-Tefsiru’l-Kebir*, IV/309. Ayrıca bkz: İbn Ebi Talib el-Mekki, *El-Hidaye ila Buluği’n-Nihaye*, XI/7430; Et-Tusi, *Et-Tıbyan Fi Tefsiri’l-Kur’an*, XXVIII/587; Tabersi, *Mecmeu’l-Beyan Fi Tefsiri’l-Kur’an*, IX/348; Ebu Hayyan, *Bahru’l-Muhit*, VIII/255.

³⁴⁶ Huvvari, *Tefsiru Kitabillahi’l Aziz*, IV/341; İbn Ebi Zemenin, *Tefsiru’l-Kur’an’i’l-Aziz*, IV/380.

واختلفوا في أنه هل يجب العمل به اليوم في رد المال إذا شرط في معاقدة الكفار ؟ . فقال قوم : لا يجب ، وزعموا أن الآية منسوخة ، وهو قول عطاء ومجاهد وقتادة ، وقال قوم : هي غير منسوخة ويرد إليهم ما أنفقوا .

Yapılan açıklamada gördüğümüz gibi neshi kabul edenlerin isimleri açıkça belirtilmektedir. Fakat neshi kabul etmeyenlere gelince, Begavi sadece “وقال قوم” ifadesiyle iktifa etmektedir. Dolayısıyla bu ifadeyle kimin kastedildiğini belirtmemektedir.³⁴⁷

وذكر مقاتل انها منسوخة بأية السيف، ولا “ Ayetle ilgili açıklamalarda bulunan Şehhate ” ifadesiyle ayetin mensuh olduğunu kabul etmemektedir. Nitekim ona göre ayetler arasında zıtlık bulunmamaktadır.³⁴⁸ Kanaatimize göre ayet mensuktur. Nitekim İbn Cevzi'nin de belirttiği gibi bu ayetin neshi icma ile kabul edilmiştir.³⁴⁹

40. Müzemmil suresi, 10

وَاصْبِرْ عَلَىٰ مَا يَقُولُونَ وَاهْجُرْهُمْ هَجْرًا جَمِيلًا

“Onların söylediklerine sabret ve onlardan güzellikle ayrıl.”³⁵⁰

³⁴⁷ Begavi, *Ma'âlimu't-Tenzîl*, VIII/100.

³⁴⁸ Mukatil b. Süleyman, *Et-Tefsiru'l-Kebir*, (tah. Mahmud Şehhate), V/176.

³⁴⁹ Semerkandi, *Bahru'l-Ulum*, III/355; el-Cevzi, *Zadu'l-Mesir fi İlmi't-Tefsir*, VIII/244.

³⁵⁰ Müzzemmil suresi, 73/10.

Mukatil'e göre yukarıda verilen ayet Tevbe suresi kılıç ayetiyle nesih edilmiştir.³⁵¹

Ayetin nesih edilmesini gerek görmeyenlerin argümanları şudur: Hz. Muhammed'e tebliğ görevinin verildiği ilk dönemlerde inkârcıların Müslümanlara karşı tutumları daha çok sözlü sataşma şeklindeydi. Söz konusu ayette Hz. Peygamber'in bu gibi durumlar karşısında takınacağı tavır belirlenmektedir. Bu ayete göre Hz. Muhammed'in gerek üstün ahlâkı gerekse tebliğ görevi onun kötülüğe kötülükle karşılık vermesini engellemektedir. Hz. Muhammed'in bu tutumunun sebebi korktuğu için değil ödevi gerektirdiği için düşmanlarının haksız sözlerine, sataşmalarına katlanmayı emredilmektedir. Ayette geçen "onlardan güzellikle ayrıl" ifadesi fiziksel anlamda uzaklaşmaktan çok, onlara karşılık vermekten kaçınmak şeklinde yorumlanması gerekmektedir.³⁵²

Ayetle ilgili açıklamalarda bulunan Şehhate:

³⁵¹ Mukatil b. Süleyman, *Et-Tefsiru'l-Kebir*, IV/476. Ayetin nesih edildiğini kabul eden müfessirlerden bazıları: Huvvari, *Tefsiru Kitabillahi'l Aziz*, IV/430; Taberi, *Câmiu'l-Beyân an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, XXIII/380; Sa'lebi, *El-Keşf ve'l Beyan*, X/63.

³⁵² Maturidi, *Te'vilatu Ehli's Sünne*, V/297; ayrıca bkz. Tabersi, *Mecmeu'l-Beyan Fi Tefsiri'l-Kur'an*, X/126; Razi, *Mefatihul Gayb*, XXX/180; Hayreddin Karaman, Mustafa Çağrıncı, İbrahim Kâfi Dönmez, Sadrettin Gümüş, *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, V/487.

يقول محمود شحاته: وسبق بيان ان المسلمين أمروا عند قلتهم وضعفهم بالصبر والتحمل، ثم أمروا عند قوتهم بالقتال وصد العدوان، فليس فى الأمر بالقتال نسخ للأمر بالصفح والعفو، بل هو من باب تغيير الحكم لتغيير السبب. فالحكم يدور مع السبب وجودا وعدما

ayetin nesih edilmediğini söylemektedir. Nitekim İslamiyet'in ilk döneminde Müslümanlara savaşmamak ve yapılan eziyetlere karşılık vermemek istenmekteydi. Daha sonraki dönemlerde ise yapılan kötülöklere karşılık verme izni verilmiştir. Dolayısıyla hüküm sebebe göre değişebilmektedir.³⁵³ Kanaatimize göre de ayet mensuh değildir.

41. Mücadile suresi, 12

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نَاجَيْتُمُ الرَّسُولَ فَقَدِّمُوا بَيْنَ يَدَيْ نُجُوبِكُمْ صَدَقَةً ذَلِكَ خَيْرٌ لَكُمْ وَأَطْهَرُ فَإِن لَّمْ تَجِدُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ

“Ey iman edenler! Peygamber ile baş başa konuşacağınız zaman, baş başa konuşmanızdan önce bir sadaka verin. Bu, sizin için daha hayırlı ve daha temizdir. Şayet (sadaka verecek bir şey) bulamazsanız, bilin ki Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.”³⁵⁴

Mukatil b. Süleyman'a göre yukarıda incelediğimiz ayetin hükmünü bir sonraki ayet nesih etmiştir:

³⁵³ Mukatil b. Süleyman, *Et-Tefsiru'l-Kebir*, (tah. Mahmud Şehhate), V/168.

³⁵⁴ Mücâdile suresi, 58/12.

ءَأَشْفَقْتُمْ أَنْ تُقَدِّمُوا بَيْنَ يَدَيْ نَجْوَاكُمْ صَدَقَاتٍ فَإِذْ لَمْ تَفْعَلُوا وَتَابَ اللَّهُ عَلَيْكُمْ فَأَقْبِمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَأَطِيعُوا
اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَاللَّهُ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ

“Baş başa konuşmanızdan önce sadakalar vermekten çekindiniz mi? Bunu yapmadığınıza ve Allah da, sizi affettiğine göre artık namazı kılın, zekâtı verin, Allah’a ve Resûlüne itaat edin. Allah, bütün yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır.”³⁵⁵

İncelediğimiz ayet hakkında birçok müfessir nesih edildiğini bildirmektedir.³⁵⁶ Bununla beraber bazı müfessirler ayetin nesih edilişi hakkında Hz. Ali’den şu bilgiyi vermektedirler:

{ إِذَا نَاجَيْتُمُ الرَّسُولَ فَقَدِّمُوا بَيْنَ يَدَيْ نَجْوَاكُمْ صَدَقَةً } الآية ، قال علي رضي الله عنه : " ما عمل بها أحد غيري
حتى نُسخَت وما كانت إلا ساعة "

Aktarılan bu bilgiye göre Mücadile suresi 12.ayet yaklaşık bir saat muhkem olmuştur. Rivayete göre bu ayeti pratiğe geçiren sadece Ali (r.a.) olmuştur.³⁵⁷

Görebildiğimiz kadarıyla incelediğimiz müfessirler arasında sadece Razi ayetin mensuh olmadığını savunmaktadır:

³⁵⁵ Mücâdile suresi, 58/13.

³⁵⁶ Örnek için bkz: Taberi, *Câmiu'l-Beyân an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, XXII/480; Vahidi, *El-Veciz Fi Tefsiri'l-Kitabi'l-Aziz*, II/1077; Tusi, *Et-Tıbyan Fi Tefsiri'l-Kur'an*, IX/552.

³⁵⁷ Cessas, *Ahkamu'l Kur'an*, V/316. Cessas'ın yaptığı açıklamaya benzer yorumlar vardır, bkz: San'anî, *Tefsîrü'l-Kur'ân*, II/280.

المسألة الخامسة : أنكر أبو مسلم وقوع النسخ وقال : إن المنافقين كانوا يمتنعون من بذل الصدقات ، وإن قوما من المنافقين تركوا النفاق وآمنوا ظاهرا وباطنا إيمانا حقيقيا ، فأراد الله تعالى أن يميزهم عن المنافقين ، فأمر بتقديم الصدقة على النجوى ليميز هؤلاء الذين آمنوا إيمانا حقيقيا عن بقي على نفاقه الأصلي ، وإذا كان هذا التكليف لأجل هذه المصلحة المقدره لذلك الوقت ، لا جرم يقدر هذا التكليف بذلك الوقت ، وحاصل قول أبي مسلم : أن ذلك التكليف كان مقدرًا بغاية مخصوصة ، فوجب انتهاؤه عند الانتهاء إلى الغاية المخصوصة ، فلا يكون هذا نسخا ، وهذا الكلام حسن ما به بأس ...

Yukarıdaki rivayette Ebu Müslim'den aktarılan bilgiye göre ayet mensuh değildir. Ebu Müslim “Nitekim gerçek iman edenlerle münafıkları ayırt edebilmek için ayet nazil olmuştur ve ayet hedefine ulaşmış sayılmaktadır. Ayetin gayesi hedefe ulaştığına göre, kendisine yüklenen görevi tamamlamıştır ki buna nesih denilmez” şeklinde görüşünü beyan etmektedir.³⁵⁸

Ayetle ilgili görüş beyan eden Şehhate, Mukatil'in görüşünü aktarmakta ve dolaylı olarak neshin var olduğunu savunmaktadır.³⁵⁹ Yaptığımız çalışmalara göre ve elde ettiğimiz verilere göre Mücadile suresi 12.ayeti nesih edilmiştir.

³⁵⁸ Razi, *Mefatihul Gayb*, XXIX/273.

³⁵⁹ Mukatil b. Süleyman, *Et-Tefsiru'l-Kebir*, (tah. Mahmud Şehhate), V/180.

SONUÇ

Tarihin mazhar olduğu en büyük uygarlıklardan biri olan İslam medeniyeti Kur’ân merkezli bir medeniyettir. Bu yüzden Kur’ân-ı Kerîm’in doğru bir biçimde anlaşılması son derecede önemlidir. İlk dönemlerden itibaren ilim adamlarının dikkatini çeken, bizim de araştırmamızda yer verdiğimiz Nasih ve Mensuh ilmi Kur’an’ın bütünlüğünü ve içinde verilmek istenilen mesajı anlamada önemli bir yere sahiptir. Bu öneme binaen “**Mukatil b. Süleyman’ın Tefsirinde Nâsîh ve Mensuh (Mahmud Şehhate’nin Tahkiki Çerçevesinde Bir İnceleme)**” isimli çalışmamızı yaptık ve verimli olabilmesi için elimizden gelen gayreti gösterdik.

Netice itibariyle tezimizde elde ettiğimiz sonuçları zikredecek olursak şu başlıklar altında sıralayabiliriz:

- 1) Mukatil b. Süleyman’ın mensuh dediğı ayetler hakkında diğerk tefsirlere baktığımızda hemen hemen hemfikir olduğunu görmekteyiz. Bununla beraber mensuh olarak kabul ettiğı bazı konularda tek olduğunu da gördük.
- 2) Mukatil b. Süleyman tefsirinde mensuh olarak kabul ettiğı toplam kırk dört ayet vardır. Bu çalışmamızda onun mensuh olarak kabul ettiğı ayetleri inceleyip diğerk müfessirlerin görüşleriyle karşılaştırdığımızda bunlar hakkında farklı görüşlerin beyan edildiğini ve tartışmaya açık olduğunu gördük.
- 3) Mahmud Şehhate’nin yaptığı açıklamalarından açıkça anlaşılmaktadır ki o, Mukatil’in mensuh olarak kabul ettiğı ayetlerden sadece dördünün nesih edildiğini kabul etmektedir.

- 4) Çalışmamızda elde ettiğimiz sonuçlara bakıldığı zaman, ayetler hakkında rivayetleri ve özellikle de sahabe ve tabiin müfessirlerin görüşlerini dikkate aldığımızda, Mukatil'in mensuh olarak kabul ettiği ayetlerin sadece yirmi iki tanesinin mensuh olduğu görülecektir.

Mahmud Şehhate ve bir grup tefsirciye göre Kur'an'da mensuh olarak kabul edilen ayetler mensuh değildir. Nitekim mensuh olarak kabul edilen bu ayetler ya haber niteliği taşımakta ya da genel/âmm olanı tahsis etmekte veyahut mutlak olanı sınırlamakta/takyid etmektedir.

Mahmud Şehhate, Mukatil'in mensuh olarak nitelediği ayetleri tedkik ederken bazı ayetlerin haber özelliğini taşıdığını, bazılarının tahsis ve bazılarının da takyid etme vasfına sahip olduğunu belirtmede haklı olmasıyla beraber mensuh ayetlerinin sayısı azaltmada, kanaatimize göre, aşırılığa gitmiştir. Çalışmamızda da belirttiğimiz gibi neshi kabul edenler arasında mensuh ayetlerin sayısı hakkında 4 ayetten 260 ayete kadar farklı rakamlar belirtilmektedir. Mukatil'in mensuh olarak kabul ettiği ayetlere baktığımız zaman makul bir rakam söylediğini görürüz.

Çalışmamızda bazı konularda Mahmud Şehhate'nin tespitlerine katılmadığımızı belirtmek istiyoruz. Daha önce de belirttiğimiz gibi, mensuh ayetlerin sayısı dörtten daha fazladır.

Tezimizde değerlendirmesini yaptığımız **“Mukatil b. Süleyman'ın Tefsirinde Nâsîh ve Mensuh (Mahmud Şehhate'nin Tahkiki Çerçevesinde Bir İnceleme)”** isimli çalışmamız, tespit ve teklif ettiğimiz önerilerin Kur'ân çalışması yapacak araştırmacılara yol göstereceğini umuyoruz.

Aşağıdaki tabloda Mukatil b. Süleyman'ın mensuh olarak kabul ettiği ayetlerin numaralarını vermek istiyoruz. Bununla beraber bu tabloda Mahmud Şehhate ve bizim ayetle ilgili kanaatimizi belirteceğiz.

Mensuh Ayet	Nasih Ayet	Mukatil b. Süleyman	Mahmud Şehhate	Bize Göre
Bakara, 2/178	Maide, 5/45	Mensuhtur	Tahsistir	Mensuhtur
Bakara, 2/180	Nisa, 4/7	Mensuhtur	Tahsistir	Mensuhtur
Bakara, 2/184	Bakara, 2/185	Mensuhtur	Nesih yoktur	Mensuhtur
Bakara, 2/191	Bakara, 2/191	Mensuhtur	Nesih yoktur	Nesih yoktur
Bakara, 2/215	Tevbe, 9/60	Mensuhtur	Nesih yoktur	Mensuhtur
Bakara, 2/228	Bakara, 2/229	Mensuhtur	Mutlakı takyit vardır	Mensuhtur
Bakara, 2/240	Bakara, 2/234	Mensuhtur	mensuh değildir	Mensuhtur
Bakara, 2/284	Bakara, 2/286	Mensuhtur	Tahsistir	Mensuhtur
Ali İmran, 3/102	Tegabün, 64/16	Mensuhtur	Nesih yoktur	Mensuhtur
Nisa, 4/10	En'am, 6/152	Mensuhtur	Nesih yoktur	Nesih yoktur
Nisa, 4/15-16	Nur, 24/2	Mensuhtur	Mensuhtur	Mensuhtur
Nisa, 4/63	"kılıç ayeti"	Mensuhtur	Nesih yoktur	Nesih yoktur
Nisa, 4/91	"kılıç ayeti"	Mensuhtur	Nesih yoktur	Mensuhtur

Maide, 5/2	Tevbe, 9/5	Mensuhtur	Nesih yoktur	Mensuhtur
Maide, 5/13	Tevbe, 9/29	Mensuhtur	Nesih yoktur	Mensuhtur
Maide, 5/42	Maide, 5/49	Mensuhtur	Nesih yoktur	Mensuhtur
En'am, 6/15	Fetih, 48/1-2	Mensuhtur	Nesih yoktur	Nesih yoktur
En'am, 6/66	"kılıç ayeti"	Mensuhtur	Nesih yoktur	Nesih yoktur
En'am, 6/107	"kılıç ayeti"	Mensuhtur	Nesih yoktur	Nesih yoktur
En'am, 6/69	Nisa, 4/140	Mensuhtur	Nesih yoktur	Nesih yoktur
En'am, 6/159	Tevbe, 9/29	Mensuhtur	Mensuh değil	Nesih yoktur
A'raf, 7/199	"kılıç ayeti"	Mensuhtur	Nesih yoktur	Nesih yoktur
Enfal, 8/61	Muhammed, 47/35	Mensuhtur	Nesih yoktur	Mensuhtur
Enfal, 8/75	Enfal, 8/75	Mensuhtur	Nesih yoktur	Mensuhtur
Tevbe, 8/80	Munafikun, 63/6	Mensuhtur	Nesih yoktur	Mensuhtur
Yunus, 10/99	"kılıç ayeti"	Mensuhtur	Nesih yoktur	Nesih yoktur
Yunus, 10/108	"kılıç ayeti"	Mensuhtur	Nesih yoktur	Nesih yoktur
İsra, 17/24	Tevbe, 9/113	Mensuhtur	Nesih yoktur	Nesih yoktur
İsra, 17/34	Bakara, 2/220	Mensuhtur	Nesih yoktur	Nesih yoktur
Hac, 22/69	"kılıç ayeti"	Mensuhtur	Nesih yoktur	Nesih yoktur

Ankebut, 29/46	“kılıç ayeti”	Mensuhtur	Nesih yoktur	Mensuhtur
Secde, 32/30	“kılıç ayeti”	Mensuhtur	Nesih yoktur	Mensuhtur
Ahzab, 33/6	Enfal, 8/75	Mensuhtur	Nesih yoktur	Mensuhtur
Şura, 42/5	Mü'min, 40/7	Mensuhtur	Yorum yapılmamıştır	Nesih yoktur
Şura, 42/15	Mü'min, 40/7	Mensuhtur	Mensuhtur	Mensuhtur
Şura, 42/20	İsra, 17/18	Mensuhtur	Nesih yoktur	Nesih yoktur
Zuhuf, 43/89	“kılıç ayeti”	Mensuhtur	Nesih yoktur	Mensuhtur
Casiye, 45/14	“kılıç ayeti”	Mensuhtur	Nesih yoktur	Mensuhtur
Zariyat, 51/19	Tevbe, 9/60	Mensuhtur	Nesih yoktur	Mensuhtur
Ahkaf, 46/9	Fetih, 48/2	Mensuhtur	Nesih yoktur	Nesih yoktur
Mümtehine, 60/11	“kılıç ayeti”	Mensuhtur	Nesih yoktur	Mensuhtur
Müzzemmil, 73/10	“kılıç ayeti”	Mensuhtur	Nesih yoktur	Nesih yoktur
Mücâdile, 58/12	Mücâdile, 58/13	Mensuhtur	Mensuhtur	Mensuhtur

BİBLİYOGRAFYA

- Abduh, Muhammed ve Rızâ, Reşîd, *Tefsîru'l-Menâr Tefsîru'l-Kur'âni'l-Hakîm*, Dâru'l-Menâr, Kahire 1947.
- Albayrak, Halis, *Tefsir Usulü*, Şule yay., İstanbul 2014.
- Al-Sawwaf, M. M., *Muqatil ibn Sulayman, an early Zaidi theologian, with special reference to his Tafsir al-Khamsmi'at Aya*, (yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Oxford Üniversitesi, Oxford 1969.
- Cerrahoğlu, İsmail, “*Tefsirde Mukâtil b. Süleyman ve Eserleri*”, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: 21 Sayı: 1, 1973.
- Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Usulü*, AÜİF Yay., Ankara 1971.
- Ebu Hayyan, Muhammed b. Yusuf, *el-Bahru'l-Muhit*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1993.
- Ebu's-Suud, Muhammed b. Muhammed b. Mustafa, *el-İrşadu Akli's-Selim ila Mezayi'l-Kur'ân'il-Kerîm*, Mektebetü'l-Riyadi'l-Hadise, Riyad trsz.
- El-Alusi, Şehâbeddin Mahmûd, *Ruhu'l-Meani fî Tefsiri'l-Kur'ani'l-Azim ve's-Seb'i'l-Mesani*, Daru't-Türasü'l-Arabiy, Beyrut trsz.
- El-Askalani, Ebu'l-Fazl Şihab'ud-dîn Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Muhammed b. Hacer, *Tehzibü't Tehzib*, Müessesetü'r Risale, 1995.
- El-Basrî, Ebü'l-Hattâb Katade b. Diâme b. Katade es-Sedûsî, *en-Nasih ve'l Mensuh*, Müessesetü'r Risale, Bağdat trsz.
- El-Begavi, Ebu Muhammed Muhyissünne Hüseyin b. Mes'ud, *Ma'âlimu't-Tenzîl*, Daru Tayyibe, Riyad 1989.

- El-Buhari, Ebu Abdillan Muhammed b. İsmail, *Sahihu'l Buhari*, (Tahkik: Mustafa Dibu'l-Buğa), Daru'l Huda, Cezayir 1992.
- El-Bukaî, Abu'l-Hasen İbrahim b. Umar, Nizamu'd-Durari fi Tanasubi'l-Ayati ve's-Suveri, *Daru'l-Kitabi'l-İslami*, Kahire trsz.
- El-Cessas, Ebu Bekir Ahmed b. Ali er-Razi, *Ahkamu'l Kur'an*, Daru'l-İhyai't-Turasü'l-Arabi, Beyrut 1992.
- El-Cevzi, Ebu'l-Ferec Cemalüddin Abdurrahman b. Ali b. Muhammed, *Nevasihu'l-Kur'an*, Camiatü'l İslamiyye, Medine 2003.
- El-Cevzi, Ebu'l-Ferec Cemalüddin Abdurrahman b. Ali b. Muhammed, *Zadu'l-Mesir fi İlmi't-Tefsir*, Mektebetü'l-İslamî, Beyrut 1984
- El-Endülüsi, İbn Hazm, *en-Nasih ve'l Mensuh fi'l Kur'an'il Kerim*, Daru'l-Kutubi'l-İlmi, Beyrut 1986.
- El-Ferra, Ebu Zekeriyya Yahya b. Ziyad, *Meani'l-Kur'an*, Alemül-Kütüb Yay., Beyrut 1983.
- El-Feyruz Abadi, Mecdu'd-Din Muhammed ibn Yakub, *El-Kamusu'l-Muhit*, (tah: Mektebu Tahkiki't-Türasi Fi Müesseseti'r-Risale), 8.baskı, Müessesetü'r Risale, Beyrut 2005.
- El-Hanbeli, Meri b. Yusuf el-Kermi, *Kalaidü'l-Mercan fi Beyani'n-Nasih ve'l-Mensuh mine'l-Kuran*, Daru'l Furkan, Amman 2000.
- El-Hazin, Alauddin Ali b.Muhammed b. İbrahim, *Lübabu't-Te'vil fi Maâni't-Tenzil*, Daru'l-Kutubu'l-İlmi, Beyrut 2004.
- El-Huvvari, Hud b. Muhakkem, *Tefsiru Kitabillahi'l Aziz*, Daru'l-Garbi'l İslamî, Beyrut 1990.

- El-İd, Übey b. Ali, *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman: Tefsîrü'l-ham-si mie âye ü'l-emr ve'n-nehy ve'l-he-lâl ve'l-harâm*, (yayımlanmamış yüksek lisans tezi), el-Câmiatü'l-İslâmiyye, Medine h.1409.
- El-Kelbi, Ebu'l Kasım Muhammed b. Ahmed İbn Cüzey, *et-Teshil li Ulumi't Tenzil*, Daru'l-Kutubu'l-İlmi, Beyrut 1995.
- El-Kurtubi, Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed Ebi Bakr, *el-Camiu li-Ahkami'l-Kur'ân*, Risale Yay., Beyrut 2006.
- El-Kuşeyri, Ebu Hüseyin Müslim b. Haccac en-Nisaburi, *Müslim Sahih*, Çağrı Yay., İstanbul 1981.
- El-Maturidi, Ebu Mansur Muhammed b. Muhammed, *Tefsiru'l Kur'ani'l Azim*, Risale Yay., Beyrut 2004.
- El-Maverdi, Ebu'l Hasen Ali b. Muhammed b. Habib el-Basri, *en-Nüketü ve'l-Uyun*, Dar'ul-Kütüb'ül-İlmî, Beyrut trsz.
- El-Mazhari, Muhammed Senaullah el-Usmani, *Tefsiru'l-Mazhari*, Daru'l-İhyai't-Turasü'l-Arabi, Beyrut 2004.
- El-Mukri, Ahmed b. Muhammed b. Ali el-Feyyumi, *Misbahu'l Munir*, Lübnan Yay., Beyrut 1987.
- El-Mursî, Abu'l-Hasan Ali b. İsmail b. Side, *el-Muhkamu ve'l-Muhitu'l-A'zam*, Daru'l-Kutubu'l-İlmiyya, (tah:Abdu'l-Hamid Hinravi), Beyrut 2000.
- El-Mutarrizi, Ebü'l-Feth Nasıruddin, *el-Mugrib fi Tertibi'l-Mu'rib*, (tahkik Mahmud Fahuri, Abdülhamid Muhtar), Usame b. Zeyd Yay., Halep 1979.
- El-Müfti, Ümit Necmeddin Cemil, *et-Tibyan fi Beyan en-Nasih vel-Mensuh*, (yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Erbil Üniversitesi Külliyesi Şeria ve'd Dirasat İsmâiyye Irak 2003.

- El-Vahidi, Ebu'l Hasen Ali b. Ahmed, *Esbabu'n Nuzuli'l Kur'an*, Darul Kutubil İlmiyye, Beyrut 1991.
- En-Nehhas, Ebu Cafer Muhammed b. Ahmed b. İsmail, *en-Nasih ve'l-Mensuh fil Kur'an'il Kerim*, El-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut 2007.
- En-Nesefi, Ebu'l-Berekât Abdullah b. Ahmed b. Muhammed, *Medariku't Tenzil ve Hakaiku't Te'vil*, Daru'l Kelimi't-Tayyib, Beyrut 1998.
- En-Nisaburi, Ebu Bekr Muhammed b. İbrahim b. Münzir, *Tefsiru'l Kur'an*, Dâru'l- Meâsir, Riyad 2002.
- Er-Razi, Fahrüddîn Muhammed İbn Ziyâuddîn Ömer b. el-Hüseyn el-Kureşî, *Mefatihü'l Ğayb*, Daru'l-Fikr, Beyrut 1981.
- Er-Râzî, Muhammed b. Ebî Bekr b. Abdilkadir, *Muhtaru's Sihah*, Lübnan Yay., Beyrut 1986.
- Es-Sabuni, Muhammed Ali, *Safvetu't-Tefasir*, Daru'l Kur'an'il Kerim, Beyrut 1981.
- Es-Sa'lebi, Ebu İshak Ahmed b. Muhammed b. İbrahim, *El-Keşf ve'l Beyan*, Dâru İhyâi't-Türâs el-Arabî, Beyrut 2002.
- Es-San'anî, Abdurrezzâk b. Hemmâm, *Tefsîrü'l-Kur'ân*, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad 1989.
- Es-Seâlibî, Ebû Zeyd Abdurrahmân b. Muhammed b. Mahlûf, *el-Cevahiru'l-Hisan fi Tefsiri'l-Kur'an*, Daru'l-İhyai't-Turasü'l-Arabiyye, Beyrut 1997.
- Es-Sem'anî, Ebu'l-Muzaffer. Mansûr b. Muhammed b. Abdulcebbâr et-Temîmî el-Mervezî, *Tefsiru'l Kur'an*, Daru'l Vatan, Riyad 1997.
- Es-Semerandi, Nasr b. Muhammed Bin Ahmed b. İbrâhîm, *Bahru'l-Ulum*, Daru'l Kutubu'l İlmiyye, Beyrut 1993.

- Es-Sicistânî, Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş‘as b. İshâk el-Ezdî, *Sünenu Ebi Davud*, Çağrı Yay., İstanbul 1984.
- Es-Suyuti, Celâleddîn Ebu'l-Fazl Abdirrahmân b. Kemâleddin Ebî Bekr b. Muhammed el-Huzayrî, *Lübabu'n-Nukul Fi Esbabî'n-Nuzul*, Müessesetül'l Kütübi's Sekâfiyyeti yay., Beyrut 2002.
- Es-Suyuti, *Celalüddin, ed-Durru'l-Mensûr fi't-Tefsirî bi'l-Me'sûr*, Merkez lil Buhusi ved-Diraseti'l-Arabiyy el-İslamiyy, Kahire 2003.
- Eş-Şafii, Ebu Abdullah Muhammed b. İdris, *Ahkamu'l-Kur'an*, Mektebetu'l-Haneci, Kahire 1994.
- Eş-Şankitî, Muhammed el-Emin b. Muhammed, *Edvau'l Beyan*, Daru Alemlî'l-Fevaid, Mekke h.1426.
- Eş-Şevkani, Muhammed b. Ali b. Muhammed, *Fethü'l Kadir el-Câmi' Beyne Fenniyyi'r-Rivâye ve'd-Dirâye min 'İlmi't-Tefsîr*, (Tah. Abdurrahman 'Umayr), Daru'l-Vefa, Beyrut 1994.
- Et-Tabatabai, Es-Seyyid Muhammed Hüseyin, *El-Mîzân fî Tefsîri'l-Kur'an*, Müessesetu'l-Âlemi li'l-Matbuat, Beyrut 1997.
- Et-Taberi, Ebu Cafer Muhammed ibn Cerir, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'an*, Daru'l-Hıcr, Kahire 2001.
- Et-Tirmizi, Ebu İsa Muhammed b. İsa b. Sevre, *Sünenu Tirmizi*, Çağrı Yay., İstanbul 1981.
- Et-Tusi, Ebu Cafer Muhammed b. El-Hasan, *Et-Tibyan fi Tefsiri'l-Kur'an*, Daru İhyai't-Türasi'l-Arabî, Beyrut trsz.

- Ez-Zemahşerî, Ebû'l-Kâsım Mahmud İbn Ömer el-Harezmi, *el-Keşşâf an Hakâiki't-Tenzil ve Uyûni'l-Ekâvil fî Vücûhi't-Te'vil*, Mektebetu'l-Abîkân, Riyad 1998.
- Hamurcu, Fevzi, *Mukâtil b. Süleyman ve İlk Fıkhî Tefsir*, Fecr yay, Ankara 2009.
- Hamurcu, Fevzi, *Mukâtil b. Süleyman ve Kitâbu Tefsiri'l-hamsi mie Âye Adli Eseri*, (yayımlanmamış doktora tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1995.
- İbn Arabi, Ebu Bekir Muhammed b. Abdullah, *Ahkamu'l Kur'an*, Darul Kutubil İlmiyye, Beyrut 2003.
- İbn Aşur, Muhammed et-Tâhir b. Muhammed b. Muhammed et-Tâhir et-Tûnisî, *Tefsiru't-Tahrir ve't-Tenvir*, ed-Dârü't-Tûnusiyye, Tunus 1984.
- İbn Atiyye, Ebu Muhammed Abdulhak b. Galib, *el-Muharrerü'l-Veciz fi Tefsiri'l-Kitabi'l-Aziz*, Daru'l Kutubi'l İlmiyye, Beyrut 2001.
- İbn Atiyye, Ebu Muhammed Abdulhak b.Galib, *Muharrerü'l-Veciz fi Tefsiri'l-Kitabi'l-Aziz*, Daru'l-İlmiyye, Beyrut 2001.
- İbn Ebî Hâtim, Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs er-Râzî, *Tefsiru'l Kur'an'il Azim Müsneden an Rasulillah ve's Sahabe ve't Tabiin*, Mektebetü Nizâr Mustafa el-Bâz, Riyad 1997.
- İbn Ebi Zemenin, *Tefsiru'l-Kur'an'i'l-Aziz*, Farukul Hadise Yay., Kahire 2002.
- İbn Faris, Abu'l-Huseyn Ahmad b. Zekeriyya, *Mu'cemu Makayisi'l-Lüğa*, (tah: Abdu's-Selam Muhammed Harun), Daru'l-Fikr, 1979.

- İbn Feres el-Endulusi, Ebu Muhammed Abdülmunim b. Abdirrahim, *Ahkamu'l Kur'an*, Dar İbn Hamz, Beyrut 2006.
- İbn Kesir, Abu'l Fida İsmail ed-Dimaşkî, *Tefsîru'l Kur'ân'il Azîm*, Müessesetü Kurtuba, Kahire 2000.
- İbni Menzur, Ebu Fadl Muhammed b. Celaluddin Mukrim el-Ensari (tah: heyet), *Lisanu'l-Arab*, yay. Daru Sadır, Beyrut h.1300.
- İbrahim Çelik, *Mukâtil b. Süleyman ve Tefsirdeki Metodu*, Bursa 2000.
- Karaman, Hayreddin, Çağrııcı, Mustafa, Dönmez, İbrahim Kâfi, Gümüş, Sadrettin, *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara 2008.
- Kocakulak, Hüseyin, *Nâsîh ve Mensûh Ayetlerin tarih içerisindeki yorumu (Şah Veliyyullah Ed-Dihlevî Tasnifi Çerçevesinde)*, (yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2009.
- Koç, Mehmet Akif (editör), *Tefsir El Kitabı*, Grafiker yay., Ankara 2012.
- Türker, Ömer, “*Mukatil b. Süleyman*”, TDV İslam Ansiklopedisi.
- Mukatil b. Süleyman, *Et-Tefsiru'l Kebir*, Müessesetü't-Tarihi'l-Arabiyy Yay., Beyrut 2002.
- Çetin, Abdurrahman, “*Nesih*”, DİA Ansiklopedisi.
- Penrice, John, *A Dictionary and Glossary of the Qur'an*, Henry S. King and Co., London 1873.
- Tantavi, Muhammed Seyyid, *et-Tefsiru'l-Vasit lil-Kur'ani'l-Kerim*, Risale Yay, Kahire 1987.
- Türker, Ömer, *Mukâtil b. Süleyman'ın Kur'ân'ı Tevil Yöntemi*, (yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Sakarya Üniversitesi, Sakarya 1999.

- Yahya b. Sellam, *Tefsir Yahya b. Sellam*, Daru'l Kutubu'l İlmî, Beyrut 2004.
- Yıldırım, Zehra, *Mukatil b. Süleyman'ın Müteşâbih Kabul Edilen Ayetlere Yaklaşımları*, (yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Hitit Üniversitesi, Çorum 2013.
- Zammit, Martin R., *A Comparative Lexical Study of Qur'ânic Arabic*, Brill Yay., Leiden, Boston, Köln 2002.

ÖZET

“Mukatil b. Süleyman’ın Tefsirinde Nâsîh ve Mensuh (Mahmud Şehhate’nin Tahkiki Çerçevesinde Bir İnceleme)” isimli araştırmamız *et-Tefsiru’l Kebir* tefsirinde Mahmud Şehhate’nin tepatine göre mensuh olan ayetlerin değerlendirilmesini içermektedir.

Araştırmamız giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde tezimizin konusu, amacı ve metodu anlatılmıştır. Bununla beraber Mukatil b. Süleyman’ın hayatı, görüşleri, ilmi konumu ve eserleri kısaca bilgi verilmiştir.

Birinci bölümde Mukatil b. Süleyman’ın mensuh olarak kabul ettiği ayetlerin esbab-ı nüzulleri değerlendirilmeye çalışılmıştır. Ayetleri seçerken sebab-i nüzullerinin zikredilmesini dikkate aldık. Bundan dolayı incelediğimiz ayetlerin sayısı on dokuz tane olmuştur.

İkinci bölümde Mukatil b. Süleyman’ın mensuh saydığı ayetler irdelenmiştir. İncelediğimiz mensuh ayetler hakkında diğer müfessirlerin öne sürülen görüşleri de kısaca değerlendirmiştir. Mahmud Şehhate’nin görüşleri önemle incelenmiş ve mensuh kabul edilen her ayette tutumu özellikle belirtilmiştir.

Mensuh olarak kabul edilen kırk dört ayet hakkında tarafımızdan kısaca değerlendirmeler yapılmış ve her ayete olan yaklaşımımız - sebebi belirtilerek - açıkça ortaya konulmuştur.

Mukatil b. Süleyman’ın tefsiri tahkik eden Mahmud Şehhate’ye göre mensuh ayetlerin toplam sayısı dört tanedir. Fakat tezimiz boyunca yaptığımız araştırma ve

incelemeler neticesinde Mahmud Şehhate'nin tutumunun yanlış olduğu tespit ettik. Araştırmamızın verilerine göre mensuh ayetlerin sayısı yirmi ikiyi bulmaktadır. Bu veriyi ilmi açıdan tespit ve ispat etmeye çalıştık.

ABSTRACT

This study “Nasikh and Mensukh in the Qur’anic Commentary of Muqatil b. Sulayman (Based on M. Shahhata’s Critical Edition for His Work)” included the evaluation of mensuh verses that were proved by the investigator Mahmud Shahhata in El-Tafseeru’l-Kabir book.

The study consists of introduction and two chapters. The introductory chapter explains the topic, aim and methodology of the thesis.

In the first chapter the revelation reasons (esbab-al-nuzul) of mensuh verses that were accepted by Muqatil b. Sulayman have been evaluated. The verses that mentioned the revelation reasons are selected only, therefore the detected verses number were 19.

In the second chapter the mensuh verses mentioned by Muqatil b. Sulayman are investigated. The proposed views of other authors on mensuh verses are evaluated briefly, but the opinions of M. Shahhata and his attitude of each mensuh verses are specifically discussed.

By brief investigation of 44 accepted mensuh verses, each verse have been clearly demonstrated and explained.

According to M. Shahhata’s verification, the total mensuh verses in Muqatil b. Sulayman’s book are only four, but according to our results in this study the improper concepts of M. Shahhata are proved. This study revealed that the mensuh verses in Muqatil b. Sulayman book are 22 and this knowledge result are tried to fix.